

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Odsjek za pedagogiju

Kristina Slišković

**Povijesna analiza tretmana mladih s poremećajima u
ponašanju u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj
1963.-1990.**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Goran Hutinec, Odsjek za povijest

Komentor: dr. sc. Neven Hrvatić, red. prof., Odsjek za pedagogiju

Zagreb, srpanj 2018.

Sadržaj

1. Sažetak	2
2. Summary	2
3. Uvod	3
4. Terminologija	4
5. Definiranje pojave	6
5.1. Poremećaji u ponašanju	6
5.2. Odgojna zapuštenost	6
5.3. Djeca i mladi u riziku	8
6. Maloljetnička delinkvencija	10
6.1. Etiologija i fenomenologija maloljetničke delinkvencije	13
6.1.1. Uzroci (etiologija) maloljetničke delinkvencije	14
a) Egzogeni faktori	14
b) Endogeni faktori	19
c) Neki statistički pokazatelji	21
6.1.2. Pojavni oblici (fenomenologija) maloljetničke delinkvencije	24
7. Tretman mladih s poremećajima u ponašanju	29
7. 1. Maloljetničko kazneno pravo	32
7.2. Odgojne mjere	36
7.2.1. Disciplinske odgojne mjere	36
7.2.2. Mjere pojačanog nadzora	39
7.2.3. Zavodske odgojne mjere	43
7.3. Maloljetnički zatvor	48
7.4. Ostali pokazatelji primjene zakonodavnih mjera i tretmana u praksi	55
8. Resocijalizacija maloljetnika	64
9. Recidivizam maloljetnika	66
10. Prevencija maloljetničke delinkvencije i poremećaja u ponašanju	68
11. Zaključak	72
12. Bibliografija	73
12.1. Izvori	73
12.2. Literatura	76

1. Sažetak

U ovom radu autorica analizira znanstvene spoznaje o problematici poremećaja u ponašanju mladih u vremenu Socijalističke Republike Hrvatske, s naglaskom na maloljetničku delinkvenciju koja je u to vrijeme bila najaktualnija tema među stručnjacima različitih profila. Prvi dio rada pruža uvid u teorijske spoznaje o mladima s poremećajima u ponašanju, kao i tretmane koji su im pružani u svrhu smanjenja i/ili otklanjanja poremećaja u ponašanju i njihove rehabilitacije. Središnji dio je analiza tretmana na temelju zakona i prakse rada s mladima. Treći dio je sinteza tadašnjih i aktualnih spoznaja o problematici. Polazna pretpostavka rada, da su praksa i tretmani imali utjecaj na smanjenje i prevenciju poremećaja u ponašanju, dakle, kako je do pozitivnih promjena došlo, ovim radom je potvrđena. Institucionalni tretman se sve više smanjuje u korist izvaninstitucionalnog, tj. odgojnih mjera kojima se mladi ne izdvajaju iz svoje okoline, a težište se prebacuje s tretmana djece i mladih s poremećajima u ponašanju, na rano otkrivanje i prevenciju poremećaja u ponašanju.

Ključne riječi: poremećaji u ponašanju, maloljetnička delinkvencija, odgojne mjere, maloljetnički zatvor, resocijalizacija.

2. Summary

In this paper author analyzes scientific facts of youth treatment with behavioral disorders in the Socialist Republic of Croatia, highlighting juvenile delinquency which was the most actual topic among experts of different fields. First part of paper talks about theoretical knowledge about youth with behavioral disorders, same as the ways they were treated. Purpose of different treatments was reducing and/or removing behavioral disorders and their rehabilitation. Central part is analysis of treatments based on laws and praxis in working with young people. Third part is synthesis of facts then and now about whole topic. Starting assumption was that praxis and different treatments have had influence on reducing and preventing behavioral disorders. That assumption was confirmed in this paper. Institutional treatment is less used and non-institutional is more popular, especially now. With non-institutional measures, young people are not any more removed from their primary environment and focus is more on early discovering and preventing behavioral disorders.

Key words: behavioral disorders, juvenile delinquency, educational measures, juvenile jail, resocialization.

3. Uvod

Pitanje mladih s poremećajima u ponašanju je posljednjih stotinjak godina vrlo aktualno kako u široj, tako i užoj društvenoj zajednici. Pitanje je to koje zaokuplja stručnjake iz raznih područja, ne samo pedagoga: psihologije, medicine, sociologije, stručnjaka iz edukacijsko-rehabilitacijskog područja, prava i kriminologije. Neka od općenitih pitanja kojima su se bavili stručnjaci u drugoj polovici 20. stoljeća, ne samo na svjetskoj razini, nego i u samoj Hrvatskoj koja se tada nalazila u sastavu Jugoslavije su: *Zašto dolazi do raznih poremećaja u ponašanju mladih ljudi? Jesu li poremećaji posljedica društvenog utjecaja, prvenstveno uže okoline? Kako se poremećaji manifestiraju? Postoji li način za njihovo rano prepoznavanje i prevenciju? Kako zaštititi društvo od takve mladeži?*

Inspiracija za obradu ove teme je nastala iz vlastite želje za otkrivanjem odgovora na ova pitanja, a preliminarno istraživanje otkrilo je kompleksnost teme i time produbilo zainteresiranost za nju. Ciljevi ovog rada su prikazati kakve su bile znanstvene spoznaje u tom vremenu među stručnjacima u Hrvatskoj i kako su se njihove spoznaje mijenjale kroz vrijeme. Jednako tako, cilj je prikazati kako su se te iste znanstvene spoznaje ogledale u zakonskim aktima i samom odnosu prema mladima i pomoći koja im je pružana u okviru Socijalističke Republike Hrvatske. Dakle, u radu će, ovisno o dostupnim izvorima (ovisno o usmjerenju, negdje su ona mnogobrojna, negdje gotovo da ih nema, o čemu će biti riječi kasnije u radu), biti pružen uvid u teorijske spoznaje o mladima s poremećajima u ponašanju, tretmane koji su im pružani u svrhu smanjenja i/ili otklanjanja poremećaja u ponašanju i rehabilitacije mladih. Naglasak rada i njegov središnji dio čini analiza tretmana, na temelju zakonskih akata koji ih uvjetuju i same prakse rada s mladima s poremećajima u ponašanju. Treći dio će biti sinteza tadašnjih i aktualnih spoznaja o problematici te će se dati zaključak o eventualnim promjenama do kojih je došlo, od vremena Socijalističke Republike Hrvatske, konkretno, jesu li nove znanstvene spoznaje i tadašnja praksa i tretmani imali ikakva utjecaja na smanjenje i eventualnu prevenciju poremećaja u ponašanju u populaciji mladih.

Polazna je pretpostavka da je do pozitivnih promjena dolazilo u smislu neprihvatanja striktno biološke i društvene determiniranosti poremećaja u ponašanju mladih već interdisciplinarnog, a ne jednostranog pristupa problemima mladih, ali i problemima koje su stvarali široj zajednici svojim problematičnim, često delikventnim ponašanjem.

4. Terminologija

Kada govorimo o mladima s poremećajima u ponašanju, iz samog termina je jasno koliko je on kompleksan i širok i koliki bi raspon djece i mladih mogao obuhvaćati. Definiranje tog pojma predstavlja izazov i stručnjacima u suvremenom dobu, a jednako je bilo i ranije. Pojam poremećaja u ponašanju, kao što će biti prikazano u nastavku, označava se mnogobrojnim terminima. Njihova brojnost ukazuje na kompleksnost i multidisciplinarnost pojave, kao i razne mogućnosti njenog definiranja (šire ili uže, ovisno o aspektu s kojeg stručnjaci različitih profila prilaze temi). Uz navedeno, takva raznolikost u terminologiji predstavlja i odraz nedostataka svakog termina i nemogućnost pronalaženja jednog koji bi zadovoljio sve aspekte pojave.

Savez društava defektologa Jugoslavije 1968. godine je izdao publikaciju *O pojmu i nazivu poremećaja u ponašanju i ličnosti u dece i omladine* kojom su stručnjaci, svjesni nedostataka postojeće terminologije, nastojali razjasniti ju, ali i, s obzirom da se radilo o stručnjacima različitih profila, postići uvjetan dogovor oko uporabe termina i definiranja pojave. Prema navodu psihijatra, dr. Milčinskog, *vaspitna* (odgojna) *zapuštenost* je pojam koji bi se mogao koristiti.¹ Navedeno je kako se u praksi upotrebljavaju i pojmovi: *psihopatska i prepsihopatska stanja, neuropatija, neuroza, omladinska delinkvencija, kriminalitet ili prestupništvo, oštećenost dejstvom miljea ili socijalna oštećenost, moralna propalost, izvitoperenost i društvena neprilagođenost*².

Posebna pažnja pridana je upotrebljavanju pojmova *normalnog* i *nenormalnog* za koje je navedeno kako se često upotrebljavaju kao diferencijalni kriteriji. Autor ističe kako bi takvu terminologiju trebalo izbjegavati³, što je i iz današnje perspektive opravdano jer takvi pojmovi, posebice *nenormalno* (ponašanje) označava nešto bolesno, jer odstupa od idealnog, potpunog, zdravog i pravilnog, dakle *normalnog*. Takva definicija sama po sebi može, a najčešće to i jest slučaj, vrlo negativno i stigmatizirajuće djelovati na pojedinca što samo ruši njegovu sliku o sebi i umanjuje uspješnost tretmana i ublažavanja, ako ne i potpunog uklanjanja poremećaja u ponašanju.

¹ Lev Milčinski, „Psihijatrijski pogledi na vaspitnu zapuštenost“, u *Osvrti sv. 1: O pojmu i nazivu poremećaja ponašanja i ličnosti u dece i omladine* (Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1968), 6.

² Leopold Bregant, „Psihološki aspekti vaspitne zapuštenosti“, u *Osvrti sv. 1: O pojmu i nazivu poremećaja ponašanja i ličnosti u dece i omladine* (Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1968), 13.

³ Isto, 13.

Dvadeset godina kasnije, Slobodan Uzelac navodi neke od termina koji „sadrže ambiciju da označe dijete ili maloljetnika ili djecu i omladinu čije ponašanje koje zbog svoje društvene neprihvatljivosti i individualne štetnosti jesu, ili treba da budu, predmet posebne pažnje“: *nezreli, povučeni, plašljivi, potišteni, lijeni, lažljivi, tvrdoglavi, drski, prkosni, ravnodušni, podmukli, lukavi, nametljivi, svadljivi, netrpeljivi, neprijateljski, egoistični, agresivni, moralno ludi, pedagoški zaostali, patološki zaostali, moralno imbecilni, teško odgojivi, izuzetni, s devijacijama u ponašanju, besprizorni, beznadzorni, neuključeni, neprilagođeni, deficitni, huligani, odgojno zanemareni, odgojno ugroženi, odgojno zapušteni, s lošim društvenim ponašanjem, društveno neprilagođeni, maloljetni prijestupnici, delinkventi, kriminalci*.⁴

Kroz godine su mnogi termini izbačeni iz upotrebe ili preoblikovani, ali i dalje se koriste: *smetnje ponašanja, asocijalno i antisocijalno ponašanje, društveno neprihvatljivo (neprilagođeno) ponašanje, devijantno ponašanje, delinkventno ponašanje, nesocijaliziranost, nedovoljna socijalna integracija, opozicijsko ponašanje, poremećaji emocija i ponašanja, emocionalni poremećaji i poremećaji ponašanja, abnormalno ponašanje, psihosocijalne smetnje, disocijalno ponašanje, djeca s teškoćama u odgoju i ponašanju* itd. Od svih njih, danas se ipak sve češće rabe termini *poremećaji u socijalnom ponašanju i rizična ponašanja*.⁵ U ovom radu, za potrebe definiranja, koristi se pojam *poremećaji u ponašanju*.

Tretman označava postupak, postupanje, ponašanje, obradu, način prilaženja nekom pitanju ili problemu.⁶ Za potrebe ovog rada termin tretman koristit će se u dva smisla. Jedan je kao postupanje prema maloljetnicima s poremećajima u ponašanju u smislu izricanja i izvršenja kaznenih sankcija, kao i postpenalni odnos prema maloljetnicima. Drugi označava ukupnost svih postupaka i načina na koje stručnjaci pokušavaju pomoći mladima u ublažavanju ili otklanjanju postojećih poremećaja.

⁴ Slobodan Uzelac, „Ponašanje djeteta i maloljetnika kao predmet posebne brige“, u Uzelac, S. i sur. *Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije* (Zagreb: Fakultet za defektologiju, 1990), 9-10.

⁵ Dejana Bouillet i Slobodan Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije* (Zagreb: Školska knjiga, 2007), 124. Više o objašnjenju i nedostacima svakog od navedenih termina može se pročitati u: Dejana Bouillet i Slobodan Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije* (Zagreb: Školska knjiga, 2007), 124-131.

⁶ Vladimir Anić, „Rječnik hrvatskoga jezika“, (Zagreb: Novi Liber, Europapress holding, 2007).

5. Definiranje pojave

5.1. Poremećaji u ponašanju

Kao što je navedeno, u ovom radu, za potrebe definiranja, koristi se pojam *poremećaji u ponašanju*, po uzoru na autore Dejanu Bouillet i Slobodana Uzelca koji navode kako se „tim terminom nastoji obuhvatiti vrlo široka lepeza ponašanja različitih manifestacija, obilježja, intenziteta, trajanja, složenosti, opasnosti i/ili štetnosti, a koja iziskuju posebnu (stručnu) pomoć u odgoju. Termin naglašava da je, po pravilu, posrijedi poremećaj jedne dimenzije ili nekoliko dimenzija ponašanja, pri čemu određene dimenzije ostaju „neporemećene“, što, pak, upućuje na mogućnost transformacije ponašanja primjenom socijalnopedagoških metoda i tehnika rada“.⁷ U skladu s tim, Nivex Koller-Trbović navodi kako pojam poremećaji u ponašanju predstavlja „skupni naziv za sve one pojave biološke, psihološke i socijalne geneze koje manje ili više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost i reaktivnost, te neugodno, ili dapače, štetno i opasno utječu na druge pojedince i društvene organizacije (obitelj, dječje ustanove, školu, užu i širu zajednicu).“⁸

5.2. Odgojna zapuštenost

U spomenutoj publikaciji, *O pojmu i nazivu poremećaja u ponašanju i ličnosti u dece i omladine*, Lev Milčinski je navedeni pojam *odgojne zapuštenosti* objasnio kao „oblik ponašanja kad netko poseže u životni prostor drugih ljudi ne vodeći računa o postojećim odnosno važećim moralno-etičkim standardima“.⁹ U nastavku publikacije razjašnjavaju se psihološki aspekti *vaspitne (odgojne) zapuštenosti*. *Odgoj* se definira kao osnovni proces socijalizacije čovjeka, a za pojam *odgojne zapuštenosti* navodi se kako je u svakodnevnoj upotrebi taj termin jasan sam po sebi, a označava djecu „koja su na bilo koji način u značajnijoj mjeri problematična u ponašanju, odnosno čine poteškoće svojoj okolini“.¹⁰ U stručnoj praksi, tim terminom se označavaju djeca koja se „izdvajaju svojim asocijalnim i antisocijalnim ponašanjem, čiji uzroci ne nose u sebi primarne biološke znake bolesti, već su ti uzroci socijalno-psihološke i pedagoške prirode“.¹¹ Autor naglašava kako svako dijete u

⁷ Bouillet i Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije*, 127.

⁸ Nivex Koller-Trbović, „Poremećaji u ponašanju djece i mladeži“, u Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.) *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja* (Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004), 84. Prema: Dobrenić i Poldrugrač, *Neki društveno-moralni stavovi omladine s poremećajima u ponašanju* (Zagreb:DDH, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, 1974).

⁹ Milčinski, „Psihijatrijski pogledi na vaspitnu zapuštenost“, 6.

¹⁰ Bregant, „Psihološki aspekti vaspitne zapuštenosti“, 10.

¹¹ Isto.

nekom trenutku može postati problematično, ali se svaka problematičnost sama po sebi ne označava kao iznimno stanje i navedene grupe ne obuhvaćaju svako problematično dijete. Pod povećalom se nalaze djeca koja: se skiću, krađu, lažu, teže za udobnijim životom (ali do tog cilja dolaze na društveno neprihvatljiv način), agresivna su i seksualno devijantna. Zajednički izraz za te oblike ponašanja je *asocijalno* i *antisocijalno ponašanje*.¹²

Kako bi dočarala složenost problematike i samog njenog definiranja, navest ću neke od nedostataka pojmova navedenih u prethodnom poglavlju. Za pojam *psihopatije* i *prepsihopatije* veže se stajalište kako se radi o graničnom stanju između duševnog zdravlja i bolesti koje se smatra urođenim, čak i nasljednim te pruža vrlo malo ili čak nimalo mogućnosti za promjenom stanja, što je u proturječnosti sa stavovima stručnjaka koji nastoje pomoći mladima. Jednako je i sa terminom *neuropatija* koji svodi objašnjavanje smetnji na čisto biološke osnove kao uzrok iznimnog ponašanja. Pojmovi *omladinska delinkvencija*, *kriminalitet* ili *prijestupništvo* obuhvaća kaznenopravno stanje koje je samo simptom i ne pruža potpunu definiciju pojave. Pojmovi *socijalna oštećenost*, *moralna propalost*, *izvitoperenost* i *društvena neprilagođenost* se smatraju nehumanima zbog moralnog ocjenjivanja koje u sebi sadrže i koji odgovornost za postojeće stanje pripisuju isključivo djetetu i označavaju ga krivim ne uzimajući nikakve druge okolnosti i faktore razvoja poremećaja u obzir.¹³

Konačno, pojam *vaspitna (odgojna) zapuštenost* za koji se autori u publikaciji opredjeljuju, definira se i kao „sve nepotpunosti i pojave devijacija u ponašanju i formiranju ličnosti djeteta koje proizlaze iz toga što je bilo propušteno i ono što bi se u danim mogućnostima moglo postići, jer je odgojno nastojanje bilo nedovoljno ili je čak potpuno izostalo“. ¹⁴ Uz njega, veže se i pojam *društvene neprilagođenosti* kojim je označeno „stanje u kome dijete nije sposobno da na društveno prihvatljiv način prihvaća svoju ulogu u društvu jer mu nedostaju unutarnje vodeće sile pomoću kojih bi bilo sposobno konstruktivno usmjeravati svoj odnos prema društvu. Svoje aktivnosti ono ne zna uskladiti s društveno priznatim normama.“ ¹⁵ Istaknuto je kako taj termin nema nikakvu prednost pred terminom *odgojna zapuštenost* jer označava drugo stanje, ali prikazuje dinamiku problematike poremećaja u ponašanju. Zajedničkim nazivom, djeca na koju se navedeni termini odnose svrstavaju se u grupu *izuzetne djece sa smetnjama ponašanja asocijalne i antisocijalne*

¹² Bregant, „Psihološki aspekti vaspitne zapuštenosti“, 11-12.

¹³ Isto, 13-15.

¹⁴ Isto, 16.

¹⁵ Isto.

prirode, a kao objašnjenje ponuđena je definicija koja navodi kako su to „djeca koja svojim ponašanjem u tolikoj mjeri odstupaju od onoga što se smatra u ponašanju kao uobičajeno, da to iziskuje poseban tretman pomoću koga tek možemo postići puno korištenje njihovih razvojnih mogućnosti“.¹⁶

5.3. Djeca i mladi u riziku

Sintagma *u riziku* je u posljednje vrijeme postao jedan od osnovnih termina kojim se opisuju djeca i mladi koji se nalaze na putu prema mnogobrojnim problemima koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj prilagodbi u društvo u kojem žive. Dakle, koristi se za opis djece i mladih koji doživljavaju velik broj poteškoća, od izloženosti perinatalnom stresu, siromaštva, zlostavljanja, smrti roditelja do školskog neuspjeha, maloljetničke trudnoće i delinkvencije, što ih „vodi“ u daljnja rizična ponašanja. Konkretno, djecom i mladima „u riziku“ smatraju se ona čiji roditelji zloupotrebljavaju alkohol i droge, koji su žrtve fizičkog, seksualnog ili emocionalnog zlostavljanja, koji su napustili školu, koji su u nepovoljnoj ekonomskoj situaciji, koji su počinili nasilno ili delinkventno djelo i koji su pokušali počiniti samoubojstvo.¹⁷

U cilju boljeg razumijevanja termina u riziku smatram nužnim ukratko objasniti koncept rizika i zaštite, odnosno koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika. *Rizični čimbenici* definiraju se kao bilo koji utjecaji koji pojačavaju vjerojatnost prvog pojavljivanja poremećaja, napredovanja prema vrlo ozbiljnom stanju, te podržavanju problematičnog stanja. Rizični čimbenici odnose se podjednako na one iz područja prenatalnog i biološkog do širokih okolnosti i uvjeta života koji pogađaju djecu. Rizični čimbenici koji se nalaze u samoj individui su: neadekvatne životne vještine, nedostatak samokontrole i asertivnosti, nisko samopoštovanje i samouvjerenost, emocionalni ili psihološki problemi, odbacivanje općeprihvaćenih vrijednosti i religije, školski neuspjeh, nedostatak povezanosti sa školom, te antisocijalno ponašanje (laganje, agresija, krađe, pogotovo kod dječaka). Na čimbenike zaštite odnosi se snaga djeteta da se odupre takvim utjecajima, odnosno usprkos njima ne razvije problematična ponašanja. *Zaštitni čimbenici* su oni uvjeti koji „štite“ mlade od negativnih posljedica izloženosti riziku i to kroz smanjivanje utjecaja rizika ili utjecanje na način na koji će mladi ljudi odgovoriti na rizik, odnosno, rizične čimbenike. Zaštitni čimbenici su:

¹⁶ Bregant, „Psihološki aspekti vaspitne zapuštenosti“, 16-17.

¹⁷ Josipa Bašić i M. Ferić, „Djeca i mladi u riziku – rizična ponašanja“, u Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.) *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja* (Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004), 57.

karakteristike temperamenta, vještine i vrijednosti koje vode učinkovitim korištenju potencijala, te otvorenost prema prilikama u važnim životnim trenucima, ali i, u ranom djetinjstvu, „lak“ temperament koji izaziva pozitivne reakcije kod skrbnika i autonomija uz sposobnost traženja pomoći, dok su kod adolescenata zaštitni čimbenici učinkovita komunikacija, vještine rješavanja problema, inteligencija i akademska kompetencija, vjerovanja u vlastitu učinkovitost te pozitivna slika o sebi.¹⁸

Na temelju izloženog, pa i samo na prvi pogled, jasno je da postoji mnoštvo pojmova. Neki su jasni sami po sebi, neki nešto manje prikazuju bit, ali ni jedan ne uspijeva objektivno obuhvatiti svu djecu na koju se odnosi i sva ponašanja koja djeca s poremećajima u ponašanju mogu iskazivati. Neki od njih su, posebice iz današnje perspektive, uvredljivi, stigmatizirajući i omalovažavajući za djecu i smatram kako su zasigurno imali negativne posljedice na rad s takvom mladeži. Pogotovo, ako imamo na umu tzv. samoispunjavajuće proročanstvo, jasno je da se djeca, nakon što su jednom obilježena određenom definicijom, a ukoliko im nije pružena adekvatna pomoć, mogu prepustiti takvom stanju i činiti „ono što se od njih očekuje“, što definitivno nije cilj tretmana općenito, ali ni rada stručnjaka bilo kojeg profila koji se njima bavi i s njima surađuje.¹⁹

¹⁸ Bašić i Ferić, „Djeca i mladi u riziku – rizična ponašanja“, 60-61. Zainteresirani za pojam i pojavu djece i mladih u riziku, te rizičnih i zaštitnih čimbenika koji utječu na pojavu i/ili smanjenje poremećaja u ponašanju mogu pronaći više informacija u knjizi: Bašić, Josipa i Josip Janković, ur. *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 2000.

¹⁹ Za detaljnije informacije o pojmovima, pozitivnim i negativnim aspektima svakoga od njih, podjelama i kategorijama, kao i za komentare onovremenih stručnjaka različitih profila vidjeti publikaciju *Osvrti sv. 1: O pojmu i nazivu poremećaja ponašanja i ličnosti u djece i omladine*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1968.

6. Maloljetnička delinkvencija

Smatram kako je, iz dosada iznesenog sadržaja o pojavi poremećaja u ponašanju, vidljivo koliko je to široko područje i kakve sve modalitete ponašanja smatramo poremećajima. Međutim, u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj najveća pažnja pridavana je maloljetničkoj delinkvenciji i njenom kriminološkom aspektu, o čemu ću pisati u ovome poglavlju, i koja je zapravo okosnica ovoga rada. Rezultati mnogih istraživanja usmjereni su upravo na maloljetničku delinkvenciju, ispitivanje njenih aspekata i rezultata tretmana prema mladim osobama koje su okarakterizirane kao delinkventi.

Kao i svaki pokušaj definiranja do sada, pojam *maloljetničke delinkvencije* također nije jednoznačan. Zavisno od općih teorijsko-pojmovnih okvira u kojima su dane, praktičnih ciljeva kojima služe i afiniteta samih autora, stvorene su različite definicije ove pojave. Ipak, među onovremenim istraživačima ustalile su se dvije definicije, šira i uža. Šira je zasnovana na pojmu delinkvencije mladih ljudi koja uključuje sve devijacije u ponašanju, od socijalne neusklađenosti u najširem smislu riječi, kao i one aktivnosti koje podrazumijevaju kršenje zakonskih normi. U tom smislu delinkvencija obuhvaća mnoga ponašanja koja se ne mogu smatrati delinkventnima u zakonskom smislu, kao što su: neposlušnost, pušenje bez dozvole, bježanje iz škole i kuće, odsutnost poštovanja prema drugim osobama, skitnja i sl. pa se u literaturi označavaju kao „drugi prijestupi“ za razliku od primarnih prijestupa, koji sadrže elemente delinkventne aktivnosti u smislu kršenja zakonskih odredbi. Uže shvaćanje pojma obuhvaća sve aktivnosti maloljetnika koje isključivo predstavljaju kršenje zakonskih odredbi. Riječ je o aktivnostima koje, kada je riječ o odraslima, predstavljaju kaznena djela.²⁰ Ovo uže shvaćanje, na prvi pogled možda nepotrebno, je zaista opravdano i nužno sa stajališta kaznene politike, koja traži jasne i precizno određene pojmove. Istovremeno je važno istaknuti da je ovaj pojam adekvatan općeprihvaćenom stajalištu da maloljetnike koji su izvršili kaznena djela ne treba smatrati kriminalcima, već omladincima na kojima treba, s obzirom na njihovu starosnu dob, primjenjivati tretmane i mjere preodgoja.

U literaturi se ističe razlika između prekršajne i kriminalne delinkvencije. Prekršajnim delinkventima se smatraju osobe koje „svojim ponašanjem narušavaju ili ugrožavaju zaštićene vrijednosti u društvenim odnosima, koje se štite sankcijama prekršajnih propisa, ali pojedinačna ponašanja nemaju obilježje društvene opasnosti. Masovnost prekršajne delinkvencije, koja svojim ponašanjima narušava ili ugrožava zaštićene vrijednosti u

²⁰ Milan Milutinović i Živojin Aleksić, *Maloljetnička delinkvencija* (Beograd: Naučna knjiga, 1989), 3-5.

društvenim odnosima, može u jednoj ili više oblasti društvenih odnosa dobiti obilježje društvene opasnosti, zbog toga što funkcija pravne norme predviđenim sankcijama i drugim mjerama nije u stanju spriječiti takva ponašanja“.²¹ *Prijestupničko ponašanje mladih* je svako ponašanje pojedinaca ili grupa mladih koje je „protudruštveno, tj. društveno neprihvatljivo, kojim se krše pravne ili moralne norme određenog društva i koje, kada je društveno vidljivo, izaziva spontano ili organizirano društveno reagiranje u namjeri da se zaštite društvena dobra i vrijednosti, a i sami akteri takvog ponašanja“. Pod prijestupništvom se podrazumijevaju ona ponašanja mladih koja „u negativnom pravcu odstupaju od pisanih i nepisanih (pravnih i moralnih) standarda ponašanja i koja su kao takva sankcionirana bilo legalnim normama ili općom suglasnošću moralnog mišljenja društva“. To praktično znači da se pojam prijestupništva mladih koristi kao opći pojam ne samo sve oblike ponašanja koji su „pozitivnim zakonima inkriminirani već i za druge aktivnosti mladih koje su moralno neprihvatljive i koje ostvaruju takve negativne posljedice na društvena dobra i subjekte ponašanja da je nužna primjena socijalno-zaštitnih, odgojnih i drugih mjera“.²²

Osim toga, u literaturi se najčešće sreće podjela prijestupničkog ponašanja koja razlikuje predelinkventno i delinkventno ponašanje. Delinkventno ponašanje se u tom kontekstu određuje kao „svako ponašanje koje predstavlja kršenje normi materijalnog kaznenog prava“, dok je predelinkventno ono ponašanje koje „nije kazneno djelo u smislu kršenja zakonskih odredbi, ali ima takav karakter u etiološkom pogledu da, ukoliko se pravovremeno ne reagira, prerasta u delinkventno ponašanje“.²³

Iako maloljetnička delinkvencija po svome karakteru predstavlja istu oblast ponašanja kao i kriminalno ponašanje odraslih osoba ne shvaća se i ne promatra jednako. Naime, s obzirom na dob, nedovoljno razvijenu ličnost i različito reagiranje na vanjske utjecaje od odraslih osoba, maloljetnička delinkvencija iskazuje posebne karakteristike koje, kako će biti vidljivo u nastavku, utječu na tretman, kažnjavanje i rad na preodgoju mladih ljudi. Njihova nezrelost itekako ima utjecaja na planu odgovornosti za izvršena kaznena djela. Zbog svega toga se delinkvencija maloljetnika ipak označava kao posebna kategorija kriminaliteta.²⁴

U zakonu nema izričite odredbe o tome što se sve i koja se konkretna djela smatraju delinkvencijom maloljetnika, ali se iz odredbi *Krivičnog zakona* može izvući zaključak da se

²¹ Ognjen Okiljević, *Prekršajna delinkvencija i preventivno djelovanje u SFRJ* (Beograd: RO „Nova knjiga“, 1985.), 3.

²² Žarko B. Jašović, *Kriminologija maloletničke delinkvencije* (Beograd: Naučna knjiga, 1983), 61.

²³ Isto, 73.

²⁴ Milutinović i Aleksić, *Maloletnička delinkvencija*, 3.

maloljetnim delinkventom smatra osoba koja je u uzrastu od 14 do 18 godina izvršila zakonom inkriminirano kazneno djelo.²⁵ Jednako definiciju dali su i ostali autori.²⁶ Što se tiče samog *Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ)*, u njemu je izričito navedeno kako za maloljetnike važe posebne krivičnopravne odredbe. Počevši od najmlađe dobi, zakonom (čl. 72.) je određeno kako se prema maloljetnicima koji u vrijeme izvršenja kaznenog djela nisu navršili 14 godina ne mogu primjeniti kaznene sankcije jer se smatraju djecom.²⁷ Jednako je navedeno u *Zakonu o krivičnom postupku* (čl. 453.), koji navodi da će se krivični postupak obustaviti ukoliko se u toku postupka utvrdi kako maloljetnik u vrijeme izvršenja djela nije navršio 14 godina.²⁸ Prema čl. 73. *Krivični zakon* razlikuje dvije kategorije maloljetnika. Prva su mlađi maloljetnici, oni koji su u vrijeme izvršenja kaznenog djela imali između 14 i 16 godina. Njima se mogu izreći samo odgojne mjere. Stariji maloljetnici su oni koji, u vrijeme izvršenja kaznenog djela imaju između 16 i 18 godina. Njima se mogu izreći odgojne mjere, a iznimno i kazna maloljetničkog zatvora. Mjere sigurnosti se mogu izreći objema kategorijama, a ovise o republičkim zakonima. Jednako tako, sudska opomena ni uvjetna osuda im se ne mogu izreći.²⁹

Općenito govoreći, svrha kažnjavanja je sprječavanje počinitelja da čini kaznena djela i njegov preodgoj, odgojni utjecaj na druge da ne čine kaznena djela i jačanje morala socijalističkoga samoupravnog društva i utjecaj na razvijanje društvene odgovornosti i discipline građana (čl. 33.). Konkretnije za maloljetnike, svrha odgojnih mjera i maloljetničkog zatvora je da se davanjem zaštite i pomoći maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, njihovim nadziranjem i stručnim osposobljavanjem te razvijanjem osobne odgovornosti, osigura njihov odgoj, preodgoj i ispravan razvoj. Uz to, svrha maloljetničkog zatvora je pojačani utjecaj na počinitelja da ubuduće ne vrše kaznena djela te na druge maloljetnike da ih također ne čine (čl. 74.).³⁰

²⁵ Desanka Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji* (Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut društvenih nauka, 1971), 10.

²⁶ Milutinović i Aleksić, *Maloletnička delinkvencija*, 107.; Jašović, *Kriminologija maloletničke delinkvencije*, 63-64.

²⁷ Mato Jemrić, ur., *Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (Zagreb: Narodne novine, 1988), 109.

²⁸ Mato Jemrić, ur., *Zakon o krivičnom postupku* (Zagreb: Narodne novine, 1987), 526.

²⁹ *Krivični zakon SFRJ*, 110.

³⁰ Isto, 55 i 111.

6.1. Etiologija i fenomenologija maloljetničke delinkvencije

Maloljetnička delinkvencija, kao i sve druge pojave ima svoje uzroke i različite pojavne oblike. U nastavku ću ih navesti i objasniti, te nastojati potkrijepiti statističkim pokazateljima gdje god je moguće. Općenito, autori se slažu kako su uzroci pojave delinkvencije mnogostruki i ni jedan od njih ne uzrokuje direktno pojavu delinkvencije, već je ona proizvod njihove međusobne interakcije. Međutim, važno ih je navesti i objasniti kako bi se imala na umu njihova uloga i mogući potencijal u poticanju nastanka i razvoja maloljetničke delinkvencije.

U vezi sa statističkim podacima o kriminalitetu općenito, pa i kriminalitetu djece i maloljetnika, često se u literaturi opravdano postavlja pitanje odražavaju li oni doista i koliko broj i kretanje počinitelja kaznenih djela na nekom području. Drugim riječima, pitaju se u kojoj se mjeri razlikuje stvarni kriminalitet od registriranog koji pratimo statističkim pokazateljima. Tu se prije svega ističe postojanje tzv. „tamne brojke“ - neotkrivenog kriminaliteta. Nemali je broj kaznenih djela za koje se uopće ne dozna, dobrim dijelom i zbog toga što oštećeni ne prijavljuje počinjeno kazneno djelo. Poznato je da je ova „tamna brojka“ kod nekih delikata vrlo visoka, npr. kod rodoskrvuća, bludnih radnji, sitnih krađa i sl. Postoji i znatan broj kaznenih djela za koje se zna da su počinjena ali je počinilac nepoznat.³¹

Opseg i struktura otkrivenog, pa stoga i procesuiranog i sankcioniranog kriminaliteta, uvelike ovisi i o spremnosti žrtve, odnosno oštećenog da podnese prijavu o djelu i počinitelju. Istraživanja su pokazala da u 50% slučajeva oštećeni iz nižih socijalnih slojeva ne podnose kaznenu prijavu smatrajući da od nje nemaju koristi. Trećina ne podnosi prijavu jer teži za privatnim obeštećenjem u vezi s roditeljima maloljetnika, a neki oštećeni, pogotovo kad je riječ o neznatnim deliktima, ne želi se izložiti gubitku vremena i naporima oko podnošenja prijave i svjedočenja. Kad je riječ o maloljetnom počinitelju kaznenog djela, oštećeni je u znatnoj mjeri nezainteresiran za podnošenje prijave jer su njegova prava u postupku neznatna u usporedbi s njegovim pravima u postupku prema punoljetnoj osobi. Ne može u kaznenom postupku ostvariti potraživanje osim ako je maloljetniku izrečena kazna maloljetničkog zatvora koja se izriče samo u 1-2% slučajeva.³²

³¹ Mladen Singer i Ljiljana Mikšaj-Todorović, *Delinkvencija mladih*, 2. izd. (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1993), 24.

³² Isto, 26.

6.1.1. Uzroci (etiologija) maloljetničke delinkvencije

Autori iznose mnoge etiološke teorije, ali s obzirom da one nisu tema ovoga rada, ovdje o njima neće biti više riječi.³³ Fokusirat ćemo se na osnovne uzroke koji se mogu podijeliti na endogene (unutarnje) i egzogene (vanjske).

a) Egzogeni faktori

Među egzogene faktore ubrajaju se utjecaj industrijalizacije i urbanizacije, ekološka sredina, utjecaj obiteljskih faktora, utjecaj škole i obrazovanja, utjecaj materijalnih uvjeta, negativan utjecaj ulice (susjedstva) i utjecaj sredstava masovne komunikacije.

Nakon njenog usporavanja za vrijeme 2. svjetskog rata, industrijalizacija nakon rata ponovno postaje karakteristična za prostor cijele SFRJ, pa tako i SRH. Ona je tijesno povezana sa procesom urbanizacije, stvaranjem veće koncentracije stanovništva u gradovima. S obzirom da dolazi do intenzivne migracije sa sela u grad, u gradovima se seosko stanovništvo susreće s novom sredinom, načinom života, društvenim nazorima, shvaćanjima i normativnim sustavima. Tada često dolazi do sukoba vrijednosti starog sa novim koji se odražava u ličnosti čovjeka čije se osobine pod utjecajem sredine mijenjaju. Moguće teškoće u prilagodbi iskazuju se najviše u njihovom ponašanju. Mnogi se pojedinci ne uspijevaju snaći u novim uvjetima života i često padaju pod utjecaj primjerice alkoholizma, kriminaliteta, prostitucije i sličnih pojava.³⁴ *Ekološka sredina* je pojam koji označava odnos između lokalnih okolnosti i učestalosti kriminalnih aktivnosti mladih ljudi, konkretno geografsko prikazivanje rasprostranjenosti i distribucije kriminaliteta na relaciji selo-grad. Autor izričito navodi kako je kriminalitet u gradu neusporedivo veći od onoga na selu. Naime, frekvencija kriminaliteta je manja u kulturno homogenijim sredinama, sa manje pokretljivim i izoliranijim stanovništvom, a veća u sredinama s velikom pokretljivošću, u kojima je stanovništvo heterogeno i izdiferencirano, gdje postoje razni sustavi kulturnih vrijednosti i normi ponašanja.³⁵ Negativan utjecaj manifestira se preko raznih prijestupnika, organiziranih grupa delinkvenata i siledžija koji nastoje uvući u svoju sredinu nova lica, koja nalaze među „loše odgojenim, moralno nestabilnim i posrnutim mladim ljudima“. Svojim negativnim ponašanjem, idealiziranjem svijeta kriminalaca djeluju destruktivno na okolinu, utječu na

³³ Više informacija o etiološkim teorijama zainteresirani mogu pronaći u knjizi: Žarko B. Jašović, *Kriminologija maloljetničke delinkvencije* (Beograd: Naučna knjiga, 1983), 171-201.

³⁴ Milan Milutinović, „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“, u Skaberne, Bronislav, ur., *Etiologija maloljetničkog prestupništva. Zbornik članaka*. (Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1971), 64-67.

³⁵ Isto, 67-69.

javljanje stavova koji služe kao baza za nepoštivanje zakona, ignoriranje društvenih obaveza, interesa i ciljeva, te za javljanje težnje za lakom zaradom i drugim antidruštvenim pojavama.³⁶ Međutim, statistički pokazatelji govore drugačije, naime da je kriminalitet veći u mjestima s manjim brojem stanovnika, o čemu će biti više riječi kasnije³⁷.

Pored pozitivnih, obitelj može vršiti i negativan utjecaj u procesu čovjekova formiranja. To je slučaj s obiteljima koje ne ostvaruju pozitivno odgajanje, u kojima najmlađi članovi ne stječu potrebne „osnove moralnog uzdizanja, pozitivne navike i sklonosti, u kojima život roditelja i obiteljska atmosfera općenito služe kao negativan „obrazac“ ponašanja“. To su prvenstveno obitelji koje su teški materijalni uvjeti, alkoholizam, prostitucija, obiteljske svađe i neslaganje, napuštanja, avanturizmi i slične pojave obiteljske socijalne patologije razorili i društveno degradirali. „Bez pozitivnog utjecaja, takva obitelj pruža vlastitoj djeci samo negativne uzore, pa se kod njih razvijaju negativne osobine, težnje i shvaćanja, koja teško pogađaju njihovu ličnost“.³⁸

Žarko Jašović iznosi nekoliko oblika pedagoški neopravdanog odnosa roditelja prema djeci nastojeći prikazati njihovo negativno djelovanje na ponašanje mladih točnije, na njihov značaj u etiologiji prijestupničkog ponašanja. Tako roditelji, koje djeca karakteriziraju kao one koji ih odbacuju, ne pokazuju ljubav prema njima, čak se smatraju neželjenom, jednako kao i roditelji koji iskazuju pretjeranu, „slijepu ljubav“ prema svojoj djeci jednim dijelom uzrokuju prijestupničko ponašanje. Pravednost, kao jedan od bitnih elemenata odgoja, također ima veliku važnost u razvoju djeteta i njegove ličnosti. Nepravedan odnos roditelja prema djetetu vrlo se negativno odražava na njegov karakter, a ništa manje opasne nisu ni oscilacije, ponašanje roditelja koje se može okarakterizirati kao „ponekad pravedno, a ponekad nepravedno“. Prekrut odgoj, ali i prevelika djetetova sloboda izazivaju negativne posljedice po razvoj djeteta, kao i nejedinstvenost odgojnih utjecaja - najčešće roditelja, njihova neusklađenost u odgojnim postupcima koju djeca često znaju iskoristiti za vlastite ciljeve.³⁹

Među školskim faktorima koji doprinose pojavi delinkvencije ističu se: „nedostatak osposobljenih nastavnika, pridržavanje zastarjelih shvaćanja u nastavi, konformizam koji se suprotstavlja uvođenju novih ideja u odgoj, favoriziranje djece iz gornjih slojeva, razvijanje

³⁶ Milutinović, „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“, 75.

³⁷ Vidjeti poglavlje niže: Pojavni oblici (fenomenologija) maloljetničke delinkvencije, str. 25.

³⁸ Milutinović, „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“, 69-71.

³⁹ Žarko Jašović, „Povezanost nekih oblika odnosa roditelja prema deci sa prestupničkim ponašanjem mladih“, u Maleš, Čedo, ur. *Porodica i socijalizacija mladih: Prilozi sa Simpozijuma* (Beograd: Radnička štampa, 1970), 117-124.

standarda vrijednosti na osnovi borbe za novac i privilegije, nepravilni međusobni odnosi, nedostatak profesionalnih savjetovališta i kadra za obavljanje nužnih konzultacija, specijaliziranih službi i sl.“.⁴⁰

Škola je često mjesto manifestacije poremećaja u ponašanju. Uspjeh djece s poremećajima znatno je slabiji od uspjeha ostatka populacije. Karakteristični oblici u kojima se manifestiraju poremećaji u ponašanju u školi su, najčešće, školski neuspjeh i ponavljanje razreda, bježanje i izostajanje iz škole, mijenjanje škole, prekidi u školovanju, napuštanje škole, nedisciplina, verbalna i fizička agresivnost prema nastavnicima i ostalim učenicima, vandalizam itd. Bježanje iz škole, kao što može biti jedan od uzroka školskog neuspjeha, može biti i posljedica tog neuspjeha. Ono je često samo logična posljedica čitavog niza teškoća u školskoj i izvanškolskoj situaciji, odnosno negativnih obiteljskih utjecaja, pa i drugih faktora koji mogu djelovati na prilagođavanje maloljetnika školskim obvezama, zadacima i disciplini.⁴¹ Vjerojatnost bježanja iz škole veća je što maloljetnik ima negativniji stav prema školi i radu, ima slabiji uspjeh u školi, što je slabije socijalno adaptiran i što je manje spreman prihvatiti školske norme ponašanja⁴². Većina maloljetnih delinkvenata ima izrazito negativne doživljaje škole i u školi. Oni su, kao što je navedeno, uglavnom vezani uz slab uspjeh u učenju i odnos nastavnika i učenika. Konflikti i neugode koje dijete doživljava u školi osnovni su uzročnici negativnog stava prema školi i prema učenju kao i prema vrijednosnom sustavu koji ona proklamira, na što se vrlo lako nadovezuje prihvatanje suprotnog vrijednosnog sustava koji nude devijantne grupe i asocijalna sredina. Između raznih manifestacija negativnog stava prema školi najteža je svakako prekid u školovanju (bilo privremeno ili trajno napuštanje školovanja)⁴³.

Teške materijalne prilike, siromaštvo i bijeda, odvlače mnoge pojedince u delinkvenciju. Međutim, iz toga se ne smije izvući zaključak da je kriminalitet pojava donjih i siromašnih društvenih slojeva. On se javljao i u zemljama koje su visoko ekonomski razvijene, sa razvijenim socijalnim službama i socijalnim standardima i u obiteljima s natprosječnim i posebno visokim obiteljskim budžetom.⁴⁴

⁴⁰ Milutinović, „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“, 72.

⁴¹ Mladen Singer, Zdravka Poldrugač i Ljiljana Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet za defektologiju, 1985), 217.

⁴² Isto, 205.

⁴³ Isto, 207.

⁴⁴ Milutinović, „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“, 72-73.

Tijekom školske godine 1962./63. provedeno je istraživanje o psihičkim smetnjama djece školskog uzrasta u Zagrebu i 12 većih gradova na području SRH. Obuhvaćeno je 28 000 djece oba spola. Rezultati su, najsazetije, pokazali kako više od polovice ispitanika iskazuje neki oblik poremećaja u ponašanju. Češći su među gradskom nego seoskom djecom i među dječacima nego djevojčicama. Učestalost i intenzitet poremećaja raste s dobi djeteta. Trećina djece iskazuje oblike blagih poremećaja u ponašanju, srednjeg intenziteta svaki peti učenik i svaka sedma učenica, a 3 do 7% učenika iskazuje teže poremećaje ličnosti i potrebna im je dugotrajnija i opsežnija pomoć. Najčešći poremećaji su nemarnost, nesamostalnost, povučenost i rastresenost. Autor navodi kako su to u najvećem broju slučajeva posljedice pogrešnog odgoja djeteta u obitelji. Vrlo su zanimljive, posebice iz današnje perspektive, tvrdnje kako se djeca jedinci, posebno u gradu, psihički zdravije razvijaju od ostale djece. Kao razloge za to navodi roditelje koji su najčešće na višem društvenom položaju i natprosječne su inteligencije koja je velikim dijelom nasljedna (!). Životni standard im je obično viši, a time i kulturni standard i mogućnosti raznolikijeg razvoja koje se otvaraju djetetu. Uz to, roditelji jedinaca imaju više vremena, više pažnje posvećuju djetetu i više su zainteresirani za njega. Također ističe kako izvanbračna djeca i djeca iz razvedenih brakova češće iskazuju poremećaje u ponašanju. Posljednje, gradska djeca čije su majke u radnom odnosu rjeđe iskazuju poremećaje u ponašanju od djece čije su majke samo kućanice. Autor ovo smatra osobito vrijednim zaključkom jer su tada mnogi smatrali kako zaposlenost majke, kao najvažnije osobe u odgoju djeteta, utječe na pojavu poremećaja u ponašanju. Kao razlog za to je navedeno kako zaposlenost majke utječe pozitivno na njeno psihičko stanje, čini je staloženijom i time uspješnijom odgojiteljicom svoje djece. Uz to, djeca zaposlenih majki jedan dio dana provode među osobama koje također imaju odgojni utjecaj na njih. Ukoliko majka griješi u odgoju, različiti utjecaji na dijete mogu ispraviti njene eventualne greške. Jednako tako, kada dijete dolazi u dodir s više odgajatelja i zatječe se u različitim sredinama ono postaje samostalnije, stječe više sigurnosti u sebe i vježba stvaranje prirodnog kontakta s drugim ljudima.⁴⁵

Zanimljivo je i da su mnogi autori smatrali kako literatura, tisak, radio, film i druga sredstva masovne komunikacije u nekim prilikama mogu biti povezana sa delinkventnim ponašanjem mladih. Kao objašnjenje navode činjenicu kako mladi rado gledaju filmove i televizijske emisije koje „tretiraju razne kriminalne prizore, povijest pojedinih delinkvenata,

⁴⁵ Marijan Košiček, „Porodica i poremećaji ponašanja školske djece“, u Maleš, Čedo, ur. *Porodica i socijalizacija mladih: Prilozi sa Simpozijuma* (Beograd: Radnička štampa, 1970), 103-110.

naročito teških i opasnih, i razne druge aspekte devijantnog ponašanja općenito, što može izazvati u njima negativne pobude koje prethode delinkventnim akcijama“.⁴⁶ Kada se govori o odnosu sredstava masovne komunikacije i kriminaliteta, misli se prije svega na utjecaj avanturističke literature, kriminalnih romana, pornografije i slično, koje „pobuđuju u čovjeku niske strasti i pobude, koje u njemu raspiruju antidruštvena ponašanja, idealizirajući svijet kriminala svojim oduševljenjem raznim kriminalnim prizorima i akcijama“.⁴⁷ Sličan utjecaj može se ostvariti i preko kinematografije. Filmovi mogu u pogodnim situacijama potaknuti mlade da u filmskim prizorima nalaze uzore za svoje životne planove i standarde ponašanja koji im inače odgovaraju. Autor tvrdi da, iako ne navodi koja točno, mnoga istraživanja „naglašavaju kako nedostatak socijalnih vrijednosti u pojedinim filmovima i isticanje scena nasilja mogu izazvati štetno djelovanje“.⁴⁸ Zanimljivi su i navodi Ljubomira Aćimovića da na djecu mogu, osim članova društvene zajednice, „rđavog društva“, negativno utjecati i dekadentni film i šund-literatura,⁴⁹ te ekstremne igre i zanimanja: „u dnevnoj štampi se povremeno objavljuje kako djeca i omladina pod utjecajem rock&roll-a, twista i drugih igara i zanimanja postaju često destruktivna i čine grube prekršaje“.⁵⁰ Autor navodi kako ima nesumnjivo i primjera koji idu u prilog navedenim konstatacijama. Prvi je kako je „jedanaestogodišnji dječak ubio svog prijatelja iz revolvera poslije kaubojskog filma *Dijete Oklahome*“, a drugi kako je objavljen članak pod nazivom *Rock&Roll je svemu kriv* u kojem je navedeno kako „su omladinci u Zapadnom Berlinu, pod utjecajem ove igre dovedeni u stanje izbezumljenosti, u Sali sportova počinili materijalnu štetu u visini od 50 tisuća maraka“.⁵¹ S obzirom da je Aćimovićev članak izašao u zborniku radova koji su dio biblioteke „Škola za roditelje“, a i s obzirom na godinu nastanka, moguće je razumjeti zašto nije navodio svoje izvore, literaturu i istraživanja na koja se poziva, iako je i to upitno jer dosta koristi sintagme poput „iskustva koje se imaju s takvom djecom...“. Međutim, ne mogu razumjeti kako je opravdano nazvati svu djecu koja slušaju rock&roll društveno neprilagođenom i kako tako jednostrano i monokauzalno može određivati kakva su to djeca i na koji način dolazi do poremećaja u njihovom ponašanju kada te tvrdnje nema potkrijepljene nikakvim istraživanjima, dokazima i literaturom nego praktički samo svojim navodom i svojom riječju.

⁴⁶ Milutinović, „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“, 76.

⁴⁷ Isto, 77.

⁴⁸ Isto, 78.

⁴⁹ Ljubomir Aćimović, „Društveno neprilagođeno dete“, u: Ralević, Zorica, ur. *Deca koja zadaju brige* (Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, 1968), 259.

⁵⁰ Isto, 260.

⁵¹ Isto.

Desanka Lazarević 1971. godine navodi, rušeći time Aćimovićeve navode, kako se o stvarnom efektu ovih sredstava na mlade ne može dati definitivni sud jer ne postoji ni jedno znanstveno istraživanje koje bi na egzaktni način pružilo podatke o stvarnoj vrijednosti utjecaja u onovremenom društvu.⁵² Međutim, Milutinović i Aleksić 1989. godine navode kako mnoga istraživanja (nažalost, u svome radu ne navode koja su to konkretna istraživanja) pokazuju da se negativan utjecaj filma često ostvaruje „neposredno nakon gledanja kinopredstave, dok su raspleti filmske akcije još u svježem sjećanju i neposredni“. Slažu se kako novine, film i literatura ne mogu imati karakter neposrednog uzroka delinkventnog ponašanja. Više je riječ o dobivanju potrebnih „nadahnuća“ i inspiracija za delinkventno ponašanje s naglaskom na pojedincima koji su već kroz svoje životne uvjete formirani za takvo ponašanje i postala sklona vršenju kaznenih djela. Pomoću navedenih sredstava komunikacije ubrzava im se vršenje delinkventne aktivnosti jer tim putem dolaze do ideje kako izvršiti neko kazneno djelo.⁵³

b) Endogeni faktori

U objašnjenju fenomena posebna se pažnja, osim socijalnih, kulturnih činitelja i stjecaja okolnosti poklanja osobinama ličnosti. U nastavku ću, u cilju potpunijeg razjašnjavanja pojave, prenijeti nešto više o bio-psihosocijalnim karakteristikama mladih, kao i slici koju imaju sami o sebi, ali i nešto više o nekim psihološkim karakteristikama maloljetnih delinkvenata. „Činjenica da je mladi čovjek anatomske i fizičke zrelosti, ne znači da je zrelo i psihički, kao ni da je društveno ili ekonomski osamostaljen. Mladenaštvo je dio čovjekova života u kojem dolazi do najintenzivnijeg stjecanja znanja, a ništa manje važno je i stjecanje radnih, higijenskih, kulturnih, sportskih i drugih navika. (...) Mladi postupno postaju i emocionalno stabilniji. Značajna osobina mladenačke dobi je i osjećaj nesigurnosti, ponekad u pogledu egzistencije, statusa, izgleda i sl. Osim toga, značajno je i često sanjarenje. Potpuno su svjesni nekih svojih teškoća, ali i česte nemogućnosti da ih riješe, pa među ostalim, traže izlaz u maštanju, lakše svladavajući prepreke i oslobađajući se napetosti i tjeskobe, te izbjegavajući sukobe“.⁵⁴

Unutarnji faktori razvoja maloljetničke delinkvencije vezani su uz samu ličnost: niska inteligencija, emocionalna labilnost, niska tolerancija teškoće, nizak nivo osjećaja odgovornosti, negativan odnos prema autoritetu roditelja i drugim autoritetima, agresivnost,

⁵² Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 63.

⁵³ Milutinović i Aleksić, *Maloletnička delinkvencija*, 50-51.

⁵⁴ Singer i Mikšaj-Todorović, *Delinkvencija mladih*, 7-9.

netrpeljivost i sl. Po psihoanalitičkim teorijama delinkvencija je proizvod teških frustracija koje su zadesile pojedince u njihovoj ranoj mladosti. Do njih najčešće dolazi u slučaju kada „društvo stavi mladog čovjeka u situaciju koja ga lišava mogućnosti da legitimnim sredstvima postigne svoje ciljeve, pa zbog toga proživljava unutarnji nemir i patnju“.⁵⁵ Ove se frustracije mogu pojaviti i na emotivnoj osnovi kao izraz nedostatka unutarnje sigurnosti. Zbog te nesigurnosti u sebe mladi ljudi nisu sigurni kako adekvatno ostvariti svoje ciljeve, pa tu nesigurnost kompenziraju agresivnošću, koja se ispoljava prema sebi i drugome na razne načine - fizički ili verbalno. Međutim, autor smatra, s čime se u potpunosti slažem, kako ovaj koncept nije dovoljan da objasni toliko kompleksnu i rasprostranjenu delinkvenciju mladih. Period adolescencije se ističe kao posebno važan, jer je to doba, kao što je ranije navedeno, formiranja čovjekove ličnosti i razdoblje individualizacije. „Adolescenti se nalaze u stalnoj dilemi između toga kako oni vide sami sebe i kako ih drugi vide. Borba za svoje „ja“ može dovesti do negativne identifikacije, kao oblik rješenja problema koji tište mlade ljude i preokupiraju ih u životu. Kada nailaze na nesigurnosti i neugodnosti, kada ih sredina odbacuje kao nepoželjne, može izazvati otuđenost i stvoriti mogućnost za devijantno ponašanje kao kompenzaciju za tu nesigurnost“.⁵⁶ U to doba oblikuju se i moralna gledišta i shvaćanja. „Mladi ljudi, adolescenti, neprestano traže da budu tretirani kao odrasle osobe, žele se isticati, biti zapaženi i originalni, osjetljivi su u pogledu ugleda i drže do časti. Istovremeno u traženju identiteta uključuju se u društvo i društveni život i učvršćuju se u njemu. Problem nastaje kada se u manje kontroliranim uvjetima udružuju u grupe s devijantnim ponašanjem“.⁵⁷ Općenito se u te grupe najčešće uključuju mladi s nekim psihološkim ili društvenim problemima. Ponavljam, povezuju se na osnovi prihvatanja istih gledišta i vrijednosti u skupini, pogotovo kada obitelj, škola i druge ustanove nisu privlačne za njih, te im skupina služi kao „zamjena za obitelj“ jer u njoj „psihološki doživljavaju neposrednu komunikaciju koja im vjerojatno nedostaje u obitelji“.⁵⁸

Što se tiče slike mladih o samima sebi, negativan stav koji mogu imati odražava određeno nepovjerenje prema sebi i vlastitim vrijednostima, što može ometati postizanje uspjeha. Većina maloljetnika zapravo ima neizgrađen odnos prema vlastitoj ličnosti. „Jezgra ciljeva koje si mladi ljudi postavljaju sadrži pet vrijednosti: privatnost, samosvojnost, materijalni položaj, profesionalni uspjeh i dokolica. Upravo iz redova onih koji su izrazito

⁵⁵ Milutinović, „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“, 82.

⁵⁶ Isto, 83.

⁵⁷ Singer i Mikšaj-Todorović, *Delinkvencija mladih*, 7.

⁵⁸ Isto, 8-9.

nezadovoljni svojim statusom i mogućnostima regrutiraju se oni koji na te okolnosti reagiraju delinkventnim ponašanjem“. Autori navode kako 61% mladih misli kako u onovremenom društvu postoji negativan odnos prema omladini, da društvo nema povjerenja u omladinu i da ju smatra kriminalcima.⁵⁹

c) Neki statistički pokazatelji

U izabranoj i obrađenoj literaturi za ovaj rad susrela sam se s mnogim statističkim podacima koje razni autori⁶⁰ iznose na temu maloljetničke delinkvencije, od općenitih tablica o broju prijavljenih maloljetnika do detaljnijih, o različitim vrstama i podvrstama kaznenih djela, prilikama u kojima maloljetnici žive (na primjer obiteljska situacija, školovanje maloljetnika, zaposlenje, načini provođenja slobodnog vremena i slično), ali sam se zbog najdužeg vremenskog perioda koji obuhvaća, kao i jasnoće i čitljivosti podataka iz tablica ovdje, kao i u poglavlju o fenomenologiji maloljetničke delinkvencije, odlučila na podatke iz knjige Mladena Singera i suradnica, *Kriminalitet djece i maloljetnika*.

Proučavajući 1984. godine obiteljske prilike delinkventne djece i maloljetnika u SRH u relaciji s tokom njihova školovanja, Bašić i Kovačević⁶¹ navode kako uzorak od 3534 delinkventne djece i maloljetnika pokazuje da njih 7% potječe iz obitelji s iznadprosječnim ekonomskim statusom, 60% s prosječnim, a 34% iz obitelji sa slabim ili veoma lošim ekonomskim statusom.⁶² Što se tiče obrazovanja roditelja, 5,6% ima višu ili visoku školsku spremu, 19,4% srednju, 15% nižu, 29,4% ima završenu osnovnu školu, a 30,5% nema ni osnovnu školu. Svega 10,3% roditelja su službenici, 8,5% visoko kvalificirani radnici, 8,9% polukvalificirani i 48,2% nekvalificirani radnici. Relativno niska razina kvalifikacija roditelja usko je povezana s vrlo niskim obrazovnim nivoom što je pak povezano sa slabim ekonomskim i stambenim standardom. U cijelom uzorku, zaposleno je 68,8% očeva i 42,6% majki. U 12% slučajeva, očevi maloljetnika su radili u inozemstvu, a u 6,7% su to bile majke.⁶³

⁵⁹ Singer i Mikšaj-Todorović, *Delinkvencija mladih*, 9-10.

⁶⁰ Desanka Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji* (Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut društvenih nauka, 1971); Milan Milutinović, Živojin Aleksić, *Maloletnička delinkvencija* (Beograd: Naučna knjiga, 1989); Momčilo Danilović, *Porodica i maloletnička delinkvencija* (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1986); Žarko B. Jašović, *Kriminologija maloletničke delinkvencije* (Beograd: Naučna knjiga, 1983), Mladen Singer i Ljiljana Mikšaj-Todorović, *Delinkvencija mladih*, 2. izd. (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1993).

⁶¹ Podaci su preuzeti iz Mladen Singer, Zdravka Poldrugáč i Ljiljana Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet za defektologiju, 1985).

⁶² Isto, 115 i 118.

⁶³ Isto, 120 i 123.

Među maloljetnim delinkventima u SRH 51,7% ih živi u obitelji sa 3-4 člana, a čak 26% sa 5 ili više članova. Pretpostavka je da je to uvjetovano činjenicom da „znatan broj djece i maloljetnika živi na području s manje ili više izraženim ruralnim karakteristikama u kojima su češće u istoj obitelji dvije generacije zajedno. Veličinu obitelji možemo samo s velikim oprezom i uvijek u sklopu s nizom drugih podataka, posebno o socijalnom porijeklu, društvenoj i kulturnoj klimi u kojoj obitelj živi i stambenim uvjetima, ocijeniti kao kriminogeni faktor“.⁶⁴

Što se tiče daljnje analize, skoro je identična situacija uzorka u SRH kao i podacima Statističkog zavoda Jugoslavije o obiteljskim prilikama maloljetnika kojima su u SFRJ izrečene neke kaznene sankcije. Tako je navedeno da 74% maloljetnika živi s oba roditelja, 8% sa jednim jer je drugi umro, 11% jer se drugi odvojio, 2,6% živi s rodbinom, 2,3% u domu i 2% sa drugim osobama. Kroz razdoblje od 10 godina (do 1981.) ovi se rezultati gotovo uopće nisu mijenjali.⁶⁵

Očito je da kriminogeni utjecaj nepotpune obitelji najčešće ovisi o kombinaciji s drugim (ne)povoljnim faktorima. Postotci pokazuju kako većina djece i maloljetnika koji vrše kaznena djela imaju oba roditelja i žive s njima. Ispitivanja o materijalnim, socijalnim i strukturalnim karakteristikama obitelji delinkvenata i nedelinkvenata u pravilu pokazuju neke razlike na štetu delinkvenata, ali te razlike nisu tako značajne kao one koje se odnose na obiteljsku atmosferu, tj. međusobne odnose roditelja, odnose roditelja prema djeci, moralnu klimu itd. Obiteljska atmosfera, neophodna za pravilan razvoj djeteta, može biti narušena neadekvatnim odnosom i postupcima roditelja prema djeci te lošim odnosima među roditeljima. Pod obiteljskom atmosferom podrazumijeva se sveukupnost međusobnih odnosa članova obitelji. Faktori obiteljske atmosfere su mnogostruki. Ona ovisi o općim uvjetima u kojima obitelj živi, osobnim karakteristikama njenih članova, hijerarhijom, tradicijom i interakcijom između članova obitelji kao i odnosima između obitelji i šire društvene zajednice. Poremećeni odnosi roditelja međusobno predstavljaju značajan faktor pada maloljetnika u prijestupništvo. Također je važno istaknuti kako je kvaliteta međuljudskih odnosa u obitelji gora kod ispitanika čije obitelji imaju ispod prosječni ekonomski i stambeni standard, nego kod onih gdje je taj standard iznad prosjeka. Fizički obračuni su relativno oko 3 do 4 puta prisutniji u obitelji kod kojih otac i majka nemaju završenu osnovnu školu i gdje su roditelji nekvalificirani radnici, nego u subuzorcima čiji roditelji imaju srednje ili više

⁶⁴ Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 128.

⁶⁵ Isto, 134-135.

škole, službenici su ili kvalificirani radnici.⁶⁶ Rezultati mnogih istraživanja na temu utjecaja socio-ekonomskog statusa obitelji na razvoj poremećaja među djecom i omladinom upućuju na zaključak da slabiji socio-ekonomski status obitelji doista dijelom utječe na pojavu poremećaja u ponašanju, ali isključivo u korelaciji s drugim nepovoljnim čimbenicima.

U istom uzorku od 3534 delinkventa pojavljuju se sljedeće socio-patološke pojave: alkoholizam oca 27,8%, alkoholizam majke 5%, alkoholizam drugih članova obitelji 7%, skitnja oca 7%, skitnja majke 4,6%, nerad oca 12%, nerad majke 7,5%, osuđivanost oca 8%, osuđivanost majke 1,8%, osuđivanost drugih članova uže obitelji 6,1%. Alkoholizam je najraširenija asocijalna pojava u obiteljima delinkventne djece i maloljetnika.⁶⁷

Iz dosadašnjih analiza proizlazi da su maloljetnici iz obitelji koji se suočavaju s kompleksnim problemima, i to podjednako na području borbe za egzistenciju, na području niskoga socijalnoekonomskog statusa, raspadnute obiteljske strukture i patologije obitelji, izravno i intenzivno ugroženi u svom razvoju te da ne samo što imaju poremećaj u ponašanju nego se oni pokazuju u svom najtežem obliku. Obitelji koje se nalaze u takvoj poziciji krajnje neadekvatnosti za odgoj djeteta i još k tome su izravna ugrožavajuća sredina za njegov razvoj, trebale bi biti „prve na udaru odlučne i djelotvorne društvene intervencije“. Iako su one često uočene, na primjer, od strane susjeda kao najbližih osoba koje prema takvoj situaciji nisu subjektivne, a potom i drugih institucija, pa čak i službe socijalne zaštite, događa se da je intervencija bila nepravovremena ili nedjelotvorna, a možda je čak i nema, što znači da i „u tome i društvo snosi isti stupanj odgovornosti za regrutiranje nekih pripadnika u marginalnim skupinama, koje će u skoroj budućnosti biti novi nosioci socijalnih nemira“.⁶⁸

⁶⁶ Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 141, 145, 149, 155.

⁶⁷ Isto, 174, 178-179.

⁶⁸ Singer i Mikšaj-Todorović, *Delinkvencija mladih*, 204.

6.1.2. Pojavni oblici (fenomenologija) maloljetničke delinkvencije

Ne postoje specifični maloljetnički delikti, tj. takva kaznena djela koja mogu počiniti samo maloljetnici, a ne i punoljetne osobe. Ipak, u maloljetničkim deliktima uočavaju se neke specifičnosti obzirom na motive i način izvršenja djela. Naime, neposredna posljedica ili efekt ostvaren izvršenjem nekog kaznenog djela najčešće nije primarni motiv maloljetnika. Odičan primjer za to su imovinski delikti koji su među maloljetnicima povezani sa željom za isticanjem, samopotvrđivanjem, iskušavanjem vlastitih snaga i mogućnosti, avanturom i slično, dok je kod punoljetnih počinitelja osnovni i najčešće jedini motiv prisvajanje protupravne imovine.⁶⁹

Pored imovinskih kaznenih djela, maloljetnici najčešće vrše kaznena djela protiv života i tijela, ali u mnogo manjem opsegu. Karakteristično je da imovinska kaznena djela pokazuju stalnu tendenciju rasta, dok se kaznena djela protiv života i tijela uglavnom javljaju na istom nivou.⁷⁰ Najčešći pojavni oblici kriminaliteta djece i maloljetnika su upravo spomenuti imovinski delikti i vršenje kaznenih djela u suučesništvu. Autor ističe kako bi fenomenološke karakteristike i modaliteti izvršenja kaznenih djela mogli biti od velikog značaja za prognozu daljnjeg ponašanja maloljetnika, kao i vrstu mjere i tretmana koje prema njima treba poduzeti u slučaju da postoji neka relevantna povezanost tih karakteristika sa osobnim karakteristikama, posebno pojavnim oblicima poremećaja u ponašanju i prilikama u kojima maloljetnik živi. Vezano uz to, on, što je već nekoliko puta istaknuto u ovom radu, također ističe kako se ne smije zanemariti činjenica kako delinkventno ponašanje, kao i sva ostala, predstavlja složeni odraz čitavog niza međusobno isprepletenih osobnih karakteristika čovjeka i karakteristika sredine u kojoj (je) živi(o). Od ostalih kriminalnih djelatnosti, uz navedene imovinske delikte, maloljetnici vrše delikte protiv života i tijela i protiv dostojanstva ličnosti i morala.⁷¹ U tablici 1 je prikazan postotak maloljetnika koji čine određenu vrstu kaznenih djela i njihov tijek kroz godine.

⁶⁹ Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 18.

⁷⁰ Lazarević, *Prevenција maloljetničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 19.

⁷¹ Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 19, 21, 23.

Godina	Ukupno (%)	Život i tijelo	Dostojanstvo ličnosti i morala	Privatna i društvena imovina	Ostali delikti
Ukupno (%)	28542 (100)	1950 (6,8)	350 (1,2)	24467 (85,7)	1775 (6,3)
1961-63.	2931 (100)	257 (8,8)	29 (1,0)	2492 (85,0)	153 (5,2)
1964-66.	4602 (100)	360 (7,8)	49 (1,1)	3976 (86,4)	217 (4,7)
1967-69.	4895 (100)	342 (7,0)	72 (1,4)	4222 (86,9)	229 (4,7)
1970-72.	5550 (100)	334 (6,0)	78 (1,4)	48116 (86,8)	322 (5,8)
1973-75.	4692 (100)	351 (4,5)	34 (0,7)	3920 (83,6)	387 (8,2)
1976-79.	5872 (100)	306 (5,2)	88 (1,5)	5041 (85,9)	437 (7,4)
1980-82.	4018 (100)	114 (2,8)	33 (0,8)	3549 (88,3)	322 (8,0)

Tablica 1. Kriminalitet maloljetnika obzirom na vrstu djela (izrečene sankcije u SRH)⁷²

Iz tablice je jasno vidljivo kako najveći broj maloljetnika čini kaznena djela protiv privatne i društvene imovine i to kroz cijelo promatrano razdoblje. Djela protiv života i tijela su, s druge strane, u konstantnom padu. Kaznena djela protiv dostojanstva ličnosti i morala najmanje su zastupljena među populacijom maloljetnika, a važno je navesti kako njih izvršavaju gotovo isključivo muškarci što je vidljivo iz sljedeće tablice, ali se u njoj ističe i kako su djevojke zastupljene podjednako u svim ostalim vrstama kaznenih djela.

Spol	Ukupno (%)	Život i tijelo	Dostojanstvo ličnosti i morala	Imovinski delikti	Ostalo
Ukupno (%)	7453 (100)	417 (100)	102 (100)	6370 (100)	564 (100)
Muško	7001 (93,9)	390 (93,5)	102 (100)	5978 (93,8)	531 (94,1)
Žensko	452 (6,1)	27 (6,5)	/	392 (6,1)	33 (5,8)

Tablica 2. Vrsta kaznenih djela s obzirom na spol maloljetnika (izrečene sankcije u SRH 1975-1978.)⁷³

⁷² Tablica je preuzeta iz: Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 25.

⁷³ Isto, 26.

Promatrajući djela obzirom na dob maloljetnika, uočljiva je najmanja razlika među djelima protiv privatne i pravne imovine, a u ostalima mlađa godišta sudjeluju znatno manje nego ostatak uzorka.

Dob	Ukupno (%)	Život i tijelo	Dostojanstvo ličnosti i morala	Imovinski delikti	Ostalo
Ukupno (%)	7453 (100)	417 (100)	102 (100)	6370 (100)	564 (100)
14	1428 (19,2)	46 (11,0)	5 (4,9)	1329 (20,9)	48 (8,5)
15	1987 (26,7)	80 (19,2)	21 (20,6)	1749 (27,4)	137 (24,3)
16	2433 (32,6)	157 (37,6)	34 (33,3)	2040 (32,0)	202 (35,8)
17	1604 (21,5)	133 (31,9)	42 (41,2)	1252 (19,6)	177 (31,4)

Tablica 3. Vrsta kaznenih djela s obzirom na dob maloljetnika (izrečene sankcije u SRH 1975-1978.)⁷⁴

Uz navedene, autori su istraživanjem došli do zaključka, suprotno uvriježenom mišljenju da je kriminalitet djece i maloljetnika prisutan u mjestima s većim brojem stanovnika i višim stupnjem urbaniziranosti, kako, baš suprotno, značajan broj prijavljenih počinitelja ima stalno boravište u mjestima s manjim brojem stanovnika. Promatrajući gornje tablice važno je imati na umu kako njih čine brojke prijavljenih i izrečenih sankcija maloljetnicima, a „tamna brojka“ i stvarno stanje ostaje nepoznanica. Posebno se to odnosi na imovinske delikte kojih je vjerojatno znatno više, ali podaci su također obično na strani težih delikata. Kod sitnih krađa i oštećenja tuđih stvari, utaje i prikrivanja oštećeni najčešće nemaju interes podnositi kaznene prijave, pogotovo ako im roditelji maloljetnika nadoknade štetu ili ako se radi o šteti počinjenoj nekome od bližih osoba u maloljetnikovu životu.⁷⁵

⁷⁴ Tablica je preuzeta iz: Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 26.

⁷⁵ Isto, 39-40.

Godina	Ukupno (%)	Krađa	Teška krađa (provaljivanjem)	Sitna krađa	Razbojstvo	Utaja	Ostalo
1962-64.	2920 (100)	1278 (43,8)	1202 (41,2)	217 (7,4)	11 (0,4)	2 (0,1)	210 (7,2)
1965-67.	4235 (100)	1568 (37,0)	1854 (43,8)	247 (5,8)	79 (1,9)	12 (0,3)	475 (11,2)
1968-70.	4506 (100)	1184 (26,3)	1984 (44,0)	635 (14,1)	72 (1,6)	12 (0,3)	619 (13,7)
1971-73.	4174 (100)	1204 (28,8)	1870 (44,6)	340 (8,1)	109 (2,6)	11 (0,3)	650 (15,6)
1974-76.	4559 (100)	1812 (39,7)	1954 (42,9)	192 (4,2)	72 (1,6)	9 (0,2)	518 (11,4)
1977-79.	3356 (100)	1229 (36,6)	1461 (43,5)	288 (8,6)	46 (1,4)	5 (0,2)	327 (9,7)
1980-82.	3549 (100)	1483 (41,8)	1476 (41,6)	145 (4,1)	71 (2,0)	6 (0,2)	368 (10,4)

Tablica 4. Kaznena djela protiv imovine (izrečene sankcije u SRH)⁷⁶

Što se tiče razbojstva, njegovu izvršenju češće „naginju maloljetnici slabije inteligencije i/ili primitivnije strukture ličnosti, a nerijetko su i skloniji prekomjernom konzumiranju alkohola. Najčešće se ne radi o unaprijed planiranim akcijama već o situacijskim deliktima“.⁷⁷ Počinitelji su uglavnom stariji maloljetnici muškog spola. Mlađi maloljetnici i djevojke, ako sudjeluju u razbojstvu, najčešće sudjeluju kao pomagači: osobe koje čuvaju stražu, izviđaju kretanje žrtve ili je namamljuju na pogodno mjesto. „Razbojstva katkada imaju elemente teatralnosti jer izvršitelji djelom žele istaknuti svoju važnost, snagu, a često i velikodušnost prema žrtvi. Vrijednost stečenog novca ili predmeta obično je nerazmjerna uloženom trudu“. Kaznena djela uništenja tuđe stvari najčešće su kolektivno počinjeni delikti na štetu društvene imovine koji se obično zajednički nazivaju vandalizmom. Protiv života i tijela maloljetnici najčešće žrtvama zadaju lakše tjelesne povrede iako su i teže, a nažalost, i ubojstva zastupljena⁷⁸ među njima kako je prikazano u tablici u nastavku.

⁷⁶ Tablica je preuzeta iz: Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 39.

⁷⁷ Isto, 45.

⁷⁸ Isto, 48.

Godina	Ukupno (%)	Ubojstvo	Teška tjelesna povreda	Laka tjelesna povreda	Ostalo
1962-64.	252 (100)	14 (5,6)	67 (26,6)	163 (64,7)	8 (3,1)
1965-67.	377 (100)	18 (4,8)	90 (23,9)	253 (67,1)	16 (4,2)
1968-70.	338 (100)	18 (5,3)	81 (24,0)	223 (66,0)	16 (4,7)
1971-73.	317 (100)	23 (7,3)	66 (20,8)	214 (67,5)	14 (4,4)
1974-76.	376 (100)	22 (5,9)	98 (26,1)	237 (63,0)	19 (5,0)
1977-79.	190 (100)	19 (10,0)	66 (34,7)	98 (51,6)	7 (3,7)
1980-82.	114 (100)	14 (12,2)	61 (53,5)	28 (24,5)	11 (9,6)

Tablica 5. Kaznena djela protiv života i tijela (izrečene sankcije u SRH)⁷⁹

Kao i kod razbojstava, izvršenje kaznenih djela protiv života i tijela rjeđe je izraz negativnog razvoja ličnosti već se radi ugavnom o „situacijskim deliktima kod kojih su preosjetljivost, naglost i izazvanost povezani s psihičkom nestabilnošću koja je karakteristična za ovu dob ono što navodi maloljetnike na izvršenje djela. Ukoliko se radi o smišljenom i konstantnom obliku nasilničkog ponašanja obično je maloljetnik u grupi ili suučesništvu u kojem su mlađe punoljetne osobe (od 18.-e do 21.-e godine života) imale glavnu ulogu“.⁸⁰

Posljednja grupa kaznenih djela na koju ću se osvrnuti su delikti protiv dostojanstva ličnosti i morala. Tablica prikazuje statističke podatke, naravno, poznatih slučajeva, s tim da je i ovdje potrebno imati na umu kako se za mnoge seksualne delikte, bludne radnje, obljube i silovanja ne zna jer žrtve, nažalost, iz raznih razloga ne podnose prijave, čak ni ne priznaju da je do kriminalnog djela uopće i došlo.

Godina	Ukupno (%)	Silovanje	Silovanje djeteta	Obljuba djeteta	Ostalo
1962-64.	32 (100)	26 (81,3)		1 (3,1)	5 (15,6)
1965-67.	63 (100)	36 (57,1)	8 (12,7)	4 (6,4)	15 (23,8)
1968-70.	76 (100)	42 (55,3)	16 (21,0)	8 (10,5)	10 (13,2)
1971-73.	51 (100)	35 (68,6)	6 (11,8)	3 (5,9)	7 (13,7)
1974-76.	48 (100)	32 (66,7)	7 (14,6)	1 (2,1)	8 (16,6)
1977-79.	70 (100)	53 (75,7)	3 (4,3)	1 (1,4)	13 (18,6)
1980-82.	33 (100)	22 (66,6)	3 (9,0)	4 (12,1)	4 (12,1)

Tablica 6. Kaznena djela protiv dostojanstva ličnosti i morala (izrečene sankcije u SRH)⁸¹

⁷⁹ Tablica je preuzeta iz: Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 48.

⁸⁰ Isto, 52.

⁸¹ Isto, 55.

7. Tretman mladih s poremećajima u ponašanju

Uspješna borba protiv kriminaliteta maloljetnika preduvjet je za uspješno suzbijanje kriminaliteta općenito. Uspjeh ili neuspjeh kriminalne politike u društvu rješava se prije svega na planu suzbijanja maloljetničkog kriminaliteta. U nastavku rada ću iznijeti osnovne postavke i specifičnosti maloljetničkog kaznenog prava, navesti i objasniti vrste kazni koje su, u smislu tretmana, određivane maloljetnicima, te analizirati jesu li postavke određene zakonodavnim tijelima i aktima primjenjivane u praksi, na koji način ih se vršilo i kako se postupalo s maloljetnicima koji su kažnjeni nekom od sankcija.

Također, na temelju radova mnogih autora čije sam radove proučavala za ovaj rad, smatram kako jedinstvena praksa preodgoja maloljetnih delinkvenata u to vrijeme nije postojala, kao ni da nije bila zasnovana na znanstvenim dostignućima, koja pak nisu bila verificirana u praksi. Naime, kao i odgoj, i preodgoj je svjesna, planska i organizirana djelatnost. I kao takav trebao bi imati znanstvenu podlogu ukoliko se želi da bude uspješan. Preodgoj se, za razliku od odgoja, istovremeno odvija u dva pravca i možemo reći da je preodgoj i odgoj i korigiranje. Naime, s jedne strane se provode „aktivnosti korigiranja društveno neprihvatljivih navika, stavova, mišljenja i drugih svojstava koja su već uhvatila korijen u mladoj ličnosti, a s druge se provode aktivnosti na planu dalje dogradnje i konačnog strukturiranja pozitivne i obrazovane mlade ličnosti“.⁸² U izvršenju kaznenih sankcija, preodgoj predstavlja osnovnu djelatnost. Ono čini srž i zavodskih i izvaninstitucionalnih kaznenih sankcija prema maloljetnicima. Ali i ono se mora usmjeravati u skladu s odgovarajućim principima. Jašović predlaže listu principa, temeljenih na općim pedagoškim načelima, kojih se treba pridržavati i koje treba poštovati u procesu preodgoja kako bi on bio uspješan:

1. Princip upoznavanja ličnosti prijestupnika i postupanje u skladu s individualnim osobinama svakog odgajnika-prijestupnika: od poznavanja karakteristika prijestupnika u dobroj mjeri zavisi orijentacija odgojne aktivnosti, njen intenzitet, sredstva, metode i sadržaj te aktivnosti, zatim strukturiranje kolektiva, prilagođavanje i integracija prijestupnika u odgojne kolektive i druga značajna pitanja na području odgojno-obrazovnog rada. Posebno je značajno da odgajatelj poznaje oblike manifestiranja poremećaja u ponašanju, način, vrstu i sredstva izvršenja prijestupničkih akata. Poželjno je da odgajatelj bude obaviješten o

⁸² Žarko Jašović, „Prevaspitanje – osnovni proces u izvršenju krivičnih sankcija prema maloletnicima i njegovi principi“, u: Skaberne, B., ur., *Društveno reagovanje na maloletničko prestupništvo. Zbornik članaka* (Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1972), 231-232.

obiteljskim prilikama, da poznaje strukturalne, moralne, materijalne, stambene, emotivne i druge obiteljske prilike prijestupnika.

2. Princip integracije prijestupnika u ustanovu i njene odgojne kolektive i odgoj u kolektivu i za kolektiv: ranije navike nekontroliranog i asocijalnog ponašanja maloljetnika, njihovo besposličarenje i nepostojanje radnih navika, predstavljaju ozbiljne smetnje za prilagođavanje na uvjete života u ustanovi. Zbog toga je nužan rad na pomaganju i ubrzavanju integracije, odnosno njihova prilagođavanja na režim života u ustanovi.

3. Princip humanog postupanja i poštovanja dostojanstva odgajanika: poznato je da su prijestupnici, po pravilu, u velikoj mjeri opterećeni osjećajem nepovjerenja prema vlastitoj ličnosti. Ako se ovaj osjećaj pothranjuje nehumanim postupanjem i nepoštivanjem njihova dostojanstva, to ima negativne utjecaje na njihovo daljnje ponašanje, rad i cjelokupan odgojno-obrazovni rad s njima. Imati i pridobiti povjerenje prijestupnika istovremeno znači poštovati njegovu ličnost, oslobađati je psihičkih opterećenja, razvijati osjećaj vjere u budućnost i u sebe. Uzajamno povjerenje se ne postiže samo razgovorom ili popuštanjem nego postavljanjem zahtjeva i davanjem određenih zadataka obrazovnog, radnog i drugog karaktera. Postavljati zadatke i zahtjeve maloljetniku znači imati povjerenje u njega, a to učvršćuje i razvija vjeru prijestupnika u sebe i svoje sposobnosti. Ovdje je važno odmjeravati težinu postavljenih zadataka prema mogućnostima odgajanika i postavljati ih na smišljen način jer neadekvatno postavljeni i neodmjereni zadaci najčešće imaju suprotan efekt.

4. Princip svjesnog i aktivnog sudjelovanja prijestupnika u preodgojnom procesu: svi navedeni principi ne predstavljaju garanciju za popravljivanje i resocijalizaciju maloljetnika ukoliko oni nisu osobno i to svjesno i aktivno, angažirani u odgojno-obrazovnom procesu. Ukoliko sami nisu svjesni ciljeva i zadataka svih konkretnih akcija u procesu preodgoja i ukoliko svjesno ne sudjeluju u tom procesu, sve promjene u sredini, načinu života, sadržajima aktivnosti i sl. ne mogu postići bitnije promjene u ličnosti prijestupnika, njihovom ponašanju i shvaćanju života i vrijednosti.

5. Princip svestranosti odgojno-obrazovnog rada s odgajanicima: ovaj zahtjev nalaže obuhvaćanje svih strana odgojno-obrazovnom aktivnošću, svih dimenzija ličnosti prijestupnika, odnosno zastupljenost svih vidova odgoja. Drugim riječima, preodgojni rad trebaju karakterizirati bogatstvo sadržaja, organizacijskih oblika, metoda i sredstava kako bi mogao svestrano i cjelovito mijenjati odgajanike u pozitivnom pravcu. Sve to pretpostavlja primjenu, odnosno uključivanje prijestupnika u raznovrsne oblike rada, počevši od nastave

kao sistematskog oblika rada, preko raznih tečajeva, seminara, predavanja, diskusija, razgovora, kulturno-umjetničkih priredbi, filmskih i književnih večeri, sportskih priredbi i aktivnosti, pa sve do izražavanja osobne higijene i urednosti. Poznato je da nema univerzalne metode u odgojnom radu, pa tako ni u preodgojnom.

6. Princip jedinstvenog djelovanja svih činitelja procesa preodgoja: bit ovog principa je sadržana u potrebi povezanog i jedinstvenog djelovanja svih odgojnih faktora i utjecaja, koji moraju skladno i jedinstveno djelovati u pravcu što punije i uspješnije resocijalizacije prijestupnika. Nepoželjno je i vrlo štetno kada se jedni prema odgajaniku odnose popustljivo, a drugi vrlo strogo. To dovodi do slabljenja autoriteta koji je nazamjenjivo sredstvo u preodgoju.⁸³

Ovi principi su navedeni jer sažeto prikazuju opća pedagoška načela za rad i koja čine temelj za uspješan preogoj maloljetnika, a u nastavku rada ću prikazati koliko su se ove smjernice i principi zaista poštivale u praksi.

⁸³ Jašović, „Prevaspitanje – osnovni proces u izvršenju krivičnih sankcija prema maloljetnicima i njegovi principi“, 234-241.

7. 1. Maloljetničko kazneno pravo

Neposredno nakon 2. svjetskog rata pravni položaj maloljetnika bio je prilično nepovoljan, njima su se izricale iste kazne kao i punoljetnim počiniteljima, ali nešto ublažene i bez mogućnosti izricanja smrtne kazne. *Krivični zakonik* iz 1951. godine unio je bitne promjene u pravni položaj maloljetnika, koji je uređen u skladu s najnovijim tadašnjim spoznajama i dostignućima na području sprječavanja maloljetničke delinkvencije. Sve odredbe o maloljetnicima izdvojene su u posebnu glavu *Krivičnog zakonika*, zadržane su ranije dobne granice maloljetnosti od 14 i 18 godina, a uvedena je i nova dobna kategorija – mlađi punoljetnici. Maloljetnim počiniteljima više se nisu mogle izricati kazne predviđene za punoljetne osobe, za njih je predviđen potpuno različit sustav sankcija, koji čini osam odgojnih mjera i kazna maloljetničkog zatvora. Kada je 1977. godine donesen prvi, makar i nepotpun, hrvatski kazneni zakon i Socijalistička Republika Hrvatska je dobila mogućnost da u okviru svojih ovlasti samostalno uređuje pravni položaj maloljetnika, ta je prilika iskorištena za daljnju afirmaciju ideje pružanja odgoja, pomoći i nadzora primjenom odgojnih mjera prema maloljetnim delinkventima. Donošenjem *Zakona o sudovima za mladež* (u listopadu 1997., stupio na snagu 1. siječnja 1998. godine.) dovršen je proces izdvajanja kaznenog prava za maloljetnike u posebnu granu kaznenog prava u Republici Hrvatskoj.⁸⁴

U *Krivičnom zakoniku* još iz 1959. godine navedeno je kako maloljetne počinitelje kaznenih djela treba prije svega odgajati odgovarajućim odgojnim mjerama, a tek iznimno kažnjavati. Pri tome je stalno prisutno „saznanje kako instrumentarij kaznenog prava nije jedini mehanizam društva za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta općenito, a posebno kriminaliteta maloljetnika“.⁸⁵ Kao što je već navedeno (čl. 72. i 73.), kaznene sankcije ne mogu se primijeniti na djecu, tj. one počinitelje kaznenih djela koji u trenutku izvršenja djela nisu navršili 14 godina života, već samo prema maloljetnicima, tj. onima koji su u vrijeme vršenja djela navršili 14, a nisu navršili 18 godina života. Osim dobne skupine djece i maloljetnika, kazneni zakon razlikuje mlađe maloljetnike (14-16 godina), starije maloljetnike (16-18 godina) i mlađe punoljetne osobe (između 18.-e i 21.-e godine života).⁸⁶

Istim *Krivičnim zakonikom*, prema čl. 75., kao što je već navedeno, predviđeno je da se maloljetnicima mogu izreći osam različitih odgojnih mjera i jedna specijalna kazna, tj. kazna maloljetničkog zatvora. Svrhe odgojnih mjera predodređene su isključivo za što djelotvorniji

⁸⁴ Bouillet i Uzelac, *Osnove socijalne pedagogije*, 30.

⁸⁵ Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 261-262.

⁸⁶ *Krivični zakon SFRJ*, 109 i 110.

pedagoški učinak, tj. da maloljetnike usmjere prema pozitivnoj socijalnoj integraciji. S obzirom na takve intencije odgojnih mjera, one moraju biti individualizirane. Kako bi sudove usmjerili da pri izboru maloljetničke sankcije vode brigu da sankcija bude što više individualizirana, u čl. 11. *Krivičnog zakona SRH* predviđene su okolnosti o kojima su sudovi dužni voditi brigu kad maloljetniku izriču sankciju. Izričito je navedeno da će sudovi pri izboru odgojne mjere uzeti u obzir dob maloljetnika, stupanj njegove duševne razvijenosti, njegova psihička svojstva, sklonosti i pobude iz kojih je djelo učinio, dosadašnji odgoj, sredinu i prilike u kojima je živio, težinu djela, je li mu ranije izrečena odgojna mjera, kazna maloljetničkog zatvora ili određena mjera sigurnosti i druge okolnosti koje mogu biti od utjecaja na izricanje one mjere kojom će se najbolje postići svrha odgojnih mjera.⁸⁷ Kako bi omogućili sudovima da pri izboru sankcije maloljetnicima zaista vode brigu o navedenim okolnostima, u kazneni postupak su stavljene odredbe koje obvezuju sud i organe starateljstva da tokom kaznenog postupka prikupe sve činjenice i okolnosti koje služe upoznavanju ličnosti maloljetnika, sredine u kojoj živi, tok školovanja i njegov prijašnji život. Na taj je način zakonodavac težio ujednačavanju stavova i kriterija sudova pri izboru i izricanju sankcija maloljetnicima na čitavom području SFRJ.⁸⁸

Maloljetnim počiniteljima kaznenih djela mogu se pod uvjetima predviđenim zakonom za počinjeno kazneno djelo izreći sljedeće vrste sankcija (čl. 9., 10.):

- odgojne mjere (disciplinske – sudski ukor ili upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike; zavodske – upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u dom za preodgoj i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu i mjere pojačanog nadzora – pojačana briga i nadzor ili pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi),
- kazna maloljetničkog zatvora i
- mjere sigurnosti.⁸⁹

Prema tome, ne može im se izreći uvjetna osuda ni sudska opomena, a od kazni, ne mogu im se izreći novčana kazna, kazna konfiskacije imovine, smrtna kazna i kazna zatvora (umjesto nje predviđena je navedena kazna maloljetničkog zatvora).

⁸⁷ Valentin Vouk, ur. *Krivični zakon Socijalističke Republike Hrvatske* (Zagreb: Narodne novine, 1984), 12-13.

⁸⁸ Mladen Singer, Konstantin Momirović i Vojislav Kovačević, „Kriteriji sudova pri izricanju sankcija maloljetnicima“, *Defektologija*, vol.12, br.1-2 (1976): 48-49.

⁸⁹ *Krivični zakon SRH*, 11, 12.

Tablica prikazuje odnos izrečenih odgojnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora.

Godina	Maloljetnici kojima su izrečene sankcije	Izrečene odgojne mjere	%	Izrečen maloljetnički zatvor	%
1960.	2422	1812	74,8	103	4,3
1961.	2658	2478	93,3	115	4,3
1962.	2898	2809	96,9	83	2,9
1963.	3220	3156	98,0	64	2,0
1964.	3998	3923	98,1	75	1,9
1965.	4682	4592	98,1	90	1,9
1966.	5572	5434	97,4	138	2,6
1967.	5663	5460	96,5	203	2,5
1968.	6468	6344	98,1	124	1,9

TABLICA 7. Vrste kaznenih sankcija izrečenih maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u razdoblju 1960. - 1968. godine⁹⁰.

U razdoblju od 1960. do 1968. godine postotak maloljetnika kojima je izrečena kazna maloljetničkog zatvora čini manje od 5% ukupnih izrečenih sankcija, a s godinama, iako je iz tablice vidljivo kako je broj maloljetnika kojima se izriču sankcije općenito u stalnom porastu, postotak kazne zatvora opada na 1,9%.⁹¹

Odgojne mjere i kazna maloljetničkog zatvora su dalje u radu detaljnije objašnjene, a ovdje ću se samo kratko osvrnuti na mjere sigurnosti:

- obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi,
- obavezno liječenje alkoholičara i narkomana,
- oduzimanje predmeta i
- protjerivanje stranaca iz zemlje.

Mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi može se izreći i bez izricanja odgojne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora dok se ostale mjere sigurnosti mogu izreći samo uz navedene sankcije. Iznimka su mjere sigurnosti

⁹⁰ Evidencija Saveznog sekretarijata za pravosuđe, „Statistički godišnjak SFRJ“. Preuzeto iz: Desanka Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji* (Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut društvenih nauka, 1971), 68.

⁹¹ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 66-69.

oduzimanja predmeta i mjera zabrane upravljanja motornim vozilom koje se mogu izreći maloljetniku u slučaju kad mu nije izrečena odgojna mjera ili kazna maloljetničkog zatvora, a izrečena mu je samo mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi.⁹²

⁹² Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 263-265.

7.2. Odgojne mjere

Svaka od zakonski predviđenih odgojnih mjera može se primjeniti kako prema mlađem, tako i prema starijem maloljetniku i kao što je već navedeno, kaznena odgovornost nije uvjet za primjenu odgojne mjere. Ni priroda ni težina kaznenog djela nisu zakonske osnove u izricanju odgojnih mjera. Osnovni kriterij koji sud uzima u obzir pri izricanju odgojnih mjera u konkretnom slučaju je ličnost maloljetnika.⁹³ Prema prirodi pojedinih odgojnih mjera, zakon ih grupira u tri grupe: disciplinske mjere, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere. Prema čl. 75. *Krivičnog zakona SFRJ*, disciplinske se mjere izriču prema maloljetniku prema kojemu nije potrebno poduzeti trajnije odgojne mjere, osobito ako je učinio kazneno djelo iz nepromišljenosti ili lakomislenosti. Mjere pojačanog nadzora se izriču kada prema maloljetniku treba poduzeti trajnije odgojne mjere, mjere preodgajanje ili liječenja s odgovarajućim nadzorom, a nije potrebno njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje okoline. Zavodske se mjere izriču kada prema maloljetniku treba poduzeti trajnije odgojne mjere, mjere preodgajanja ili liječenja i njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje okoline i ne mogu trajati dulje od 5 godina.⁹⁴

7.2.1. Disciplinske odgojne mjere

Najkraće rečeno, disciplinske odgojne mjere su kratkotrajne odgojne mjere utjecanja na ličnost i vladanje maloljetnika, a čine ih sudski ukor i upućivanje maloljetnika u disciplinski centar. Namijenjene su maloljetnicima čije kriminalno ponašanje nije rezultat većeg stupnja odgojne zapuštenosti niti neukazivanja brige od strane roditelja o ponašanju maloljetnika, već je više izraz maloljetnikove lakomislenosti ili nepromišljenosti. Svrha im je da se maloljetniku ukaže na nedozvoljenost takvog ponašanja, odnosno da se on kroz određeni tretman disciplinira i da razvije smisao za odgovornost za svoje postupke.

Ukor je najblaža odgojna mjera koja se može izreći maloljetnom delinkventu. Ona se, po pravilu, izricala u slučaju izvršenja nekog lakšeg kaznenog djela. Ukori su namijenjeni onima za koje sud stekne uvjerenje da će se svrha primjene odgojnih mjera ostvariti i samim prijekorom počinitelja. Sud je dužan pri izricanju ove mjere ukazati maloljetniku na štetnost

⁹³ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 69.

⁹⁴ *Krivični zakon SFRJ*, 111-112.

njegovih postupaka, i objasniti mu kako će se u slučaju ponovnog izvršenja kaznenog djela prema njemu reagirati oštrijim mjerama (čl. 12.).⁹⁵

Upućivanje u disciplinski centar je mjera mješovitog karaktera. Provodi se od 1961. godine. Čl. 13. *KZ SRH* navodi kako se ova mjera izriče maloljetnicima kojima je potrebno odgovarajućim kratkotrajnim metodama izvršiti utjecaj na njihovu ličnost i vladanje.⁹⁶ Lazarević navodi kako je ovakva odredba u teoriji i praksi izazvala dosta kontroveznih shvaćanja o prirodi tretmana koji treba primjeniti u izvršenju ove mjere. Prema jednom shvaćanju, upućivanje u disciplinski centar je mjera disciplinskog karaktera i kao takvu maloljetnik ju treba osjetiti kroz tretman prilikom njenog izvršenja. Naime, tretman u centru bi trebao biti zasnovan na određenom disciplinskom režimu. Kroz kratak, ali oštar režim treba urazumiti maloljetnika, postići da shvati da u društvu postoje norme ponašanja kojih se treba pridržavati. Po ovim shvaćanjima, tretman u disciplinskim centrima bi trebao biti utemeljen na tzv. „šok terapiji“. Druga shvaćanja zastupaju tzv. „pedagošku“ koncepciju ovog tretmana, po kojoj on treba biti lišen svake krutosti i oštine i u suštini treba predstavljati oblik rada sa maloljetnicima sličan onome koji se primjenjuje u školi ili odgojnim ustanovama.⁹⁷ Maloljetnici bi u centrima obavljali posebne aktivnosti vezane za školske ili radne obaveze, pod kontrolom osoblja centra koje bi ih kontroliralo i trudilo se razviti im radne navike. Upućivanje u disciplinski centar obuhvaća dva moguća oblika tretmana (čl. 13. *KZ SRH*): boravak u centru određeni broj sati tijekom dana u trajanju najmanje 14, a najduže 30 dana i neprekidan boravak u centru, najmanje 15 dana i ne duže od 3 mjeseca. Pri izricanju mjere sud je dužan voditi brigu o tome da učenik tijekom provođenja mjere ne zaostaje u redovnoj školskoj nastavi.⁹⁸ Nezavisno od koncepcije o prirodi tretmana koji treba primjeniti u disciplinskim centrima, ova je mjera namijenjena maloljetnicima čije je kazneno djelo rezultat neke konkretne situacije u kojoj se našao, slučajna epizoda u njegovom životu uzrokovana pretežno njegovom neobuzdanošću i odsutstvom osjećaja odgovornosti za svoje ponašanje. To su slučajevi u kojima se ne može olako preći preko izvršenog djela, gdje ono predstavlja više simptoma buduće asocijalnosti, ali osobna i obiteljska situacija maloljetnika nisu takve da zahtijevaju primjenu nekih drugih, težih odgojnih mjera.

⁹⁵ *Krivični zakon SRH*, 13.

⁹⁶ Isto.

⁹⁷ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 70-74.

⁹⁸ *Krivični zakon SRH*, 13-14.

U sudskoj praksi iskristalizirali su se neki kriteriji za primjenu disciplinske mjere upućivanja u disciplinski centar. Mjera je dolazila u obzir kada su u pitanju sljedeći maloljetnici:

- oni koji su mlađeg uzrasta, kao i maloljetnici koji su prvi put počinili kazneno djelo;
- maloljetnici koji su izvršili djelo u izuzetnoj situaciji ili su se našli u nekoj osobnoj krizi, tako da njihovo kazneno djelo nije izraz nekog permanentnijeg devijantnog ponašanja;
- maloljetnici kod kojih je utvrđeno izvjesno odstupanje od normalnog ponašanja ili se ne ponašaju na ustaljeni način;
- maloljetnici kod kojih je situacija u obitelji normalna, a roditelji su materijalno i moralno kvalificirani da se o njima staraju i da vrše nadzor nad njima.⁹⁹

Tretman koji se provodio u centru zavisio je od forme izrečene odgojne mjere, ali prevladavala je „pedagoška“ koncepcija tretmana. Kako je među maloljetnicima kojima je izrečena ova mjera velik broj onih koji imaju slab uspjeh u školi, boravak se u disciplinskom centru uglavnom koristio za pripremanje gradiva u cilju popravljivanja slabih ocjena. Jedan dio vremena koristio se i za kulturno-zabavni život (slušanje muzike, gledanje televizije i slično). Tretman je obuhvaćao i razgovore sa maloljetnicima kroz koje im se ukazivalo na nedozvoljenost i neadekvatnost njihova ponašanja. Samo u malom broju centara postojale su radionice u kojima su se obavljale razne forme ručnog rada i osposobljavanja maloljetnika. Osim neposrednog djelovanja na maloljetnike kojima je izrečena ova mjera, postojala je i tendencija da se održava i kontakt sa školom i obitelji, kao i terenskom patronažnom službom kako bi se sinkronizirali svi zajednički naponi usmjereni na tretman maloljetnika. U provođenju ove mjere javljali su se i razni problemi. Jedan od njih je mali broj ustanova za smještaj maloljetnika i njihova slaba kadrovska i materijalna opremljenost. Od ostalih, ništa manje važan problem bila je i činjenica da značajan broj maloljetnika kojima je izrečena ova mjera nije dolazio u ustanovu u kojoj se ona izvršava. Centri za socijalni rad ovdje nisu, prema navodu autorice, koristili zakonske mogućnosti da prisile maloljetnike da dolaze u centar, jednako kao što nisu obavještavali sud koji je nadležan pratiti izvršenje ove mjere. Naime, *Zakon o krivičnom postupku* u čl. 491. izričito navodi kako je uprava ustanove u kojoj se izvršava odgojna mjera prema maloljetniku dužna svakih šest mjeseci dostaviti sudu koji je izrekao odgojnu mjeru izvještaj o vladanju maloljetnika, a i sam sudac može obilaziti

⁹⁹ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 70-74.

maloljetnika u ustanovi.¹⁰⁰ U praksi se to uglavnom nije činilo. Zbog toga je u velikom broju slučajeva izrečena odgojna mjera ostajala neizvršena jer se prema zakonskom propisu ona ne može izvršiti ako sa izvršenjem nije započeto poslije 6 mjeseci od pravomoćnosti odluke kojom je mjera izrečena. Problem u praksi tvorila je i činjenica kako se mjera izvršavala u ustanovama u kojima se nalaze i drugi maloljetnici, najčešće odgojno zapušteni, ali kojima nije potreban nikakav tretman u smislu kažnjavanja i tako je dolazilo do njihova miješanja i međusobnih negativnih utjecaja.¹⁰¹

7.2.2. Mjere pojačanog nadzora

Mjere pojačanog nadzora pretpostavljaju potrebu dugotrajnijeg pedagoškog tretmana, ali ne izdvajaju maloljetnika uopće ili ga ne izdvajaju iz sredine u kojoj živi u potpunosti. Dvije su mjere pojačanog nadzora, jedna je odgojna mjera pojačane brige i nadzora, a druga mjera pojačane brige i nadzora uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi. Mjere pojačanog nadzora također su dio koncepcije prema kojoj se maloljetnici resocijaliziraju tretmanom na slobodi u okviru socijalne sredine u kojoj žive. Međutim, da bi došlo do njihova izricanja i kasnije provođenja, moraju biti zadovoljeni određeni uvjeti:

- da je kriminalno ponašanje maloljetnika rezultat, prije svega, nedovoljne brige roditelja, staratelja ili drugih osoba koje su po zakonu dužne brinuti se o njemu;
- da su roditelji ili staratelji moralno i materijalno kvalificirani brinuti se o podizanju i odgoju maloljetnika, odnosno da je primarna socijalna sredina u kojoj maloljetnik živi i radi takva da ne predstavlja opasnost po njegov odgoj i da na njega ne djeluje kriminogeno, tako da nije neophodno da se on iz nje izdvoji;
- da stupanj odgojne zapuštenosti nije takvog intenziteta da je neophodno poduzeti sistematski i trajniji proces preodgoja koji bi mogli provesti samo za to osposobljeni stručnjaci.¹⁰²

Dugo je vremena težište akcije u cilju odgoja ili preodgoja djeteta bilo na izdvajanju iz „nepoželjne“ okoline i smještanju u institucije, posebno za one pojedince koji su iskazivali devijantno i poremećeno ponašanje. Smatralo se da institucionalni tretman može djelovati terapijski i reformatorski. Ta očekivanja ipak nisu potvrđena, što je odmah nametnulo sumnju u efikasnost odgoja i preodgoja u ustanovama. Gotovo 2/3 maloljetnika iz odgojno-

¹⁰⁰ Mato Jemrić, ur., *Zakon o krivičnom postupku* (Zagreb: Narodne novine, 1987), 557.

¹⁰¹ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 74, 75.

¹⁰² Petak, Olga, „Odgoj i preodgoj izvan institucije. Iskustva i solucije“, u Uzelac, S. i sur. *Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije* (Zagreb: Fakultet za defektologiju, 1990), 16.

popravnih domova recidivira (recidivizam je pojam kojim se označava kriminalni povratak) kroz pet godina, a čak 44,6% njih čini kaznena djela odmah poslije prestanka odgojne mjere. Neefikasnost institucionalnog tretmana je vrlo očita. Autorica Petak se poziva na istraživanje koje je provela Magda Bajer¹⁰³, a čiji su rezultati pokazali kako su ispitanici koji su bili upućeni u odgojne ustanove recidivirali (49%) u većoj mjeri od onih kojima je bio izrečen pojačani nadzor – probacija (39%). Bajer to objašnjava prvenstveno karakteristikama populacije: zavodske mjere primjenjuju se među pojedincima koji čine najuporniji i najokorjeliji dio delinkventne populacije, te institucionalni odgoj sam po sebi nije uspio spriječiti nepovoljan tok daljnjeg ponašanja. Preodgoj u institucijama, s obzirom da se radi o „najtežim“ slučajevima, ostaje bez efekata iz različitih razloga. Jedan je što se u ustanove smještaju maloljetnici čiji je dotadašnji život bio ispunjen nekoordiniranim i bezuspješnim intervencijama ili su pak primjenjene mjere bile neefikasne zbog osobina ličnosti djeteta, čvrsto fiksiranog devijantnog ponašanja, izrazito narušene obiteljske situacije i dr. Mnogi autori čak upućuju na mogućnost dodatnih štetnih efekata tijekom boravka u institucijama – zbog otuđenja, stigmatizacije i „kontaminacije“ u zatvorenom prostoru institucije.¹⁰⁴

Pojačana briga i nadzor oblik je izvaninstitucionalnog odgoja i preodgoja, posebno normativno reguliran i namijenjen maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. To mu daje karakter kaznene sankcije, odnosno odgojne mjere. Kao način postupanja s maloljetnim delinkventima uveden je na angloameričkom području (i u literaturi se najviše koristi engleski izraz probacija - probation). U doslovnom prijevodu probacija znači prokušavanje, iskušavanje, stavljanje na kušnju. Kod nas je nakon donošenja novog KZ 1976. godine češće korišten termin pojačani nadzor ili pojačana briga i nadzor. Iako termin probacija nije uvijek jednoznačno određen, najčešće se definira kao način postupanja (odgoj i preodgoj) s maloljetnim delinkventom u njegovoj prirodnoj sredini – obitelji ili supstitutu za obitelj – dakle, izvan posebnih odgojnih institucija.¹⁰⁵ Odgojna mjera pojačane brige i nadzora (čl. 14. KZ SRH) traje najmanje jednu, a najviše tri godine. Izvršava ju centar za socijalni rad kao organ starateljstva osnovan za područje općina na kojoj maloljetnik ima prebivalište

¹⁰³ Radi se o istraživanju: Bajer, M. *Rezultati katamnestičkog ispitivanja recidiviranja nakon zavodnskog tretmana kod ranih delinkvenata, Institucionalni tretman osoba društveno neprihvatljivog ponašanja*. Zagreb: Republički zavod za socijalni rad SR Hrvatske, 1984., prema: Petak, Olga, „Odgoj i preodgoj izvan institucije. Iskustva i solucije“, u Uzelac, S. i sur. *Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije* (Zagreb: Fakultet za defektologiju, 1990), 16-17.

¹⁰⁴ Petak, „Odgoj i preodgoj izvan institucije. Iskustva i solucije“, 16-17.

¹⁰⁵ Isto, 28-29.

(boravište). Poslove obavljaju stručni radnici centra (psiholog, diplomirani socijalni radnik, defektolog – socijalni pedagog).¹⁰⁶

Smisao probacije sadržan je u nekoliko elemenata. Prvo, probacija je metoda postupanja prema delinkventima čija je krivica utvrđena, što znači da kazneno djelo mora biti počinjeno. Ovaj element je bitan kako bi se napravila razlika u odnosu na slične metode (stalni nadzor nad izvršenjem roditeljskog prava) koje se primjenjuju prema onoj djeci koja se još nisu izrazila u delinkvenciji. Metode i sadržaji rada s maloljetnim počiniteljima kaznenih djela i one djece koja ne vrše kaznena djela, ali iskazuju druge odgojne probleme i poremećaje u ponašanju, u biti se ne razlikuju. Drugo, probacija realizira jedan od temeljnih principa suvremene kaznene politike prema maloljetnim delinkventima – princip individualizacije, dakle, primjerenost osobinama ličnosti i životnoj situaciji pojedinca. Pojačani nadzor se može primjenjivati samo prema maloljetnim osobama, a samo izuzetno prema mlađem punoljetniku. Uz ovo ograničenje, koje se odnosi samo na starost te u određenoj mjeri na vrstu i učestalost kaznenih djela, drugih ograničenja nema te je princip individualizacije moguće maksimalno realizirati. Daljnja bitna karakteristika probacije je činjenica da tok i trajanje sankcije presudno ovise od stupnja realizacije postavljenih ciljeva i izvršavanja obaveza. Ukoliko se ciljevi i obaveze utvrđeni programom ne ostvaruju, pojačani nadzor se može zamijeniti drugom, primjerenijom (najčešće „strožom“) sankcijom. Probacija pretpostavlja brigu i nadzor, dakle sistematsku pomoć maloljetniku i obitelji. Tijekom izvršavanja mjere mladom se čovjeku pruža kontinuirana podrška u izvršavanju svakodnevnih obaveza i rješavanju problema, a sve u cilju da bude sretniji u životu, ali unutar okvira koji su priznati u društvu. Bitna, možda i najbitnija karakteristika probacije je da se odgoj i preodgoj ostvaruje u zajednici, odnosno u prirodnoj sredini u kojoj maloljetnik živi. Time se otvara mogućnost normalizacije odnosa i uspostavljanje kvalitetnijih veza s obitelji, vršnjacima i nastavnicima.¹⁰⁷

KZ poznaje tri mjere pojačanog nadzora. To su pojačani nadzor od strane roditelja ili staratelja, pojačan nadzor u drugoj obitelji i pojačan nadzor organa starateljstva. Pojačani nadzor od strane roditelja ili staratelja (član 73. KZ) izriče se maloljetnicima čije je kriminalno ponašanje, po ocjeni suda, rezultat nedovoljnog nadzora roditelja/staratelja nad njihovim ponašanjem. Pretpostavka za izricanje je da su roditelji/staratelji u mogućnosti vršiti nadzor. Pri tome se, prije svega, misli na njihovu moralnu sposobnost za odgoj maloljetnika, ali i na

¹⁰⁶ *Krivični zakon SRH*, 14-15.

¹⁰⁷ Petak, „Odgoj i preodgoj izvan institucije. Iskustva i solucije“, 28-29.

činjeničnu mogućnost da vrše nadzor nad njegovim ponašanjem.¹⁰⁸ Sud daje roditeljima potrebne upute ili im nalaže određene konkretne obaveze u pogledu pojedinačnih mjera koje se trebaju poduzeti u cilju otklanjanja štetnih utjecaja na maloljetnike i njihov odgoj (*Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, čl. 139. i 140.).¹⁰⁹ U praksi međutim, sudovi često nisu davali upute u pogledu obaveza roditelja/staratelja. Češće se izricanje mjere svodilo na skretanje pažnje roditeljima da nisu dovoljno vodili računa o životu i ponašanju svoga djeteta i da ubuduće tome trebaju posvetiti više pažnje. U slučajevima kada su konkretne upute i dane, nije se kontroliralo koliko se tih uputa roditelji/staratelji pridržavaju. Slabi rezultati u primjeni ove mjere često su posljedica njihova neodgovornog odnosa prema obavezama koje proizlaze iz izricanja mjere. Ne postoje nikakve zakonske mogućnosti da oni zbog toga snose i neke pravne posljedice.¹¹⁰ Jedina mogućnost za sud je da izrečenu odgojnu mjeru zamijeni nekom drugom (čl. 140).¹¹¹

Pojačani nadzor u drugoj obitelji (član 74. KZ) predviđen je za slučajeve kada roditelj ili staratelj nisu u mogućnosti vršiti nadzor nad njima ili se to, iz opravdanih razloga, od njih ne može očekivati. Mjera se sastoji u predaji maloljetnika drugoj obitelji koja je voljna primiti ga i vršiti nadzor nad njim.¹¹² Odmah nakon izricanja ove mjere nisu se gajile velike nade u njenu praktičnu primjenu. Računalo se uglavnom na obitelji povezane s maloljetnikom rodbinskim vezama ili obitelji bez djece, ali u praksi ni ta minimalna očekivanja nisu ispunjena. Ovih je mjera prosječno na teritoriju cijele SFRJ izricano oko 10 godišnje, često bez upute kojoj će se obitelji maloljetnik predati tako da je njena efikasnost gotovo u potpunosti upitna. Istraživanja o efikasnosti, zbog premalenog uzroka nisu ni provedena.¹¹³

Pojačani nadzor organa starateljstva (član 75. KZ) izriče se maloljetnim počiniteljima kaznenih djela kada neku od prethodnih mjera nije moguće izreći zato što roditelji/staratelji nisu u mogućnosti vršiti potreban nadzor nad njima ili ne postoje uvjeti za njegovu predaju drugoj obitelji.¹¹⁴ Primjenom ove mjere maloljetnik ostaje u svojoj obitelji, ali se određuje službena osoba iz organa starateljstva koja je zadužena za provođenje pojačanog nadzora nad njim, brinući o školovanju, zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utječe,

¹⁰⁸ Ivan Bauer, ur., *Krivični zakonik. Zakon o krivičnom postupku. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija* (Beograd: Savremena administracija: 1973), 27-28.

¹⁰⁹ Živko Obrenović, ur., *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o izvršenju kazni lišenja slobode* (Beograd: Savremena administracija, 1962), 102-103.

¹¹⁰ Lazarević, *Prevencija maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 79-82, 84-86.

¹¹¹ *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o izvršenju kazni lišenja slobode*, 103.

¹¹² *Krivični zakonik. Zakon o krivičnom postupku. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, 28.

¹¹³ Lazarević, *Prevencija maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 86-87.

¹¹⁴ *Krivični zakonik. Zakon o krivičnom postupku. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, 28.

potrebno liječenju i sređivanju općih prilika u kojima živi. U praksi, u velikom broju slučajeva organ starateljstva samo je jednom u mjesec dana posjećivao maloljetnika, a nerijetko se to događalo samo jednom u dva ili tri mjeseca. Kontakti su se također često svodili na davanje savjeta, a pravog razumijevanja i pružanja pomoći nije bilo. Jedan od najozbiljnijih problema je odsutnost razrađenih sistema postupanja s maloljetnicima zbog čega je cijelo izvršenje mjere poprimalo stihijski i neorganizirani karakter. Službenici su trebali imati razrađene programe rada za svaki konkretan slučaj, trebali su moći predvidjeti sadržaj, formu i način pružanja pomoći i zaštite maloljetniku, ali ih nisu imali.¹¹⁵ Izvještaj o maloljetnicima u 1965.-oj godini koji je Javno tužilaštvo Hrvatske podnijelo Organizaciono-političkom vijeću Sabra SRH navodi kako iako primjena mjere pojačanog nadzora organa starateljstva stalno raste, „(...) naročito u mjestima izvan sjedišta općine, ta se mjera gotovo i ne provodi. Provodi se zapravo samo na taj način da socijalni radnik dolazi u kontakt sa maloljetnikom samo tada ako sud traži izvještaj o provođenju mjere.“¹¹⁶ Dobar pokazatelj stvarne situacije u praksi je konkretan primjer koje je Javno tužilaštvo navelo: „Socijalni radnik općine Ozalj predložio je u jednom slučaju na raspravi pred sudom da se u konkretnom slučaju ne izrekne ta mjera, jer da obzirom na udaljenost od maloljetnikovog prebivališta nije uopće u stanju da vrši taj nadzor.“¹¹⁷ Jednaka je situacija desetljeće kasnije. U Izvještaju o radu Javnog tužilaštva Hrvatske u 1976.-oj godini navedeno je kako među izvanzavodskim mjerama dominiraju ukor i pojačani nadzor organa starateljstva koji se „iz raznih razloga veoma često, prema dobivenim informacijama, uopće ne izvršava ili se izvršava na način koji ne odgovara stvarnom sadržaju tretmana koji bi ta mjera morala pružiti“.¹¹⁸

7.2.3. Zavodske odgojne mjere

Zavodske odgojne mjere se primjenjuju kada je, uz potrebu dugotrajnijeg tretmana, maloljetnika potrebno potpuno izdvojiti iz sredine u kojoj živi. Mjere su: upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u dom na preodgoj (odgojno-popravni dom) i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu (ustanova za defektne maloljetnike).

¹¹⁵ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 87-90.

¹¹⁶ Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1081, *Sabor Socijalističke Republike Hrvatske*, Organizaciono-političko vijeće, predmeti 1965.-1967., kutija 199, „Opći izvještaj Javnog tužilaštva Hrvatske o kretanju kriminaliteta i radu u 1965.“, prilog: „Izvještaj o maloljetnicima u 1965. g.“, Zagreb, 21. veljače 1966. str. 6.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ HR, HDA, ZG, f. 1081, *Sabor SRH*, kut. 798, „Izvještaj o radu Javnog tužilaštva Hrvatske u 1976. godini“, Zagreb, 17. ožujka 1977., str. 89.

Zavodske odgojne mjere su jedine mjere trajnog institucionalnog karaktera. Za primjenu ove mjere neophodna su dva uvjeta. Jedan je da se radi o maloljetniku koji je odgojno zapušten jačim intenzitetom i njegov se (pre)odgoj ne može ostvariti redovnim odgojnim tretmanom koji bi se poduzimao u okviru obitelji, a ni uz pomoć organa starateljstva. Drugi je da sredina u kojoj maloljetnik živi takva da ne pruža maloljetniku neophodan odgoj ili, češće, na njega negativno utječe, tako da se smatra neophodnim izdvojiti ga iz nje. Zavodske odgojne mjere predstavljaju značajne kaznene sankcije. Namijenjene su „težim“ počiniteljima za koje se smatra da im tretman koji se ostvaruje primjenom mjera pojačanog nadzora ili disciplinskih mjera ne bi bio dovoljno efikasan. S druge strane, najteže su od svih odgojnih mjera jer obuhvaćaju, na trajniji način, lišavanje slobode maloljetnika i njegovo podvrgavanje, u odgovarajućoj ustanovi, tretmanu koji pripremaju i provode za to posebno kvalificirani stručnjaci. S godinama je izricanje ove mjere opadalo, ali uglavnom zbog nezadovoljavajućeg broja odgojnih ustanova i odgojno-popravnih domova, kao i njihove slabe materijalne i kadrovske opremljenosti.¹¹⁹

Upućivanje u odgojnu ustanovu je namijenjeno maloljetnicima kojima treba osigurati vršenje stalnog nadzora od strane stručnih odgajatelja u općoj ustanovi za odgoj maloljetnika. Osnovni kriterij po kojem se razlikuje od odgojno-popravnog doma je stupanj odgojne zapuštenosti maloljetnika. Dakle, upućivanje u odgojnu ustanovu vrši se u općoj odgojnoj ustanovi i naglasak je na redovnom nadzoru nad maloljetnikom, a odgojno-popravni dom je specijalna ustanova u kojoj je, uz navedeno, provode i pojačane mjere popravljanja maloljetnika. Minimalno trajanje boravka u odgojnoj ustanovi je 6 mjeseci, a maksimalno 3 godine. Ostvarenje svrhe ove mjere realizira se kroz individualni i grupni tretman maloljetnika smještenih u ustanovu. Međutim, autorica naglašava kako ni na teoretskom, kao ni na praktičnom planu ne postoji jasno razrađena koncepcija rada sa zapuštenim omladincima, što uvjetuje i primjenu raznih oblika tretmana u pojedinim ustanovama ovisno, s jedne strane o materijalnoj i kadrovskoj opremljenosti i s druge, od individualnih koncepcija odgajatelja o tome na koji način se najbolje može ostvariti popravljanje odgojno zapuštenih maloljetnika. Individualni tretman najčešće obuhvaća pojedinačne razgovore odgajatelja sa maloljetnikom o određenim problemima koji se tiču njegova školovanja, obiteljske situacije, odnosno njegova stava prema prijateljima i kolegama u ustanovi i sl. Grupna terapija obuhvaća rad sa grupom od najčešće 15-20 maloljetnika i odvija se kroz diskusijske sastanke na kojima se raspravlja ili o pitanjima od značenja za život i rad u ustanovi ili o nekim širim

¹¹⁹ Lazarević, *Prevencija maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 92-94.

društvenim problemima. Oba oblika rada obavljaju se u vrijeme kada maloljetnici nemaju opću i profesionalnu nastavu. Posebna pažnja se pridaje upravo navedenim oblicima njihova obrazovanja. Većina ustanova ima svoje osnovne škole u osmogodišnjem trajanju, a tamo gdje ih nema, opće se obrazovanje pruža u redovnim školama u mjestu gdje se ustanova nalazi. Profesionalno obrazovanje se odvija kroz izučavanje određenih zanata bilo u radionicama ili pogonima same odgojne ustanove ili u okviru radnih organizacija u mjestu u kojem se ustanova nalazi. U oba slučaja maloljetnici dobivaju svjedodžbe o završenoj školi čija je vrijedost ista kao da su stečene kroz redovno opće ili profesionalno obrazovanje. Važnu ulogu ima i sportski, kao i kulturno-zabavni život u ustanovi, a nastojanjem da se pridržavaju kućnog reda, ispunjavaju svoje radne obaveze te vode brigu o osobnoj higijeni i higijeni ustanove, razvija se smisao za samodisciplinu i samoodgovornost za vlastite postupke. I u odgojnim ustanovama postoje problemi, a neki od njih su što se ustanove najčešće nalaze u zgradama koje tome nisu namijenjene što znači da arhitektonski ne odgovaraju namjeni. Materijalna opremljenost je dosta loša, a ni kadrovska stručnost nije na zavidnoj razini, posebno ako se uzme u obzir kako se pri zapošljavanju „stručnjaka“ prvenstveno vodi računa o profesionalnom, ali nimalo o njihovom moralnom i pedagoškom profilu. Posebno velik problem čini unutarnja klasifikacija maloljetnika. Naime, nije rijetko da u istoj ustanovi borave maloljetnici različite starosne dobi, različitog stupnja obrazovanja, kao i različite vrste, intenziteta i težine počinjenog/počinjenih kaznenih djela. Ovakva situacija otežavala je klasifikaciju maloljetnika u grupe koje bi imale određene zajedničke karakteristike i na koje bi se tada mogao primjenjivati jedinstveni tretman.¹²⁰

Upućivanje u odgojno-popravni dom namijenjeno je maloljetnicima jednako kao i odgojne ustanove s naglaskom na pojačanim mjerama preodgoja, značajnijima od onih koje se primjenjuju u odgojnim ustanovama. Još jedna je razlika što ova mjera ne može trajati kraće od jedne ni duže od pet godina. U SR Hrvatskoj postojala su dva takva doma, jedan je u Glini sa kapacitetom od 200 mjesta i drugi u Slavonskoj Požegi sa kapacitetom od 50 mjesta.

Gotovo svi odgojno-popravni domovi imali su prijemna odjeljenja u kojima se, u vremenu od najviše 30 dana, vršila tzv. trijaža maloljetnika koji su upućeni u dom. Maloljetnik se podvrgavao detaljnom pregledu od strane stručnjaka (psihijatra, psihologa, socijalnog radnika, pedagoga i liječnika). Ova timska obrada imala je dva cilja. Prvi je upoznavanje ličnosti maloljetnika, njegovih sposobnosti i interesa kako bi se odredio tretman i

¹²⁰ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 94-101.

školsko odnosno profesionalno obrazovanje, a drugi je, na osnovu utvrđenih svojstava, svrstavanje maloljetnika u odgovarajuću grupu unutar odgojno-popravnog doma. U osnovi ovog svrstavanja leže zajednički ciljevi i interesi maloljetnika. U pogledu tretmana maloljetnika primjenjuju se jednake forme individualnog i grupnog rada opisane u dijelu rada u odgojnim ustanovama, a problemi s kojima se susreću odgojno-popravni domovi također su jednaki kao problemi odgojnih ustanova s malom razlikom što su odgojno-popravni domovi podizani upravo za tu svrhu, pa nema arhitektonskih teškoća kao u odgojnim ustanovama.¹²¹ Grupa saborskih zastupnika koja je 1965. godine dobila zadatak obići odgojno-popravne domove (u Glini za muške i u Slavonskoj Požegi za ženske osobe) ustanovila je da je u domovima osnovni problem svladavanje osnovnoškolskog obrazovanja i preodgoj. Što se tiče obrazovanja, uzrok su „velike razlike između maloljetnika u pogledu svršenih razreda osmogodišnje škole i stupanj inteligencije“.¹²²

Upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu služilo je kao zamjena za ranije opisane zavodske mjere ukoliko se radi o maloljetnicima s određenim teškoćama kao što su gluhoća, sljepoća i slično. U sudskoj praksi ova je mjera rijetko primjenjivana (u razdoblju 1960. – 1968. godine sankcija je izrečena samo 130 puta). Razlog tome je u nepostojanju ustanove za zbrinjavanje maloljetnih delinkvenata s invaliditetom na području cijele Jugoslavije. U praksi su se za izvršenje ove mjere koristile ustanove za „mentalno-defektna lica“ ili rehabilitacijski centri. U SR Hrvatskoj maloljetnici su upućivani u rehabilitacijski centar u Lugu, a maloljetnice u centar u Zajezdi. Maloljetnik je ostajao u ustanovi dokle god je to potrebno radi njegova liječenja ili osposobljavanja, s tim da je sud dužan, nakon njegove punoljetnosti, preispitati potrebu daljnjeg zadržavanja u ustanovi. Za to vrijeme prema maloljetniku se primjenjuju odgovarajuće medicinske mjere, a prakticiralo se i njihovo obučavanje određenim zanatima.¹²³

Tablica na sljedećoj stranici prikazuje postotke u kojima su izricane gore opisane odgojne mjere prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Iz nje je jasno vidljivo kako su uglavnom preko 50% mjera izricanih maloljetnicima bile mjere pojačane brige i nadzora.

¹²¹ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 104-108.

¹²² HR, HDA, ZG, f. 1081, *Sabor SRH*, II. sjednica Socijalno-zdravstvenog vijeća, kut. 194, „Informacija o provođenju zaključka Organizaciono-političkog i Socijalno-zdravstvenog vijeća o problemima maloletničke delinkvencije (izvodi iz izvještaja zastupnika)“, Zagreb, 24. svibnja 1965. str. 2.

¹²³ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 108-109.

Godina	Izrečene odgojne mjere (ukupno)	Izrečene disciplinske mjere (u postotcima)	Izrečene mjere pojačanog nadzora (u postotcima)	Izrečene zavodske odgojne mjere (u postotcima)
1960.	1812	36,0	33,6	30,4
1961.	2478	31,2	41,8	27,0
1962.	2809	26,8	46,2	27,0
1963.	3156	28,1	47,2	24,7
1964.	3923	26,7	50,2	23,1
1965.	4592	26,8	52,9	20,3
1966.	5434	26,4	54,1	19,2
1967.	5460	26,7	52,5	20,0
1968.	6344	25,9	53,4	18,9

TABLICA 8. Vrste odgojnih mjera izrečenih maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u razdoblju 1960. - 1968. godine¹²⁴.

¹²⁴ Evidencija Saveznog sekretarijata za pravosuđe, „Statistički godišnjak SFRJ“. Tablica je prerađena, a podaci su preuzeti iz: Desanka Lazarević, *Prevenција malolećničke delinkvencije u Jugoslaviji* (Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut društvenih nauka, 1971), 70, 80, 93. Detaljniji podaci o pojedinim podvrstama odgojnih mjera mogu se pronaći u istoj knjizi, str. 70, 71, 80, 83, 93, 98. Tablice su u potpunosti preuzete iz knjige, međutim, postotci iz 1966., 1967. i 1968. godine ne čine zbroj od 100, vjerojatno greškom u izračunu autorice koja nije provjeravana s moje strane, ali ona nikakvo objašnjenje za to ne daje u knjizi, pa pretpostavljam da je upravo to razlog.

7.3. Maloljetnički zatvor

Kazna maloljetničkog zatvora (čl. 77.) izuzetna je kaznena sankcija predviđena za izricanje i to samo starijim maloljetnicima. Ukoliko je on kazneno odgovoran, u vrijeme izvršenja djela je navršio 16, ali ne i 18 godina života, ako je počinio kazneno djelo za koje je zakonom propisana kazna teža od 5 godina zatvora i ukoliko je došlo do teških posljedica djela i utvrđen visok stupanj kaznene odgovornosti uslijed čega ne bi bilo opravdano izreći odgojnu mjeru, može mu se izreći kazna maloljetničkog zatvora. Ona se izriče u trajanju od minimalno jedne do maksimalno deset godina (čl. 78.).¹²⁵

Dakle, jedan od uvjeta za izricanje ove kazne bio je da stariji maloljetnik mora u vrijeme izvršenja djela biti toliko psihički razvijen da je mogao shvatiti značenje djela i upravljati svojim postupcima i da zbog teških posljedica kaznenog djela i visokog stupnja kaznene odgovornosti ne bi bilo opravdano izreći neku od odgojnih mjera. U sudskoj odluci se mora odrediti visina izrečene kazne. Kazna je pretežno izricana u trajanju od 1 do 2 godine, a preko 80% izrečenih kazni ne prelazi granicu od 3 godine. Tablica prikazuje u brojkama izrečenu kaznu maloljetničkog zatvora prema dužini izrečene kazne.

Godina	Ukupno	1-2 god.	2-3 god.	3-5 god.	5-8 god.	8-10 god.
1960.	103	59	15	21	6	2
1961.	115	55	28	21	7	4
1962.	83	45	19	10	9	-
1963.	64	34	13	12	5	-
1964.	75	39	18	8	6	4
1965.	90	56	19	10	5	-
Ukupno	530	288	112	82	38	10

TABLICA 9. Maloljetnički zatvor prema dužini izrečene kazne u razdoblju 1960. – 1965. godine¹²⁶.

Maloljetnički se zatvor izdržavao u posebnim kazneno-popravnim domovima. Tada su u Jugoslaviji postojala dva, jedan u Valjevu, sa kapacitetom od 250 mjesta u koji su upućivani osuđenici iz cijele Jugoslavije, pa tako i Hrvatske (osim Slovenije) i u Celju sa kapacitetom od 28 mjesta. Maloljetnik je u njima mogao ostati do navršene 23.-e godine života, a ako do tada nije izdržao kaznu, prebacivao se u kazneno-popravni dom za punoljetne osuđenike, što

¹²⁵ *Krivični zakon SFRJ*, 112-113.

¹²⁶ Tablica je preuzeta iz: Desanka Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 110.

se u praksi nije često događalo. Iznimno, ako se nalazio u toku školovanja i stručnog obrazovanja, mogao je ostati u domu i nakon navršene 23.-e godine, odnosno do završetka započetog školovanja. Tretman je sličan onome koji se provodi u odgojno-popravnim domovima. Domovi su arhitektonski bili dobro riješeni i kadrovski dobro opremljeni, ali o efikasnosti primjenjenog tretmana također se ne može pouzdano govoriti. Prema procjeni doma u Valjevu, oko 25% maloljetnika recidivira nakon izvršenja kazne zatvora.¹²⁷

Kazneno-popravni dom za osuđene maloljetnike u Valjevu gradio je Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove. Izgradnja je počela 1959. godine i nekoliko je puta, zbog nedostatka finansijskih sredstava, prekidana, tako da je dom otvoren u srpnju 1966. godine. Međutim, u trenutku otvaranja dom nije bio građevinski dovršen, a time ni osposobljen za svoju funkciju. Školska zgrada, dom kulture, sportski tereni, zgrada za proizvodne i radne aktivnosti bili su u toku izgradnje i njihovo dovršenje produžilo se do kraja 1969. godine. Smještajni kapaciteti određeni su za 250 osuđenih maloljetnika, a kao što je navedeno, kaznu su u njemu izdržavali osuđeni maloljetnici iz svih republika Jugoslavije, osim SR Slovenije. Broj zatvorenika je varirao, a dostupni podaci pokazuju kako ih je u razdoblju od 1965. do 1969. bilo:¹²⁸

1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
145	187	266	176	215

TABLICA 10. Broj zatvorenika u KPD Valjevo 1965.-1969. godine

U *Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija* (čl. 43.)¹²⁹ naglašeno je da se na početku izdržavanja kazne lišenja slobode u kazneno-popravnom domu posebna pažnja posveti upoznavanju ličnosti osuđenih radi njihove klasifikacije i utvrđivanja orijentacijskog programa postupanja s njima. U nastavku ću prenijeti zaključke autora koji su pisali o iskustvu i problemima u KPD-u Valjevo.¹³⁰ Kako je jedan od ciljeva izvršenja kazni lišenja slobode popravljane osuđenih, trebalo je odrediti načine i postupke ostvarivanja te svrhe. Njega je uspješno mogla obaviti samo ekipa specijaliziranih stručnjaka. Ovi radnici moraju biti zaposleni u ustanovi jer samo tada mogu predvidjeti i programirati ponašanje u uvjetima

¹²⁷ Lazarević, *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 109-111.

¹²⁸ Slobodan Starović i Puniša Džukić, „Dosadašnje iskustvo i problemi izvršenja kazne maloletničkog zatvora u KPD-u Valjevo“, u Skaberne, B., ur., *Društveno reagovanje na maloletničko prestupništvo. Zbornik članaka* (Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1972), 196-199.

¹²⁹ *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o izvršenju kazni lišenja slobode*, 36.

¹³⁰ Podaci i iskustva iz ostatka poglavlja o maloljetničkom zatvoru, osim dodataka iz arhivskih dokumenata i zakonskih regulativa, koji su zasebno označeni, preuzeti su iz: Slobodan Starović i Puniša Džukić, „Dosadašnje iskustvo i problemi izvršenja kazne maloletničkog zatvora u KPD-u Valjevo“, 200-211.

ustanove, njene atmosfere i programirati odgojno-obrazovni rad adekvatno potrebama maloljetnika i uvjetima ustanove. U prijemnom odjelu osuđeni ostaju po pravilu do 30 dana. Cilj ispitivanja ličnosti osuđenih u prijemnom odjelu je donošenje programa postupanja za svakog osuđenika ponaosob. Valjan program postupanja, koji obuhvaća: klasifikacijsku grupu, smještaj, radno mjesto, opće obrazovanje, stručno obrazovanje, kulturno-prosvjetnu djelatnost i potreban intenzitet individualnog i grupnog rada, ne može se donijeti bez kompletnog upoznavanja povijesti slučaja. Da bi se ona upoznala, potrebna je i određena dokumentacija. Čest je slučaj da provoditelj koji privede osuđenog na izdržavanje kazne donese samo sudsku presudu i uputni akt organa koji ga šalje na izdržavanje kazne. Dokumentacija, s obzirom da je i sud obavezan upoznati ličnost maloljetnika prije izricanja presude, postoji, no, zbog neusklađenosti u radu ili nesagledavanju potreba, dokumentaciju osoblje u domu često nije dobivalo. Problem klasifikacijske grupe i same klasifikacije osuđenih u vrijeme nastanka rada, 1969. još nije bio riješen. S obzirom da svaka klasifikacija podrazumijeva jasno izražen princip podjele, a koji je u Valjevu bio uvjetovan građevinskim rješenjem, klasifikaciju je bilo nemoguće dosljedno provesti. Zakon propisuje istovrsne mjere preodgoja unutar grupe. No, u tadašnjim uvjetima doma, grupa je stalno bila na okupu i bilo je nemoguće izdvojiti pojedine grupacije (osim zbog potreba discipline), s obzirom da su pripadnici odjeljenja i grupe zajedno u radionici, školi, domu kulture, na sportskim terenima i u vrijeme neorganiziranog slobodnog vremena.

Osuđenici, u skladu s *Ustavom SRH*, prema kojem svi građani imaju pravo školovati se pod jednakim uvjetima,¹³¹ osim osnovnog školovanja (koje je osobito važno s obzirom na podatak da se u KPD-ove upućuje gotovo 40% maloljetnika bez potpune osnovne škole)¹³², u domu stječu i profesionalno osposobljavanje uz rad. Profesionalno osposobljavanje je glavna karika u preodgojnom radu. S obzirom na njihov uzrast, to im je posljednja stepenica za opredjeljenje i angažiranje na tom planu. Bez njihove osposobljenosti za određena zanimanja ne može se računati da će se uspješno uključiti u društveni život i proizvodni rad po izlasku na slobodu. Što je nivo klasifikacije manji, to je mogućnost recidiva veća. U domu je postojalo samo nekoliko vrsta zanimanja u kojima je moguće osposobljavati osuđenike (bravari, varioci, mašinobravari, metalostrugari, alatničari, frezači, auto-lakireri, stolari). To su zanimanja čija konjunktura nije bila osobito velika, pa je to uvjetovalo teškoće u

¹³¹ Ustav SRH, čl. 36. U: *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Ustav Socijalističke Republike Hrvatske* (Zagreb: Narodne novine, 1963), 150.

¹³² HR, HDA, ZG, f. 1081, *Sabor SRH*, Povjerljivi predmeti, kut. 1231, Izvršno vijeće Sabora: „Informacija o radu i stanju u kazneno-popravnim ustanovama i domovima za preodgoj maloljetnika u SR Hrvatskoj“, Zagreb, 3. ožujak 1982., str. 34.

zapošljavanju i recidiv. Osim toga, ova zanimanja nisu u nekim slučajevima zastupljena u privredi sredina u koje osuđeni odlaze po isteku kazne. Interesi maloljetnika bili su usmjereni na auto-mehaničarska, električarska, radio-mehaničarska i slična zanimanja. Međutim, zbog postojećih uvjeta u tim se zanimanjima ne mogu stručno obučavati i osposobljavati. Zato su mnoge želje ostale nezadovoljene i usmjerene u drugom pravcu. U domu je postojala škola za osnovno obrazovanje odraslih i radila po općevažećim propisima o školstvu, a omogućeno im je i samostalno pripremanje i polaganje odgovarajućih razreda osnovne škole i bez pohađanja nastave. Pored osnovne, postojala je i škola za kvalificirane radnike, čiji je nastavni kadar osiguravao Centar za tehničko obrazovanje iz Valjeva. Jedino su profesori srpskohrvatskog jezika i matematike bili u stalnom radnom odnosu u KPD-u. Praktičnu nastavu organizirao je dom vlastitim snagama i sredstvima. Stručno se obrazovanje, pored navedenog, ostvarivalo i stručnim tečajevima.

U izvještaju Izvršnog vijeća Sabora iz 1982. godine, navedeno je kako su osnovni oblici rada sa maloljetnicima individualni i grupni rad. „Maloljetnici na sastancima odgojnih grupa (broje oko 20 članova) iznose svoja mišljenja i prijedloge o rješnju aktualnih problema u svojim odgojnim grupama, radu i učenju, međusobnim odnosima i drugim pitanjima. Odgojno im osoblje na tim sastancima pruža pomoć u izvršavanju osnovnih dužnosti kroz objašnjenja, upute, savjete, ističući njihove pozitivne osobine, radne uspjehe, koje postižu u radionici, školi i odgojnoj grupi, što je uz primjenu stimulativnih sredstava stalan poticaj maloljetnicima na konstruktivnu aktivnost. (...) Individualni rad sa maloljetnicima obaveza je svih radnika uključenih u proces resocijalizacije uz uvjet da individualni rad bude programiran za svakog maloljetnika, a rezultati toga rada registrirani u njegovom osobnom listu. Individualni razgovori se u pravilu planiraju jednom mjesečno, a najmanje jednom u 2 mjeseca.“¹³³ U skladu s time, u Valjevu je individualni odgojni rad bio forma rada koja je bila najzastupljenija u radu s osuđenima. Smatrala se najefikasnijom formom rada pa se radilo na njegovom intenziviranju i usavršavanju. Naime, maloljetnik ne iskazuje sve svoje probleme u grupi, ne povjerava se svakome, pa je ta uloga dana odgajatelju. S obzirom na osjetljivost uloge, odgajatelji su odabrani ne samo po školskoj spremi određenog profila, već i po drugim kriterijima. Maloljetnik ima veće povjerenje u odgajatelja koji je svestran, može sudjelovati u određenim sportskim aktivnostima, kulturnim manifestacijama, kome će se diviti i s kojim će se identificirati. Bezbroy je kontakata odgajatelja s osuđenima. Mnogi od njih su namjerni –

¹³³ HR, HDA, ZG, f. 1081, *Sabor SRH*, Povjerljivi predmeti, kut. 1231, Izvršno vijeće Sabora: „Informacija o radu i stanju u kazneno-popravnim ustanovama i domovima za preodgoj maloljetnika u SR Hrvatskoj“, Zagreb, 3. ožujak 1982., str. 35.

planirani, dok se drugi obavljaju spontano. Upravo oni su najčešće preduvjeti za individualan rad koji je planiran i usmjeren određenom cilju. Pažnja se poklanja analizi kriminalnog ponašanja i uzroka koji su doveli do takvog ponašanja, reagira se na nastale probleme, rješavaju se svakodnevni konflikti u ponašanju i u odnosima s rodbinom te se vrši priprema za izlazak iz doma. Cilj ovih postupaka je mijenjanje ličnosti osuđenih, pozitivna orijentacija i usmjeravanje prema društveno priznatim vrijednostima.

U čl. 12 *Zakona o izvršenju krivičnih sankcija* navedena je potreba da se u osuđenih razvija osjećaj osobne odgovornosti za vlastite postupke i poticanje da u svom preodgajanju i sami dobrovoljno sudjeluju. Prema tome (čl. 14.), oni mogu sudjelovati u organiziranju pojedinih djelatnosti i poslova od zajedničkog interesa (kulturno-prosvjetni rad, proizvodni rad, održavanje reda i čistoće i sl.).¹³⁴ Međutim, maloljetnici su ličnosti u razvoju, puni otpora prema svim autoritetima, pa čak i prema službenim licima. Taj je otpor najizrazitiji kad se drugi osuđeni javljaju u ulozi organizatora i voditelja određenih aktivnosti. Maloljetnik ne trpi naređenja svojih kolega, suprostavlja im se, stupa s njima u konflikte, pa čak i dolazi do fizičkih obračuna. Maloljetnici također traže nagradu za svoje sudjelovanje u tim aktivnostima, a takva nagrada mu se najčešće ne može dati. Tada dolazi do opadanja elana, odbijanja sudjelovanja i pretvaranja svrhe aktivnosti u njenu suprotnost. Mali je broj nagrada za koje su maloljetnici zainteresirani. Ne zanimaju ih novčane nagrade, posjete rodbini, kao ni ostvarenje udaljenih ciljeva. Žele izaći u grad, koristiti godišnji odmor izvan doma, puštanje na uvjetni otpust, snižavanje kazne itd. Takve pogodnosti se mogu dati samo najprimjerenijim maloljetnicima. Istina, maloljetnici se vole baviti sportom i kulturno-prosvjetnim aktivnostima, ali je istina i da su maloljetnici s neprimjerenim vladanjem najaktivniji u tim djelatnostima. Takav maloljetnik je vođa sportske ekipe i sekcije u domu jer je izabran kao najposposobniji, ali ne može biti njihov vođa kada se grupa ili ekipa natječe izvan doma. Zbog toga on odbija vođenje, a teško ga je uvjetovati na duže vrijeme, sukobljava se s kolegom koji mora preuzeti njegovo mjesto, angažira druge na pasivnost i pružanje otpora.

Što se tiče slobodnog vremena i aktivnosti unutar njega, važno je istaknuti kako je dobro organizirano slobodno vrijeme značajan regulator ponašanja osuđenih tijekom izvršavanja kazne, pored toga što ono utječe na mijenjanje njegove ličnosti. Najviše su zainteresirani za sportske aktivnosti, što je, s obzirom na njihovu dob i normalno za očekivati. U domu je izgrađena sportska dvorana u kojoj se osuđeni maloljetnici mogu baviti

¹³⁴ *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o izvršenju kazni lišenja slobode*, 11.

gimnastikom, sportskim igrama (mali nogomet, košarka, odbojka, stolni tenis), a postoje i sportski tereni na otvorenom prostoru za te aktivnosti. Pored nabrojanih aktivnosti, omogućeno im je čitanje knjiga iz biblioteke, dnevne štampe, bavljenje glazbom, gledanje filmova, pripremanje priredbi, recitala, te izražavanje sklonosti na literarnom i umjetničkom planu općenito. Ovakve aktivnosti čine podnošljivijima atmosferu i interpersonalne odnose, smanjuju broj prijestupa, a naročito bijeg iz doma.

U čl. 57. *Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*, navedene su pogodnosti koje uprava doma može dati osuđenima (proširenje prava na dopisivanje i primanje posjeta i pošiljki, primanje posjeta bez nadzora u ustanovi ili van ustanove, slobodnije kretanje, davanje odsutstva od 7 dana, djelomično ili potpuno korištenje godišnjeg odmora van ustanove).¹³⁵ U posebnim odredbama o maloljetničkom zatvoru (čl. 82.) navedeno je kako se osuđeni maloljetnici mogu bez ograničenja dopisivati s roditeljima i bliskim srodnicima, a po odobrenju i sa drugim osobama.¹³⁶ U istim odredbama je navedeno kako se osuđenim maloljetnicima koji svojim ponašanjem i zalaganjem u učenju i radu služe kao primjer drugima, može dati odsustvo dva puta godišnje po 14 dana. Pogodnosti imaju znatan utjecaj na tijek resocijalizacije. Značajni su stimulatori i sredstva za usmjeravanje i vođenje osuđenih. Pozitivno ponašanje ne može biti jedini kriterij za dobivanje pogodnosti, s obzirom na kategoriju osuđenih, promjenjivost njihova ponašanja, nezrelost i neodmjeranost kad se nađu u uvjetima nekontroliranosti.

U članu 62. *Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*,¹³⁷ navedene su disciplinske kazne koje se mogu izricati osuđenima zbog povreda kućnog reda, radne discipline i pravilnog odnosa prema službenicima i drugim osuđenima. Upućivanje u samicu može se maloljetnicima izreći u trajanju od najviše 10 dana (čl. 83.). Tijekom 1969. godine disciplinski je kažnjeno 39,17% osuđenih maloljetnika. Najčešće su im izricane kazne zbog pokušaja bijega, međusobnih sukoba i tučnjava, krađa i nepravilnog odnosa prema imovini doma, izbjegavanja radnih obaveza i obaveza prema školi, nepravilnog odnosa prema službenicima, tetoviranja i slično. Najčešće izricana disciplinska kazna je upućivanje u samicu (uvjetno ili izvršno), a nakon nje ukor. Druge kazne se rijetko primjenjuju jer su neefikasne. Primjerice, kazna zabrane dopisivanja od 3 mjeseca je veoma neefikasna jer je znatan broj osuđenih već odavno raskinuo veze s roditeljima ili nisu zainteresirani za njih, pa im takvo

¹³⁵ *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o izvršenju kazni lišenja slobode*, 49.

¹³⁶ Isto, 70.

¹³⁷ *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o izvršenju kazni lišenja slobode*, 53-54, 70.

kažnjavanje ne pada teško. Kazna zabrane korištenja novca sa slobodnog raspolaganja se najrjeđe primjenjuje jer stvara nove probleme (na primjer, međusobna potkradanja i ucjene). Upućivanje u samicu je najefikasnije jer maloljetnicima teško pada izdvajanje iz kolektiva i uskraćivanje bavljenja slobodnim aktivnostima. Uz to, kažnjavanje tom kaznom znači i negativnu ocjenu ponašanja osuđenog kome se kazna izriče, a to znači i smanjenje mogućnosti uvjetnog otpusta, sniženja kazne pomilovanjem i dobivanje pogodnosti. Zbog svega nabrojanog naročito je efikasna bila kazna uvjetnog upućivanja u samicu.

Iz opisanog stanja vidljivo je da se itekako radilo na rehabilitaciji i resocijalizaciji maloljetnika unatoč svim problemima s kojima su se stručnjaci susretali. Zakonski temelji za rad su postojali, međutim, kako je i do sada za sve vrste odgojnih mjera prikazano, jednaka je situacija bila i sa primjenom kazne maloljetničkog zatvora. Počevši od kadrovske opremljenosti i nerazvijene mreže stručnjaka i njihove povezanosti, pa do individualnih poteškoća s radom sa zatvorenicima u praksi, ne čudi ranije navedeni podatak da oko 25% zatvorenika nakon izdržavanja kazne recidivira, pa se time dovodi u pitanje efikasnost rada u kazneno-popravnom domu i postizanje krajnje svrhe – smanjenja kriminaliteta maloljetnika. S obzirom da se radi o podatku iz 1969. godine, bilo bi vrlo zanimljivo i korisno vidjeti kakva je situacija bila i kasnije, ali do završetka ovoga rada do tih podataka, nažalost, nisam došla. Ne može se tvrditi da se gore navedeni principi nisu nastojali ostvariti u praksi, jer negdje zaista jesu, ali čini se da je sve ovisilo, kao što je uglavnom i danas slučaj, o individualnim naporima pojedinih stručnjaka, a što potvrđuje i Jašović, kada je 1972. godine o preodgoju mladih prijestupnika napisao: „...u nas je znanost o preodgoju mladih prijestupnika, kao posebna disciplina pedagoške nauke, krajnje nerazvijena. Praktična pedagoška angažiranost na preodgoju u takvoj situaciji, prvenstveno ovisi o individualnoj spretnosti i entuzijazmu odgajatelja. Od njihovog osobnog iskustva i sposobnosti da svoju opću pedagošku kulturu iskoriste u praktičnom radu ovisi uspjeh procesa preodgoja. Odatle puno improvizacija i „učenja na greškama“ u jednom tako složenom i društveno veoma odgovornom poslu“.¹³⁸

¹³⁸ Jašović, „Prevaspitanje – osnovni proces u izvršenju krivičnih sankcija prema maloljetnicima i njegovi principi“, 231.

7.4. Ostali pokazatelji primjene zakonodavnih mjera i tretmana u praksi

Mladen Singer, Konstantin Momirović i Vojislav Kovačević proveli su 1968. godine istraživanje želeći ispitati koje sve kriterije sudovi imaju pri izricanju kaznenih sankcija maloljetnicima. Prvi uvjet pri izricanju kazne je pridržavanje uputa koje nalaže zakonodavac, a jedna od najvažnijih je da kazna bude što primjerenija. Međutim, autori navode, da u pravosudnoj praksi postoji niz okolnosti koje otežavaju, pa i onemogućavaju sudove da dosljedno pri izboru sankcija vode brigu o kriterijima koji su predviđeni kao nužan i minimalan preduvjet za individualizaciju sankcije. Naime, suci za maloljetnike redovito su i suci za punoljetne osobe, te su nužno opterećeni i kriterijima po kojima se sankcije izriču punoljetnim osobama. „U njihovoj svijesti vjerojatno težina kaznenog djela, broj kaznenih djela i uzrokovana šteta znatno utječu na konačnu ocjenu o ličnosti maloljetnika i izboru sankcije. Suci za maloljetnike su također redovito opterećeni i brojem predmeta, ali i zbog mnogih drugih objektivnih teškoća, često ne mogu prikupiti sve one podatke koje zakonodavac navodi. Konačno, i onda kada suci raspolažu s podacima potrebnim za izbor primjerene sankcije, oni tu sankciju ne izriču zbog kadrovske i materijalne nedostatnosti službi koje bi je trebale izvršiti“.¹³⁹

Ovo istraživanje imalo je svrhu da na temelju prikupljenih podataka konstatira kojim su se kriterijima sudovi služili pri određivanju izrečenih sankcija prema maloljetnicima na teritoriju SFRJ. Posebna je svrha ispitivanja da se ustanovi koliko sudovi pri izboru sankcija, koje izriču maloljetnicima, uzimaju u obzir okolnosti povezane s izvršenim kaznenim djelom, a koliko obiteljske i osobne prilike maloljetnika. Pojedine su vrste informacija utjecale na izbor i izricanje sankcija suda; posebno se pritom željelo otkriti je li vrsta sankcije koju je sud izrekao bila pretežno ovisna o objektivnim momentima sadržanim u modalitetima kriminalnog ponašanja ili su bile odlučne informacije o osobnosti maloljetnika, prijašnjem životu i obiteljskim prilikama, odnosno o prije izrečenim sankcijama ili podnesenim prijavama.¹⁴⁰ Uzorak ispitanika izvučen je iz populacije maloljetnih delinkvenata, muškog spola, njih ukupno 1190. Istraživanje je pokazalo kako postoji pozitivna relacija između težine imovinskog delikta i težine predložene sankcije.¹⁴¹ Daljnja analiza je pokazala da pri izricanju određene sankcije ne utječe samo težina počinjenih kaznenih djela već i osobine ličnosti maloljetnika i sredina u kojoj je živio. Pod tim vidom upućivanje u odgojnu ustanovu,

¹³⁹ Singer, Momirović i Kovačević, „Kriteriji sudova pri izricanju sankcija maloljetnicima“, 49.

¹⁴⁰ Isto, 51-52.

¹⁴¹ Isto, 60

kao jedna od težih sankcija, izriče se maloljetnicima kod kojih je delinkventno ponašanje povezano s manifestiranjem ostalih poremećaja u личности i ponašanju. Uz to, analiza modaliteta izvršenih kaznenih djela upućuje da se ipak zavodske mjere nešto češće izriču maloljetnicima s „težim“ modalitetima kaznenog ponašanja, te da u odgojnim zavodima ima triput više višestrukih recidivista nego među ostalim maloljetnim počiniteljima kaznenih djela. Ovi podaci sugeriraju da maloljetni počinitelji kaznenih djela, kojima se izriče odgojna mjera upućivanja u odgojnu ustanovu, čine manji, ali i znatno „teži“ dio delinkventne populacije.¹⁴²

Nastojeći dalje istražiti kriterije sudova za izricanje odgojne mjere maloljetnicima, posebna je pažnja pridana navedenoj pojavi u okviru projekta istraživanja „Karakteristike i teritorijalna rasprostranjenost kriminaliteta djece i maloljetnika na području grada Zagreba“. Mladen Singer je na uzorku od ukupno 1551 maloljetnika kojem je izrečena neka odgojna mjera u razdoblju od 1.1.1973. do 31.12.1978. došao do sljedećih rezultata:¹⁴³ polovici maloljetnika koji su počinili kaznena djela protiv imovine izrečena je odgojna mjera pojačanog nadzora, jednako kao i onima koji su počinili kaznena djela protiv javnog reda i mira. Ispitanicima koji su počinili kaznena djela protiv opće sigurnosti i nešto manje onima koji su počinili lakša kaznena djela protiv života i tijela najčešće su izricane mjere upućivanja u disciplinski centar.

Prometni, krvni i „ostali“ delikti jače utječu od drugih na odluku suda za izricanje disciplinske odgojne mjere, dok su kod maloljetnika koji su izvršili seksualne delikte ili delikt protiv javnog reda suci veoma suzdržljivi u izricanju tih mjera. Izvršenje seksualnog delikta značajno pak utječe na izricanje zavodske odgojne mjere. Autori navode kako je to najvjerojatnije u skladu s okolnostima i motivom izvršenja tih djela. Seksualni su delikti kod maloljetnika najčešće uvjetovani trenutačnim i nepredvidivim okolnostima, nerijetko provokativne prirode, kao i poznatim nesrazmjerom između socijalne zrelosti, odgojem usađenih inhibicija i akceleracije seksualnog nagona. Nije isključeno da je visok postotak zavodskih mjera kod seksualnih delikata posljedica iracionalnih stavova organa kaznenog postupka prema seksualnom deliktu i počinitelju, koji nemaju uvijek svoje pokriće u realnim potrebama za postizanjem odgojnih svrha. Nadalje, odgojna mjera ukora, koja predstavlja 90% disciplinskih odgojnih mjera procentualno je najviše izricana ispitanicima koji su počinili prekršaje u prometu i kaznena djela pod oznakom „ostalo“, a najmanje

¹⁴² Singer, Momirović i Kovačević, „Kriteriji sudova pri izricanju sankcija maloljetnicima“, 48-121.

¹⁴³ Mladen Singer, „Prilog izučavanju kriterija za izbor odgojne mjere“, *Defektologija*, vol. 15, br. 2 (1979): 139.

maloljetnicima koji su počinili djela protiv javnog reda i seksualne delikte. Što se tiče zavodskih odgojnih mjera, mjera upućivanja u odgojni dom je, kao i mjera upućivanja u dom za preodgoj znatno češće izricana maloljetnicima koji su počinili kazneno djelo protiv dostojanstva ličnosti i morala nego počiniteljima drugih kaznenih djela. Počiniteljima imovinskih delikata približno se podjednako izriče kako jedna tako i druga zavodska odgojna mjera. Počiniteljima kaznenih djela protiv života i tijela postotno je nešto više izrečena odgojna mjera upućivanja u dom za preodgoj nego u odgojni dom, dok je počiniteljima delikata protiv javnog reda i tzv. „ostalih“ delikata izrečena samo odgojna mjera upućivanja u odgojni dom, a ne i u dom za preodgoj. Prema tome, odgojna mjera upućivanja u dom za preodgoj izricana je samo maloljetnicima koji su počinili kaznena djela protiv imovine, života i tijela i protiv dostojanstva ličnosti i morala.¹⁴⁴

Teži imovinski delikti znatno stimuliraju sud na izricanje zavodske odgojne mjere, dok se disciplinske u takvim slučajevima izriču mnogo rjeđe, a češće su kod „lakših“ imovinskih delikata, npr. sitne krađe. Tome u prilog ide i činjenica da se ukor više izriče maloljetnicima koji su počinili krađu i sitnu krađu, ali ne i počiniteljima razbojstava ili provalne krađe.¹⁴⁵ Ukratko, i ovo je istraživanje pokazalo da težina počinjenog kaznenog djela ima utjecaj na odluku suda o izricanju kaznene mjere. „Intenzitet kriminalne aktivnosti izražen u broju kaznenih djela od nesumnjivog je utjecaja na vrstu odgojne mjere u tom smislu da se izricanje disciplinske odgojne mjere tim manje može očekivati, a zavodske odgojne mjere tim više što je maloljetnik počinio veći broj kaznenih djela, tj. što je njegova kriminalna aktivnost intenzivnija“.¹⁴⁶ Okolnost da je maloljetnik kojem treba izreći odgojnu mjeru recidivist veoma značajno utječe na sud pri izboru vrste odgojne mjere. Recidivistima se više izriču zavodske odgojne mjere od disciplinskih odgojnih mjera. Međutim, odgojna mjera pojačanog nadzora u jednakom se omjeru izricala maloljetnicima koji su recidivisti i onima koji su prvi put počinili neko kazneno djelo. Čini se da se ta mjera smatra podjednako korisnom kako za recidiviste, tako i za nerecidiviste u slučaju kad je zbog određenih okolnosti vezanih za ličnost maloljetnika i prilika u kojima živi potrebno izreći odgojnu mjeru koja u sebi uključuje trajniji pedagoški tretman, a ne postoje razlozi za izdvajanje maloljetnika iz sredine u kojoj živi. Među maloljetnicima upućenim u odgojno-popravn dom ima 70% recidivista, iako ih u ukupno promatranoj masi ima prijavljenih maloljetnika ima samo 34%. Očito je, prema tome, da su sudovi smatrali da se kod recidivista u pretežnoj mjeri radi o jače fiksiranom modelu

¹⁴⁴ Singer, „Prilog izučavanju kriterija za izbor odgojne mjere“, 140, 142-143.

¹⁴⁵ Isto, 143, 145.

¹⁴⁶ Isto, 145.

asocijalnog ponašanja, te da je za promjenu ličnosti i vladanja maloljetnika potreban intenzivniji tretman, odvojen od sredine u kojoj maloljetnik živi¹⁴⁷.

Ispitujući karakteristike institucionalnih tretmana maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj (u odgojnim zavodima Mali Lošinj, "Pahinsko" - Ivanec, Kaštel Sućurac i Bedekovčina, te odgojno-popravnim domovima Glina i Slavonska Požega) 1982. godine, Antonija Žižak došla je do sljedećih rezultata:

- u vremenskom periodu koji je obuhvaćen istraživanjem (1.1.1972. - 31.12.1975.), zavodski tretman je imao obilježje društveno izoliranog odgojno-obrazovnog procesa;
- zavodskim je tretmanom je potencirano ostvarenje prvenstveno obrazovnih zadataka;
- do 1975. zavodski je proveden gotovo isključivo u brojčano i strukturalno neodgovarajućim odgojnim grupama, uz česte izmjene odgojnog kadra;
- tretman se temeljio pretežno na pozitivnim odgojnim sredstvima i
- radu s roditeljima odgajanika nije pridavano dovoljno važnosti.¹⁴⁸

Autorica naglašava kako u vrijeme provođenja ispitivanja, kao i deset godina kasnije kada je rad nastao, u SR Hrvatskoj nije postojao jedinstven model provođenja, evidentiranja i praćenja uspješnosti zavodskog tretmana.¹⁴⁹ Vezano uz grupni rad kao osnovni oblik odgojnog rada u zavodskom tretmanu i kriterijima za formiranje odgojnih grupa i smještanje u njih, pokazalo se da je kriterij, koji bi trebao biti najvažniji – karakteristike ličnosti i ponašanje maloljetnika, zastupljen u samo 25% slučajeva. Dominira kriterij zanimanja za koje su se maloljtnici osposobljavali, a čak petina ispitanika smještena je u grupe na temelju slobodnih mjesta, zapravo bez ikakvog kriterija.¹⁵⁰ Poražavajući je i podatak da u 30% slučajeva roditelji nisu posjećivali svoju djecu tijekom tretmana, a u 7,5% slučajeva nije bilo apsolutno nikakvog kontakta između roditelja i djece. Rijetke posjete odvijale su se među 43% ispitanika, a samo u 25,5% slučajeva posjete su bile učestale u mjeri koja se smatra potrebnom.¹⁵¹

¹⁴⁷ Singer, „Prilog izučavanju kriterija za izbor odgojne mjere“, 147, 149.

¹⁴⁸ Antonija Žižak, „Karakteristike institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj“, *Defektologija*, vol. 18, br. 1-2 (1982): 169.

¹⁴⁹ Isto, 170.

¹⁵⁰ Isto, 173.

¹⁵¹ Isto, 175.

Jedna od zanimljivih tehnika, korištenih u radu s mladima s poremećajima u ponašanju je biblioterapija. Biblioterapija je sveobuhvatna znanstvena aplikacija literature u svrhu ostvarenja terapijskih ciljeva¹⁵².

Najčešće se preporučuju za čitanje one knjige koje opisuju probleme i situacije s kojima se pojedinac, kojemu je knjiga namijenjena, upravo susreće. Terapijski efekti temelje se na analiziranju sadržaja, pojedinih situacija i likova s djetetom, odnosno maloljetnikom u svrhu poticanja na pronalaženje najadekvatnijih rješenja za njegove vlastite probleme. Osim nabrojanih, direktno uočljivih efekata koji nastaju primjenom biblioterapije, ističe se i pojačana samoaktivnost, samorazumijevanje i briga za sebe za mijenjanje stavova i emocija u pozitivnom smjeru. Biblioterapija nudi i svojevrsnu pomoć procesu identifikacije, širenje znanja i bogaćenje iskustva, pozitivniji stav prema knjizi i školi uopće te značajno bogaćenje rječnika.¹⁵³ U istraživanju koje su provele Antonija Žižak, Josipa Bašić i Vlasta Poldrugač kako bi ispitale efekte primjene biblioterapije, postavile su jedinu hipotezu: U grupi ispitanica s kojima je u toku tretmana primjenjivana biblioterapija doći će do značajnijeg porasta u nekim područjima socijalne zrelosti i podizanju interesa za čitanje za razliku od grupe ispitanica u kojoj se biblioterapija nije primjenjivala, a kod kojih se ne očekuje porast. Hipoteza je istraživanjem i potvrđena. Pomaci u kontrolnoj skupini ukazuju na zadržavanje interesa i odnosa prema čitanju na istoj razini, što nije slučaj s odnosom prema sebi i načinu rješavanja vlastitih problema. Naime, kontrolna grupa u drugoj vremenskoj točki pokazuje nižu razinu socijaliziranosti, koja se očituje kroz neprihvatanje kritike, odnosno otpor prema kritici, usmjerenost na sebe u području prijateljstva i traženja nerealnih modela identifikacije. U eksperimentalnoj grupi interes za čitanje ostaje na istoj razini kao u prvom mjerenju, što bi moglo ukazivati na slabiji ili nikakav utjecaj biblioterapije na to ispitivano područje. Takav zaključak treba značiti da se primjenom biblioterapije relativno teško postižu pomaci u interesima i odnosu prema knjizi, pogotovo ukoliko se ta metoda relativno kratko primjenjuje. Kako je interes za čitanje te populacije značajno niži nego među vršnjacima bez poremećaja u ponašanju, ukoliko dijete (maloljetnik) nije samo motivirano, puno teže ostvaruje zadane ciljeve. Ovaj zaključak se slaže i sa jednim od principa Žarka Jašovića, po kojem prijestupnici moraju svjesno i aktivno sudjelovati u preodgojnom procesu kako bi on bio uspješan. Iako

¹⁵² Griffin, J., „Practical Considerations of Bibliotherapy“. U: *Poetry in the Therapeutic Experience*. Pergamon Press, New York, Toronto, Oxford, Sydney, Frankfurt, Paris, 1980., prema: Antonija Žižak, Josipa Bašić i Vlasta Poldrugač, „Mogućnosti primjene biblioterapije u radu s djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju u institucionalnom tretmanu“, *Defektologija*, vol.23 br.2 (1987): 418.

¹⁵³ Antonija Žižak, Josipa Bašić i Vlasta Poldrugač, „Mogućnosti primjene biblioterapije u radu s djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju u institucionalnom tretmanu“, *Defektologija*, vol.23 br.2 (1987): 418.

interes za čitanje nije povećan, eksperimentalna skupina pokazuje značajniji porast u pozitivnom smjeru u odnosu na viđenje sebe i rješavanju vlastitih problema. Prijateljstvo definiraju kao uzajamnost odnosa, djevojke su samokritičnije i prihvaćaju kritiku te su realnije u procjeni sebe gledajući se kroz modele identifikacije. S druge strane, kontrolnu skupinu karakterizira isključivo traženje prijateljstva najviše radi vlastite koristi, otpor prema kritici te traženje nedostižnih modela identifikacije¹⁵⁴.

Na uzorku od 124 maloljetnika koji su se u vremenu od početka 1986. do kraja 1988. godine nalazili na izvršenju odgojne mjere disciplinskog centra u Centru za odgoj djece i omladine Dugave, Zagreb, Nivex Koller-Trbović i Tatjana Juričan provele su evaluciju nekih oblika tretmana koji su se provodili u okviru tog disciplinskog centra. Dakle, osnovni cilj bila je evaluacije tretmana kroz odgojnu mjeru disciplinski centar, s ciljem sagledavanja njene svrhe i efikasnosti i specifičnosti sociopedagoško—metodičkog aspekta rada. Za potrebe rada konstruiran je upitnik sa relevantnim podacima o ispitaniku i načinu provođenja mjere, te upitnik za javna tužilaštva kojim su se tražili podaci o eventualnom recidivizmu, što je predstavljalo osnovnu kriterijsku varijablu u odnosu na uspjeh resocijalizacije u razdoblju nakon provedene odgojne mjere.¹⁵⁵ Kada govorimo o mjeri upućivanja u disciplinski centar, ponavljam, treba imati na umu da se radi, prvenstveno, o disciplinskoj mjeri, kratkog trajanja, ali snažnog intenziteta, sa značajnim spektrom sadržaja i aktivnosti koje se za to vrijeme trebaju provesti. U kratko vrijeme želi se izvršiti snažan utjecaj na maloljetnika putem različitih sadržaja u strogo strukturiranim uvjetima i putem direktivnih metoda, u cilju promjene ponašanja, usmjeravanja ka ostvarivanju sadržajnog načina života, razvijanja osobne odgovornosti, te pojačanog utjecaja na sprječavanje daljnjeg vršenja kaznenih djela. To je autoritativna, čvrsto strukturirana odgojna mjera, s jasnim zahtjevima, režimom dana, pravilima i obavezama maloljetnika, ali i onih koji su mjeru izrekli, odnosno, onih koji mjeru provode. Mjera je dominantno individualna s naglaskom na socijalnopedagoškom tretmanu. Promjene koje se mogu očekivati u tako kratkom periodu ne zadiru značajnije u ličnost maloljetnika, u promjene stavova i sl., već se mogu očekivati tzv. promjene prvog stupnja na nivou adaptacije i racionalizacije u cilju prihvaćanja društvenih normi i načina života koji nije u suprotnosti sa zakonima društva¹⁵⁶ Jednaki problem koji se javljao u nastanku ovoga rada, javio se i autoricama. Naime, skromnije rezultate i parcijalan doprinos svoga rada pripisuju

¹⁵⁴ Žižak, Bašić i Poldrugač, „Mogućnosti primjene biblioterapije u radu s djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju u institucionalnom tretmanu“, 419, 423-424.

¹⁵⁵ Nivex Koller-Trbović i Tatjana Juričan, „Evaluacija nekih obilježja tretmana u okviru disciplinskog centra za maloljetnike“, *Defektologija*, vol. 26, br. 2 (1990), 271.

¹⁵⁶ Isto, 273.

činjenici kako, između ostalog, ne postoji cjelovita evidencija dokumenata, pogotovo onih koji se tiču obilježja, kao i same efikasnosti tretmana. U nastavku ću istaknuti neke ključne zaključke do kojih su autorice došle istraživanjem. Što se tiče stava maloljetnika prema izrečenoj mjeri, on jednim dijelom ovisi o njegovom stavu prema kaznenom djelu koje je počinio. Upravo taj odnos ima utjecaj na dužnosti i obaveze koje proizlaze iz izrečene odgojne mjere. Odnos prema počinjenom kaznenom djelu ispitivan je kroz dvije kategorije: radi li se o razumijevanju i prihvaćanju učinjene greške i njenih posljedica ili je njihov stav lišen odgovornosti i uvida u negativnost vlastitih postupaka. Rezultati su pokazali da oko 62% ispitanika razumije svoje greške, ali 38% ih to ne čini. Vrlo je zanimljivo što upola manje maloljetnika od ukupnog broja ne prihvaća izrečenu odgojnu mjeru (oko 22%). Ponuđena objašnjenja su da maloljetnici prilagođavaju svoje ponašanje situaciji u kojoj su se našli zbog neizvjesnosti i straha zbog reakcija i posljedica koje ta situacija (i neslaganje s njom) može izazvati za njihovu budućnost. Adekvatan odnos prema počinjenom kaznenom djelu i prihvaćanje odgojne mjere prisutniji je kod maloljetnika koji su počinili neimovinsko kazneno djelo. Pretpostavka je da su takvi rezultati posljedica težine počinjenog djela tj. težine društvene osude (kod imovinskih kaznenih djela je ona obično manja), a nije isključena ni mogućnost da su očekivali „veću“ kaznu za počinjeno djelo.¹⁵⁷ Ispitujući odnos prema obavezama iz odgojne mjere, rezultati su pokazali da oko 45% maloljetnika prihvaća, 46% djelomično prihvaća i 9% maloljetnika ne prihvaća obaveze proizašle iz odgojne mjere koja im je izrečena. Na temelju ovih rezultata logično je postaviti pitanje radi li se o nedovoljno razrađenim kriterijima za izricanje i primjenu ove mjere ili njihovom nedovoljnom poštivanju.¹⁵⁸ Osnovna, ujedno i najzastupljenija, područja odgojnog rada korištenih u tretmanu disciplinskog centra su:

- radna okupacija - uređenje prostorija centra i okoliša, rad u radionicama Centra, vršenja manjih usluga i popravaka u zgradi, radne akcije i sl.;
- učenje - redovito pohađanje nastave, suradnja sa školom, poduka, instrukcije i sl.;
- aktivnosti slobodnog vremena – u Centru i van njega, natjecanja, proslave, praćenje TV emisija, dnevnih novina i sl.;
- rad s obitelji maloljetnika - razgovori, dogovori, planiranje zajedničkih aktivnosti, preuzimanje obaveza i odgovornosti u pojedinim aspektima tretmana i sl.;

¹⁵⁷ Koller-Trbović i Juričan, „Evaluacija nekih obilježja tretmana u okviru disciplinskog centra za maloljetnike“, 277, 284-285.

¹⁵⁸ Isto, 278.

- specifični sadržaji u odnosu na maloljetnika i počinjeno kazneno djelo – individualni razgovori, grupne diskusije, podučavanje, polazanje određenih tečajeva i sl.;
- traženje posla i kontrola na radnom mjestu.¹⁵⁹

Ispitivanje procjene uspješnosti mjere i povoljnije prognoza od strane odgajatelja koji su provodili odgojnu mjeru pokazalo je kako je procjena povoljnija za maloljetnike koji su počinili neimovinsko kazneno djelo.¹⁶⁰ Međutim, rezultati o recidivizmu pokazuju drugačije. Naime, autorice je iznenadio podatak da je omjer maloljetnika koji su recidivirali jednak među imovinskim i neimovinskim djelima.¹⁶¹ Iz toga je jasno kako na resocijalizaciju itekako utjecaja ima mnoštvo različitih povezanih faktora koji utječu, u konačnici, i na kriminalni povratak maloljetnika, ali i zaključuje se da recidivizam maloljetnika nije značajno uvjetovan odnosom maloljetnika prema obavezama iz odgojne mjere.¹⁶²

Osim navedenih, korišteni su i postupci koje su autorice podijelile na strukturirajuće i aktivirajuće. Strukturirajući podrazumijevaju veću strukturiranost u smislu većeg upravljanja i direktivnosti, čvršće organiziranosti sadržaja odgoja i uvjeta u kojima se mjera provodi, te kontroliranost odgojnog procesa (ocjenjivanje ponašanja, zahtjev, kontrola i nadzor, upozorenje, opomena, zabrana, prijetnja, vježbanje, objašnjenje, kritika, ukor, ograničavanje, primjer i skretanje zamjenom motiva). Iako, gledajući ih ovako nabrojane ne izgleda tako, autorice navode kako je njihova pozitivna strana što utječu na razvijanje svijesti maloljetnika o vlastitoj odgovornosti. Aktivirajući postupci označavaju grupu pedagoških postupaka kojima su osnovne značajke poticajnost i aktiviranje (etički razgovor, poticaj, persuazija, savjet, pohvala, dogovor, stvaranje ideala, obećanje, nagrada, uspoređivanje).¹⁶³ Prevladavaju strukturirajući postupci, ali nedostaju pokazatelji o konkretnom utjecaju tih postupaka na određenog maloljetnika. Prevalencija strukturirajućih odgojnih postupaka, utvrđena ovim istraživanjem odgovara metodičkom okviru provođenja odgojne mjere disciplinskog centra, što ne isključuje potrebu i značaj aktivirajućih odgojnih postupaka.

Čak kod 65 maloljetnika, odnosno, kod preko polovine ispitanika iz uzorka, nalazimo već ranije izrečene odgojne mjere. Ovaj podatak ne čudi ukoliko je maloljetnik upućen u disciplinski centar radi neposluha i neizvršavanja obaveza koje proizlaze iz odgojne mjere

¹⁵⁹ Koller-Trbović i Juričan, „Evaluacija nekih obilježja tretmana u okviru disciplinskog centra za maloljetnike“, 279-280.

¹⁶⁰ Isto, 285.

¹⁶¹ Isto, 286.

¹⁶² Isto, 287-288.

¹⁶³ Isto, 281

pojačana briga i nadzor (PNB) ili PBN uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi (što je uglavnom i slučaj).¹⁶⁴ Ono što je vrlo značajno je podatak da većina maloljetnika koji ranije nisu imali izrečenu odgojnu mjeru ne recidivira u posttretmanskome razdoblju, dok je 1/3 onih koji su imali ranije izrečenu odgojnu mjeru, nakon provedene odgojne mjere disciplinskog centra, recidivirala.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Koller-Trbović i Juričan, „Evaluacija nekih obilježja tretmana u okviru disciplinskog centra za maloljetnike“, 282.

¹⁶⁵ Isto, 290-291.

8. Resocijalizacija maloljetnika

Resocijalizacija je pojam koji se nekoliko puta spominjao u ovome radu, a ovdje će biti nešto više riječi o njoj. Na sjednici Socijalno-zdravstvenog vijeća Sabora SRH 31. svibnja 1965. raspravljalo se o izvršenju krivičnih sankcija i društvenim rezultatima njihova izvršenja. U izvještaju koji je na sjednici podnio Republički sekretarijat za unutrašnje poslove navodi se kako je još u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija iz 1961. godine istaknuta resocijalizacija kao „osnovno programsko načelo jugoslavenskog sistema izvršenja kazni lišenja slobode“, a u cilju ostvarenja te osnovne svrhe prihvaćeni su „suvremeni naučni principi koji se i provode u postupanju s osuđenima u praksi.“ Principi koji se navode su individualizacija, humanost, očuvanje tjelesnog i duševnog zdravlja, aktivno sudjelovanje u vlastitom odgajanju, samoupravljanje, opće, stručno i kulturno obrazovanje i rad kao „osnovno sredstvo pregoja“.¹⁶⁶

U istom izvješću istaknuto je kako se „sastavnim dijelom tretmana osuđenih smatra prihvatanje i zbrinjavanje“ nakon provođenja mjere ili izvršenja kazne zatvora. Ono je „nužan doprinos za očuvanje pozitivnih rezultata polučених preodgojnim radom (...), a samim time i za sprečavanje povratništva“.¹⁶⁷

Resocijalizacije je itakako bitna jer efikasnost izrečenih sankcija pod uvjetom adekvatnog tretmana, odnosno pod uvjetom adekvatne primjene sankcije, dolazi nesumnjivo do izražaja u postpenalnoj socijalizaciji maloljetnika. U vezi s time, ona može dati uvid i u adekvatnost korekcijskih postupaka koji se primjenjuju prema maloljetnicima. Provjerom ponašanja maloljetnika nakon primjene odgojnih mjera želi se utvrditi jesu li maloljetnici napustili asocijalni ili delinkventni način ponašanja, tj. jesu li ostvarene specijalno preventivne svrhe izricanja sankcija. U vezi s time, od „nesumnjive je važnosti konstatirati kakav model ponašanja imaju maloljetnici u postpenalnom razdoblju, tj. odgovara li taj model ponašanja društveno prihvatljivim normativima sredine u kojoj se oni nalaze. To znači da se ne traži idealizirano ponašanje, nego ponašanje u skladu sa sredinom kojoj ti maloljetnici pripadaju, odnosno s realno postavljenim modelima ponašanja“.¹⁶⁸

¹⁶⁶ HR, HDA, ZG, f. 1081, *Sabor SRH*, II. sjednica SZV, kut. 194, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove: „Izvršenje krivičnih sankcija i društveni rezultati“ Zagreb, 31. svibnja 1965. str. 3-4.

¹⁶⁷ Isto, 28-29.

¹⁶⁸ Vojislav Kovačević, *Problemi resocijalizacije maloljetnika s delinkventnim ponašanjem* (Zagreb-Rijeka, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Izdavački centar Rijeka, 1981), 94-95.

Vojislav Kovačević je na uzorku od 459 ispitanika 1966. godine, s područja cijele SFRJ (iz SR Hrvatske u uzorak su ušli maloljetnici iz nadležnosti okružnih sudova u Zagrebu i Karlovcu), maloljetnika, koji su u razdoblju od 15.-e do 18.-e godine života počinili kaznena djela protiv imovine i protiv života i tijela, a zbog kojih im je bila izrečena jedna od sankcija, istražio uspješnost resocijalizacije nakon primjenjenog tretmana. Homogenizirao je socijalna postpenalna ponašanja maloljetnika na temelju indikatora socijalne integracije: recidivizam, alkoholizam, skitnja, prosjačenje, kockanje, besposličarenje, drsko ponašanje, opći izgled, uspjeh na poslu, materijalna pomoć obitelji i odnos prema njoj, pripadnost devijantnim grupama, članstvo u omladinskim organizacijama, članstvo u SK, članstvo u kulturnim organizacijama, članstvo u sportskim organizacijama. Na temelju usporedbi među grupama koje je formirao, zaključio je kako je u postpenalnom razdoblju relativno dobro integrirano oko 60% maloljetnika iz uzorka, osrednje oko 15% uzorka, a najslabije oko 25% uzorka. Na osnovi ponašanja maloljetnika u postpenalnom razdoblju opisanih u svome radu, istaknuo je kako relativno dobru socijalnu integraciju karakteriziraju eliminiranje delinkventne aktivnosti i sociopatskih oblika ponašanja, obraćanje pažnje na vlastiti fizički izgled, dobar uspjeh u školi ili na poslu, poboljšani odnosi prema obitelji, izbjegavanje devijantnih grupa i pozitivan odnos prema makrosocijalnim aktivnostima.¹⁶⁹

Osim pojedinca, u procesu resocijalizacije vrlo važnu ulogu igraju obitelj, ali i šira okolina. U okvir postpenalne zaštite spada i „priprema okoline, koja posebno može odigrati u konačnoj socijalnoj readaptaciji neobično pozitivnu ulogu, ako je dobro pripremljena i obratno, vrlo negativnu, ako to nije slučaj“.¹⁷⁰ Unatoč stalnom isticanju potrebe za dobrom pripremom resocijalizacije u svrhu njene uspješnosti, u izvješću je istaknuto kako postpenalna zaštita još uvijek predstavlja jednu od najslabijih karika, a tako je dobrim dijelom i danas. Pišući konkretno o izvršenju zatvorske kazne, navodi se kako nakon isteka kazne, zatvorenik „bez obzira na ishod tretmana, mora biti pušten na slobodu. Došavši u nesređenu i nepripremljenu sredinu, noseći pečat „kriminalca“, suočene sa nizom životnih teškoća, mnoge od tih osoba dolaze u razne konfliktne situacije, iz kojih jedan dio njih nalazi izlaz ponovnim vršenjem krivičnih djela“.¹⁷¹

¹⁶⁹ Isto, 58, 99-103, 149.

¹⁷⁰ HR, HDA, ZG, f. 1081, *Sabor SRH*, II. sjednica SZV, kut. 194, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove: „Izvršenje krivičnih sankcija i društveni rezultati“ Zagreb, 31. svibnja 1965., str 29.

¹⁷¹ Isto, 30.

9. Recidivizam maloljetnika

Recidivizam je pojam koji se koristi za označavanje kriminalnog povrata. Recidivisti (osobe u kriminalnom povratu) su osobito važan, ako ne i najvažniji pokazatelj uspješnosti određenog tretmana jer naravno, što je recidivizam manji, tretman i resocijalizacija maloljetnika su uspješniji i obrnuto. Iz tog razloga smatram važnim reći nekoliko riječi o samom pojmu, ali i recidivizmu maloljetnika općenito.

Osobe u kriminalnom povratu su općenito vrlo problematičan dio svake delinkventne populacije. Počinitelji kaznenih djela koji su u povratu u pravilu predstavljaju najtvrdokorniju skupinu unutar kriminalne populacije. Iz njihovih se redova javljaju „delinkventi iz navike i habitualni delinkventi koji pretežni dio života provode u sukobu s društvenim normama formuliranim u kaznenom zakonu. Brojna kriminološka ispitivanja pokazala su da se znatan dio kriminalnih povratnika, pogotovo multirecidivista, regrutira od osoba koje su već prije 18.-e godine dolazile u sukob sa zakonom“. Stoga je svaka kriminalna politika usmjerena na sprečavanja i suzbijanje povrata pažnju usmjerila na kriminalitet djece i maloljetnika, pogotovo na njihov recidivizam.¹⁷²

Kod punoljetnih počinitelja kaznenih djela najčešće se povratnicima smatra osoba kojoj je za počinjeno kazneno djelo već ranije bila izricana neka sankcija. Kod maloljetnika ovaj pojam povrata iz više razloga nije dovoljan. Naime, u maloljetnoj delinkventnoj populaciji djeluju neki normativni selekcionni mehanizmi uslijed kojih tek približno jedna petina bude izvedena pred sud u svrhu izricanja neke sankcije. Tako se jedna trećina prijavljenih maloljetnika ne izvodi pred sud jer u vrijeme izvršenja djela nisu imali 14 godina života. Samo na temelju tog primjera jasno je da ako bismo kriminalnim povratnicima kod maloljetnika smatrali samo one kojima su već izrečene neke sankcije, pažnji bi pri izučavanju kriminalnog povrata u ovoj, za tu pojavu značajnoj, dobnoj skupini potpuno izbjegli oni maloljetnici koji su ranije dva ili više puta prijavljivani, pogotovo prije 14.-e godine života.¹⁷³

¹⁷² Singer, Poldrugáč i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 79.

¹⁷³ Isto, 80.

Na osnovu podataka Odjela za sudsku statistiku Republičkog zavoda za statistiku SRH proizlazi da je u razdoblju od 1962. do 1979. godine među pravomoćno osuđenim maloljetnicima bilo oko 7% onih kojima su već ranije izricane neke sankcije. Među maloljetnim povratnicima bilo je oko 11% osuđenih koji su ranije suđeni dva ili više puta¹⁷⁴.

Oko 40% maloljetnika recidivista živjelo je u obiteljima u kojima nedostaje jedan roditelj, što predstavlja znatno nepovoljniju situaciju nego što je to slučaj kod maloljetnih delinkvenata u cjelini. Među maloljetnicima kod kojih su odnosi u obitelji poremećeni i kod kojih postoji fizičko razračunavanje ili je otac sklon neradu imamo skoro relativno dva puta više maloljetnika koji su u višekratnom povratu nego u ukupnom uzorku.¹⁷⁵ Dakle, navedeni podaci pokazuju kako je situacija, unatoč stalnim naporima stručnjaka, i dalje bila nepovoljna, pogotovo uzevši u obzir kako se u periodu od ukupno 18 godina situacija i dalje nije uvelike mijenjala. S jedne strane, možemo reći da je pozitivno da je „samo“ 7% maloljetnika recidiviralo, ali ukoliko se uzmu u obzir podaci o ukupnom broju osuđenih maloljetnika,¹⁷⁶ taj postotak označava nešto više od 1700 pojedinaca koji u ranoj mladosti čine kaznena djela i to, kao što je ranije navedeno, djela „težeg karaktera“ što ukazuje na konstantnu potrebu evaluacije i reevaluacije tretmana i postignutih rezultata u praksi.

¹⁷⁴ Singer, Poldrugač i Mikšaj-Todorović, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, 82.

¹⁷⁵ Isto, 101, 104.

¹⁷⁶ Na temelju podataka iz Tablice 1 na str. 26 ovoga rada.

10. Prevencija maloljetničke delinkvencije i poremećaja u ponašanju

Svi autori u potpunosti se slažu kako se protiv društvene neprilagođenosti i delinkvencije maloljetnika može i treba boriti. Desanka Lazarević je 1971. godine napisala kako je „prvenstveno obitelj, kojoj pomažu različite ustanove, čiji je zadatak zadovoljavanje osnovnih potreba u pogledu pomoći obitelji i njenim članovima, osnovni preventivni faktor maloljetničke delinkvencije“. Od ostalih preventivnih faktora društvenog karaktera ističe školu, centre za socijalni rad i sredstva masovne kulture.¹⁷⁷

Najefikasnija mjera za smanjenje poremećaja u ponašanju i delinkvencije je, prema Ljubomiru Aćimoviću, rad. On navodi kako odgoj djece ima ogromnu ulogu u formiranju djetetova karaktera, a najefikasnije odgojno sredstvo je upravo rad. Jednako stajalište zauzima Republički sekretarijat za unutrašnje poslove koji u svom izvještaju na sjednici Socijalno-zdravstvenog vijeća navodi kako se radu, „kao osnovnom preodgojnom sredstvu“ pridaje posebna pažnja. Njegova svrha je da osuđeni „steknu i održe te povećaju svoje radne sposobnosti, radne navike i stručno znanje, radi što lakšeg uključivanja u koristan život na slobodi“. ¹⁷⁸ Zbog toga je osnovno načelo u odgoju djece: odgajati radom za rad. Od najranijeg djetinjstva djecu je potrebno učiti radnim navikama i svjesnoj disciplini. Međutim, rad ne smije postati teret i dosada djeci već mora stimulirati i razvijati dječju aktivnost i zato ga je važno prilagođavati uzrastu i sposobnostima djece. Pošto se radom i umara, potrebno je osigurati odmor i slobodnu igru djeci. Logičan korak u tom procesu je kreiranje dnevnog režima u kojem se izmjenjuju rad, odmor, vrijeme za dječje interese i vrijeme za dječju igru. Što se tiče igre, igrače poput mačeva, pušaka, tenkova i slično nisu dobar izbor za djecu jer se mogu odraziti na negativan razvoj djetetova karaktera, ali i nanijeti tjelesne povrede i dovesti do materijalnih oštećenja. Djeci je potrebno osigurati igračke koje oplemenjuju njegovu dušu, stimuliraju razvitak konstruktivnih aktivnosti i psihofizičkih sposobnosti. Koje su to igračke konkretno autor ne navodi. U odgoju djece roditelji trebaju biti odmjereni, taktični, dosljedni i usklađenih odgojnih nazora. Grubost i surovost u odgoju uopće ne smiju doći do izražaja.¹⁷⁹

Centri socijalne skrbi su nadležni za planiranje općih i posebnih preventivnih programa za sprečavanje maloljetničke delinkvencije. Do vremena kada je knjiga nastala, autorica navodi kako centri u svom praktičnom radu nisu bili u stanju organizirati odgovarajuću suradnju (sa

¹⁷⁷ Lazarević, *Prevencija maloljetničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 32-41.

¹⁷⁸ HR, HDA, ZG, f. 1081, *Sabor SRH*, II. sjednica SZV, kut. 194, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove: „Izvršenje krivičnih sankcija i društveni rezultati“ Zagreb, 31. svibnja 1965., str 23.

¹⁷⁹ Aćimović, „Društveno neprilagođeno dete“, 269-272.

školama, političkim, stručnim i ostalim organizacijama) u provođenju programa prevencije. Također navodi kako nisu ni donešeni neki određeni programi prevencije koji bi mogli služiti kao modeli. Akcije centara u svrhu prevencije u praksi su bile usmjerene na otkrivanje faktora koji potiču iz ličnosti maloljetnika ili njegove socijalne sredine koji utječu na pojavu kriminaliteta kako bi ih otklonili i na vrijeme spriječili delinkvenciju maloljetnika. Navedena dijagnostička aktivnost igrala je primarnu ulogu u sprečavanju pojave delinkvencije maloljetnika. Ukoliko je delinkventno ponašanje već iskazano, uloga centra je bila u otkrivanju i tretmanu maloljetnika.¹⁸⁰

Smatrajući zakone i kaznu osnovnim instrumentom kriminalne prevencije, prijašnja kriminalna politika dijeli prevenciju na opću i specijalnu prevenciju. Opća se primjenjuje kao utjecaj na građane da ne čine kaznena djela. To se postiže izazivanjem „straha“ od kazne predviđene u zakonu za inkriminirana ponašanja, kažnjavanjem za počinjena kaznena djela i primjenom strogosti u toku izdržavanja kazne u kaznenim ili odgojnim ustanovama. Specijalna se sastoji u sprečavanju počinitelja kaznenog djela da ponovno učini isto ili drugo kazneno djelo. Međutim, shvaćanja o tom obliku sprečavanja mijenjala su se, a samim tim se mijenjala i bit specijalne prevencije – od zastrašivanja pa do metoda preodgoja počinitelja kaznenih djela. Tako shvaćena prevencija nije se očito mogla pokazati uspješnom jer prije svega nije orijentirana na ukidanje korijena i uvjeta kriminalnog ponašanja, a i ne oslanja se na druge subjekte društva. Represija, koja je ovdje u osnovi, tek je manji dio ukupne preventivne aktivnosti.¹⁸¹

Dalje, prevencija u suvremenom pristupu može se podijeliti na prevenciju u užem i prevenciju u širem smislu. Cilj prevencije u širem smislu je sprečavanje javljanja budućih delinkvenata, pa se u tom smislu poduzimaju opće mjere suzbijanja kriminaliteta s ciljem da se uklone negativni utjecaji iz društvene sredine i osiguraju normalni uvjeti razvoja ličnosti, što je posebno značajno za razvoj djece i omladine. Prevencija u užem smislu odnosi se na osobe koje su već počinile kazneno djelo, a oslanja se na specijalne odnosno individualne mjere suzbijanja. To se prije svega odnosi na primjenu adekvatnih mjera i tretmana prema takvim osobama, a cilj im je sprečavanje ponovnog izvršenja kaznenog djela.¹⁸²

¹⁸⁰ Lazarević, *Prevencija maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*, 47-51.

¹⁸¹ Mladen Singer i Ljiljana Mikšaj-Todorović, *Delinkvencija mladih*, 2. izd. (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1993), 325-326.

¹⁸² Isto, 326.

S obzirom da prevencija nije glavna tema ovoga rada, samo ću se ukratko osvrnuti na njeno definiranje danas i naravno, njenu važnost. Josipa Bašić, koja se u svome radu najviše bavi prevencijom poremećaja u ponašanju djece i mladih, navodi kako prevencijom smatra „proces kojim se želi smanjiti incidencija i prevalencija poremećaja u ponašanju te rizičnih ponašanja djece i mladih“.¹⁸³ Dalje navodi kako se prevencija definira kao proaktivni proces koji osnažuje pojedince i sustave da zadovolje izazove životnih događaja i promjena, kreirajući i jačajući uvjete kako bi promovirali zdrava ponašanja i životne stilove. Uz to, ističe tri glavna cilja prevencije: 1. preveniranje ili odgađanje poremećaja, 2. smanjivanje broja i 3. smanjivanje problema povezanih s posljedicama tih ponašanja. Kao osnovu i uvod u prevenciju zaključno navodi 10 principa na kojima se trebaju temeljiti prevencijski napori kako bi bili učinkovitiji:

1. Glavna misija škola te drugih institucija i agencija za mlade je pomoći mladim ljudima da izbjegnu visokorizična ponašanja.
2. Uspješna prevencija najbolja je promocija izbjegavanja visokorizičnih ponašanja (prije nego se pojave), posebno zlouporabe alkohola i droga te nasilja.
3. Prevenciju treba adresirati na višestruke razloge (rizike, potrebe, stanja, okolnosti) uključivanja u različita visokorizična ponašanja. Učinkovita prevalencija je i strategijski i na rezultat usmjerena prije nego pragmatički i na aktivnost usmjereni napor.
4. Uspješna prevencija mijenja sustave i norme. Prevencija mora biti sustavna i stvarana „u hodu“, a ne fragmentirana i povremena.
5. U prevenciji je kontekst jako važan. Kako bi prevencija bila učinkovita, mora dosegnuti sva obilježja okruženja u kojima će biti primijenjena, uključujući strategije za identificiranje te izgradnju snaga i resursa.
6. Prevencijske strategije se temelje na ideji „činiti nešto što će reći da“ mladima, primjerice pomoći im da se odluče za pozitivne izbore u svim aspektima svoga života, prije nego tražiti od njih ono što mi želimo da oni ne rade.
7. Uspješna prevencija usmjerena je podjednako i na odrasle i na mlade. Kako bi se podupro razvoj mladih, potrebn je adresirati se na stavove, znanja, vještine, ponašanja i vrijednosti odraslih i mladih istodobno u svim socijalnim okruženjima.

¹⁸³ Josipa Bašić: *Teorije prevencije: prevencije poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih* (Zagreb: Školska knjiga, 2009), 65.

8. Prevencija zahtijeva suradnju među mnogim akterima. Prevencijske inicijative uključuju pojedince, škole i zajednice, ali i partnerstvo između škola, drugih institucija, agencija, organizacija i poslovnog sektora.
9. Za prevenciju je ključno učenje iz istraživanja i prakse. Prevencijske strategije i priručni materijali uključuju pojedince, škole i zajednice, ali i partnerstvo između škola, drugih institucija, agencija, organizacija i poslovnog sektora.
10. Uspješna prevencija ne postoji bez evaluacije. Ona je ključni dio uspješne prevencije. U ovom slučaju to znači sveobuhvatnu evaluaciju strategije koja daje okvir za planiranje i implementiranje, kao i procjenu kratkoročnih i dugoročnih rezultata i utjecaja.¹⁸⁴

¹⁸⁴ The Midwest Forum, *MRC Philosophical Foundations for Prevention* (Midwest Regional Center for Drug-Free Schools&Communities and North Central Regional Educational Laboratory, 1994) 4, 1, prema: Bašić, *Teorije prevencije: prevencije poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*, 65-66.

11. Zaključak

Dok je nekada davno kažnjavanje temeljeno na fizičkoj sili i principu ispaštanja za grijeh, kažnjavanje se, osobito maloljetnika, u SRH više počelo temeljiti na psihološkoj promjeni u svijesti pojedinca i pokušaju njegove prilagodbe okolini u kojoj živi. Jednako tako, nekada je djelovanje pretežno bilo autoritativno s disciplinskim sistemom tj. vanjskim utjecajem uz puno pravila izvana, a malo motivacije, s ciljem da mladog čovjeka što bolje vanjski prilagodi uvjetima sredine. U vremenskom periodu koji ovaj rad obuhvaća, pojačano se nastojala voditi briga za dijete i njegove probleme, a različitim metodama, umjesto tretiranja vanjskih manifestacija ponašanja, nastojalo se djelovati na mijenjanje stavova. U teoriji i na papiru. Međutim, praksa je vrlo često pokazivala drugačije. Ukoliko je uopće dolazilo do provođenja određene mjere prema maloljetnicima, individualan rad je često pao u drugi plan i ovisio je o entuzijazmu i volji pojedinih stručnjaka koji su radili s mladim ljudima. Pogotovo ako govorimo o institucionalnim oblicima tretmana često se i dalje radilo o udaljavanju maloljetnika iz njegove okoline radi „preodgoja“ koji, kao što pokazuju podaci o recidivizmu predstavljeni u radu, često nije imao mnogo uspjeha. Neke od propisanih sankcija primjenjivale su se u toliko maloj mjeri da znanstveno-empirijsku verifikaciju njihove svrsishodnosti nije bilo moguće ni provesti. Čini se, da je u tadašnjim uvjetima, postojeća skala kaznenih sankcija samo teorijski omogućavala da se u konkretnim slučajevima izvrši izbor najprikladnije od njih.

Institucionalni tretman se ipak, s godinama, sve više izbjegavao, a kada je god bilo moguće, primjenjivali su se polu i izvaninstitucionalni tretmani (odgojne mjere i mjere pojačanog nadzora koje su se provodile isključivo izvan institucija, samo rijetko uz povremeni boravak u njoj u trajanju od nekoliko sati).

Svakako je važno istaknuti kako se već u ono vrijeme tendiralo, a danas se svakako težište prebacuje s tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju, na prevenciju i ranu detekciju, odnosno, ranu intervenciju djece s poremećajima u ponašanju prije nego ona poprime teži, čak i delinkventni karakter.

Jednaki problem koji se javljao istraživačima prakse, javljao se i u nastanku ovoga rada. Zbog nedostatka cjelovitih evidencija dokumenata, pogotovo onih koji se tiču obilježja tretmana, nije bilo moguće dati potpuni uvid u problematiku i sve aspekte tretmana i općenito tehnike rada koje su se provodile u svrhu preodgoja i resocijalizacije maloljetnika s problemima u ponašanju. Unatoč tome, bilo je moguće analizirati bar parcijalne dijelove

tretmana i smatram da je analiza još jedan mali doprinos potrebi, koja se stalno ističe, konstantne evaluacije i reevaluacije rada s maloljetnicima u svrhu što boljih rezultata, prevencije problema u ponašanju, posebice delinkvencije i, u konačnici, poboljšanja njihova života.

12. Bibliografija

12.1. Izvori

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1081, *Sabor Socijalističke Republike Hrvatske*.

Aćimović, Ljubomir. „Društveno neprilagođeno dete“. U: Ralević, Zorica, ur. *Deca koja zadaju brige*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, 1968., 245-274.

Bauer, Ivan, ur. *Krivični zakonik. Zakon o krivičnom postupku. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*. Beograd: Savremena administracija: 1973.

Danilović, Momčilo. *Porodica i maloljetnička delinkvencija*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1986.

Jašović, Žarko. „Povezanost nekih oblika odnosa roditelja prema deci sa prestupničkim ponašanjem mladih“. U: Maleš, Čedo, ur. *Porodica i socijalizacija mladih: Prilozi sa Simpozijuma* Beograd: Radnička štampa, 1970., 117-124.

Jemrić, Mato, ur. *Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Zagreb: Narodne novine, 1988.

Jemrić, Mato, ur. *Zakon o krivičnom postupku*. Zagreb: Narodne novine, 1987.

Koller-Trbović, Nivex i Tatjana Juričan. „Evaluacija nekih obilježja tretmana u okviru disciplinskog centra za maloljetnike“, *Defektologija*, vol. 26, br. 2 (1990): 271 – 297, preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/108433> (13.5.2018.).

Košiček, Marijan. „Porodica i poremećaji ponašanja školske djece“. U: Maleš, Čedo, ur. *Porodica i socijalizacija mladih: Prilozi sa Simpozijuma*. Beograd: Radnička štampa, 1970)., 103-110.

Kovačević, Vojislav. *Problemi resocijalizacije maloljetnika s delinkventnim ponašanjem*. Zagreb-Rijeka, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Izdavački centar Rijeka, 1981.

Lazarević, Desanka. *Prevenција maloletničke delinkvencije u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut društvenih nauka, 1971.

Milutinović, Milan. „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delinkvencije“. U: Skaberne, Bronislav, ur. *Etiologija maloletničkog prestupništva. Zbornik članaka*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1971., 54-86.

Obrenović, Živko, ur. *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilnik o izvršenju kazni lišenja slobode*. Beograd: Savremena administracija, 1962.

Singer, Mladen, Konstantin Momirović i Vojislav Kovačević, „Kriteriji sudova pri izricanju sankcija maloljetnicima“. *Defektologija*, vol.12, br.1-2 (1976): 48-121, preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/107858> (6.6.2018.)

Singer, Mladen „Prilog izučavanju kriterija za izbor odgojne mjere“. *Defektologija*, vol. 15, br. 2 (1979): 139-158, preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/107993> (6.6.2018.)

Singer, Mladen, Zdravka Poldrugač i Ljiljana Mikšaj-Todorović. *Kriminalitet djece i maloljetnika*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet za defektologiju, 1985.

Starović, Slobodan i Puniša Džukić. „Dosadašnje iskustvo i problemi izvršenja kazne maloletničkog zatvora u KPD-u Valjevo“. U: Skaberne, Bronislav, ur. *Društveno reagovanje na maloletničko prestupništvo. Zbornik članaka*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1972., 194-213.

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Ustav Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb: Narodne novine, 1963.

Vouk, Valentin, ur. *Krivični zakon Socijalističke Republike Hrvatske*. Zagreb: Narodne novine, 1984.

Žižak, Antonija. „Karakteristike institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata u SR Hrvatskoj“, *Defektologija*, vol. 18, br. 1-2 (1982): 169 – 177, preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/108045> (13.5.2018.).

Žižak, Antonija, Josipa Bašić i Vlasta Poldrugač, „Mogućnosti primjene biblioterapije u radu s djecom i omladinom s poremećajima u ponašanju u institucionalnom tretmanu“. *Defektologija*, vol.23 br.2 (1987), 417-427, preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/108332> (6.6.2018.)

12.2. Literatura

Anić, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Europapress holding, 2007.

Bašić, Josipa. *Teorije prevencije: prevencije poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga, 2009.

Bašić, Josipa i M. Ferić. „Djeca i mladi u riziku – rizična ponašanja“. U: Bašić, Josipa, Nivex Koller-Trbović, Slobodan Uzelac, ur. *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004., 57-71.

Bouillet, Dejana, Slobodan Uzelac. *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Bregant, Leopold, „Psihološki aspekti vaspitne zapuštenosti“. U: *Osvrti sv. 1: O pojmu i nazivu poremećaja ponašanja i ličnosti u dece i omladine*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1968., 10-21.

Jašović, Žarko „Prevaspitanje – osnovni proces u izvršenju krivičnih sankcija prema maloletnicima i njegovi principi“. U: Skaberne, Bronislav, ur. *Društveno reagovanje na maloletničko prestupništvo. Zbornik članaka*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1972., 230-242.

Jašović, Žarko B. *Kriminologija maloletničke delinkvencije*. Beograd: Naučna knjiga, 1983.

Koller-Trbović, Nivex. „Poremećaji u ponašanju djece i mladeži“. U: Bašić, Josipa, Nivex Koller-Trbović, Slobodan Uzelac, ur. *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2004., 83-96.

Milčinski, Lev, „Psihijatrijski pogledi na vaspitnu zapuštenost“. U: *Osvrti sv. 1: O pojmu i nazivu poremećaja ponašanja i ličnosti u dece i omladine*. Beograd: Savez društava defektologa Jugoslavije, 1968., 3-9.

Milutinović, Milan, Živojin Aleksić. *Maloletnička delinkvencija*. Beograd: Naučna knjiga, 1989.

Okiljević, Ognjen. *Prekršajna delinkvencija i preventivno djelovanje u SFRJ*. Beograd: RO „Nova knjiga“, 1985.

Petak, Olga, „Odgoj i preodgoj izvan institucije. Iskustva i solucije“. U: Uzelac, S. i sur. *Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije*. Zagreb: Fakultet za defektologiju, 1990), 15-32.

Singer, Mladen, Ljiljana Mikšaj-Todorović. *Delinkvencija mladih*, 2. izd. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1993.

Uzelac, Slobodan, „Ponašanje djeteta i maloljetnika kao predmet posebne brige“. U: Uzelac, S. i sur. *Odgoj i preodgoj djeteta i maloljetnika izvan institucije*. Zagreb: Fakultet za defektologiju, 1990., 9-13.